

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Stina Raudsepp

**ELUAEGNE VANGISTUS EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKA
VALGUSES**

Magistritöö

Juhendaja

Prof. Julia Laffranque

Tartu

2017

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Eluaegne vangistus <i>versus</i> surmanuhtlus	9
1.1. Surmanuhtluse olemus	9
1.2. Surmanuhtluse tagamaad Euroopas	9
1.3. Surmanuhtluse kaotamine Eestis	13
1.4. Õigus elule	14
1.4.1. Õigus elule seaduslik alus	15
1.4.2. Erandid õigusest elule	16
1.5. Õigus elule ja surmanuhtluse kaotamine	18
1.6. Eluaegne vangistus	20
1.6.1. Eluaegse vangistuse olemus	20
1.6.2. Eluaegse vangistuse vanuselised ja soolised piirangud.....	20
1.6.3. Eluaegse vangistuse kohaldamine riigiti	22
1.7. Piinamise keeld tulenevalt EIÕK-i artiklist 3	23
1.7.2. Väärkohtlemise vormide eristamine.....	24
1.7.3. EIÕK-i artiklist 3 tulenevad kohustused	26
1.8. Surmanuhtluse võrdlus eluaegse vangistusega	28
1.8.1. Inimväarikus.....	28
1.8.2. Karistuse üldpreventatsioon	31
2. Eluaegne vangistus ja inimõiguste tagamine.....	33
2.1. Eluaegse kinnipeetava õigus vabanemisele	33
2.2. Õiguslikud allikad eluaegse kinnipeetava vabastamiseks	34
2.3. Õigus vabanemisele perspektiiv	36
2.3.1. Lootus vabanemisele	36
2.3.2. Riigisisene otsustamisõigus.....	38
2.3.3. Täitev- või kohtuvõimu poolt vangistuse hindamine	40

2.3.4. Ajalised piirangud eluaegse vangistuse hindamisel	43
2.4. Eluaegse kinnipeetava võimalus resotsialiseerumiseks	45
2.4.1. Resotsialiseerumisest üldiselt.....	45
2.4.2. Resotsialiseerumisest vaimse häirega isiku korral	47
3. Eluaegsete vangide inimõiguste tagamine Eestis	49
3.1. Eluaegsest vangistusest Eestis üldiselt.....	49
3.2. Eluaegse kinnipeetava õigus vabanemiseks Eestis	51
3.3. Eluaegsete vangide võimalus resotsialiseerumiseks.....	54
3.4. Probleemküsimused Eesti seaduses ja lahendused	56
Kokkuvõte	61
Life imprisonment in the light of the European Court of Human Rights.....	66
Kasutatud materjalide loetelu	69
Kasutatud kirjandus	69
Kasutatud normatiivmaterjal.....	72
Kasutatud kohtupraktika	73
Kasutatud lühendid	75

Sissejuhatus

Eluaegne vangistus ei ole alati olnud raskeim karistuse liik Euroopas. Varem oli selleks surmanuhtlus, mille elluviimisel kasutati elektritooli, surmavat süsti, mahalaskmist, poomist või pea mahavõtmist.¹ Ühiskonna arenguga kaasnes küsimus surmanuhtluse vajalikkusest, kuna tegu oli intensiivse riivega inimelule. 4. novembril 1950. aastal koostati Roomas Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon² (edaspidi: EIÕK), mille Eesti ratifitseeris 13. märtsil 1996. aastal ning see muutus Eestile siduvaks 16. aprillil 1996. aastal. Eesti ratifitseeris surmanuhtluse kaotamist käsitleva EIÕK-i protokoll nr 6³, 18. märtsil 1998. aastal ning igas olukorras surmanuhtluse kaotamist käsitleva EIÕK-i protokoll nr 13⁴ 12. novembril 2003. aastal.⁵ Siiski on Eesti ajakirjanduses arutelu surmanuhtluse taastamise üle aeg-ajalt uuesti üles kerkinud.⁶

EIÕK-i liikmesriikides hakati surmanuhtluse asemel rakendama eluaegset vangistust, mis on raskeim karistumäär nendes riikides, kus surmanuhtlus on tühistatud. Samas ei ole see kõikjal maailmas ühtmoodi, näiteks Tais ja Hiinas esineb surmanuhtlus kõrvuti eluaegse vangistusega.⁷ Eestis karistatakse eluaegse vangistusega üksnes äärmiselt raskeid kuritegusid toime pannud isikuid, kes näitavad üles erilist jõhkrust või lugupidamatust ühiskonna ja õiguskorra suhtes. See võib õigustada nende erandlikku kohtlemist võrreldes muude kriminaalkaristust kandvate isikutega.⁸ Eluaegne vangistus viitab süüdimõistetu vabaduse kaotusele elu lõpuni. Euroopa Inimõiguste Kohtusse (edaspidi: EIK) seoses EIÕK artikliga 3 on jõudnud mitmed kaebused, milles väidetakse, et süüdimõistetu vangistamine elu lõpuni on inimväärikuse vastane ning eluaegsetel kinnipeetavatel peab olema lootus vabaneda.

Üks olulisemaid lahendeid EIK-is eluaegse vangistusega seonduvalt on *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, kus EIK selgitas, et EIÕK-i liikmesriikidel ei ole keelatud täiskasvanud kurjategijatele kohaldada eluaegset vangistust EIÕK artikkel 3 alusel. Samas viitas EIK varasemale kohtupraktikale, milles leiti, et EIÕK artiklit 3 pole rikutud, kui eluaegne

---

¹ Amnesty International. Death penalty. - <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> (02.05.2017).

² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 1996, 11, 34. - RT II 2010, 14, 54.

³ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokollid. – RT II 2010, 14, 55.

⁴ *Ibid*

⁵ J. Laffranque. Euroopa Inimõiguste Kohus ja Eesti õigus: Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika mõju demokraatia ja õigusriigi arengule Eestis. Tallinn: Juura 2017, lk 15-16.

⁶ 70% eestimaalastest toetab surmanuhtlust. ERR. 15.06.2015. – <http://www.err.ee/536924/70-eestimaalastest-toetab-surmanuhtlust> (02.05.2017).

⁷ J. Sootak. Sanktsiooniõigus: Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn: Juura 2007, lk 98.

⁸ Ü. Madise. Eluaegsest vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord. 24.07.2015. - http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_eluaegset_vangistust_kandva_kinnipeetava_karistusest_tingimisi_vabastamise_kord.pdf (02.05.2017), lk 10.

vangistus on vähendatav *de jure* ja *de facto*.⁹ Tegemist on vastuolulise teemaga, kuivõrd eluaegsed kinnipeetavad on isikud, keda on karistatud raske vägivallakuriteo eest ning nende vabastamine võib riivata ohvrite omaste ja ka avalikkuse õiglustunnet. Ohvri omaste silmis mitu korda tahtliku tapmise toime pannud isiku süüd pole nende jaoks võimalik heastada üksnes teatud kestvusega vangistusega.¹⁰

Eluaegne vangistus karistusena erineb riigiti – on riike, kus ennetähtaegne vabanemine ei ole võimalik ning on riike, kus ennetähtaegne vabanemine on võimalik pärast teatud aega vangistuse ära kandmist. Lisaks on riike, kus eluaegsetel kinnipeetavatel on võimalus vabanemiseks ennetähtaegselt, ent teatud kuritegude toimepaneku korral ei kohaldata ennetähtaegset vabastamist.¹¹ Magistritöö autori hinnangul ei ole EIÕK-i liikmesriikidele üheselt selge, millised kohustused on riigil eluaegsete kinnipeetavate ees, mis õigused eksisteerivad eluaegsetel vangidel ja kas lootus vabaneda on ühekordne või peab see lootus püsima terve vangistuse aja.

Autori arvates on Eestis üldlevinud seisukoht, et karistust kandvate isikute vangistusajad on liiga lühikesed ning kinnipeetavate vabastamine toimub üleliia kergekäeliselt, mistõttu ei täida vangistus kui sanktsioon resotsialiseerumise eesmärki ja vangist vabanejad panevad vabaduses toime üha uusi kuritegusid. Eluaegsed kinnipeetavad on isikud, kes on olnud varasemalt ühiskonnale ohtlikud, mistõttu tekib paratamatult kahtlus, kas selliseid isikuid tuleks kunagi vabastada ning kas sellest peaks kujunema karistuspraktikas erand või reegel.

Kui varasemalt oli EIÕK-i liikmesriikides aktsepteeritav kohaldada surmanuhtluse asemel eluaegset vangistust, siis aja jooksul on praktika muutunud. EIÕK artikliga 3 on vastuolus absoluune eluaegne vangistus, mis võtab eluaegselt kinnipeetavalt võimaluse ennetähtaegseks vabastamiseks.

Kui varasemalt oli Eestis karistuse täideviimise eesmärk negatiivne ehk hirmutamispreeventsioon, mis seisnes konkreetse inimese karistamisega teistele hirmutava toime avaldamises, siis kehtivas karistusseaduses¹² (edaspidi: KarS) on sellest loobutud.¹³ Eestis on karistuse täideviimise eesmärk tulenevalt vangistuseseaduse¹⁴ (edaspidi: VangS) § 6

---

⁹ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 106 – 108.

¹⁰ Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf. (02.05.2017), lk 14.

¹¹ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 68.

¹² Karistusseadustik. – RT I, 31.12.2016, 14

¹³ J. Sootak. Karistusseadustik. § 56/14. Komm vlj 4. vlj – J. Sootak, P. Pikamäe. Tallinn: Juura 2015.

¹⁴ Vangistuseseadus. – RT I, 01.03.2017, 4.

Ig 1 alusel kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra tagamisele. Karistuse kohaldamine on kohtu poolt tehtav otsus, millega võrreldakse seadusandja poolt antud hinnangut teole ja isiku poolt toimepandud tegu. Karistuse mõistmine seisneb olemasolevate variantide ja raamide piires õige, st õiglase ning õiguslikult põhjendatud karistuse tuvastamises ning mõistmises.¹⁵ Raskemate kuritegude korral ootab süüdimõistetut vangistus, mille põhieesmärk on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele. Karistuse selline täideviimine annab vangistatule võimaluse edaspidises elus toime tulla sotsiaalselt vastuvõetavana ja õiguskorda rikkumata.¹⁶ Seega kuigi üheks vangistuse eesmärgiks on isiku karistamine tehtud teo eest, siis Euroopa vangistuseseaduse teiseks eesmärgiks on kinnipeetava resotsialiseerumine (ingl k: *rehabilitation*) ja seda ka eluaegse vangistuse korral.¹⁷ Sama regulatsioon kehtib ka Eestis eluaegsele kinnipeetavale, mistõttu peavad riigi poolt olema tagatud selleks vastavad vahendid.

Teema aktuaalsus seisneb asjaolus, et Eestis on seisuga 2. mai 2017. aastal 41 eluaegset kinnipeetavat, kelle seast osadele tekib 2022. aastal võimalus vabaneda ennetähtaegselt.¹⁸ Seetõttu on magistr töö autori arvates viimane aeg tähelepanu pöörata riigisisesele regulatsioonile, mis puudutab eluaegsete kinnipeetavate vabastamist ning kõrvaldada võimalikud vastuolud EIÕK artikliga 3 ning EIK-i praktikaga. See on vajalik, et ennetada tulevikus tekkivaid vaidlusi ja potentsiaalsete kaebajate pikka ooteaega, mis järgneks kohtus vastavate kaebuste lahendamisel. Arvestades eeltoodut on oluline, et vastuolud ja seaduslüngad eluaegse vangistuse regulatsioonis lahendataks riigisisisel tasandil. Juhul, kui otsustatakse ennetähtaegse vabastamise tingimusi leevendada, puudutab temaatika mitmeid eluaegseid vange juba enne 2022. aastat.

Käesoleva magistr töö eesmärk on välja selgitada EIK-i praktika ja seisukohad seoses eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabastamisega ning anda ülevaade kas ja millistel tingimustel peaks eluaegsetel vangidel olema võimalus vabanemiseks ning millega peaksid EIÕK-i liikmesriigid seejuures arvestama. Selleks, et eesmärki täita, peab töö autor esmalt vajalikuks selgitada surmanuhtluse kaotamise tagamaid ning võrrelda eelnimetatud karistust eluaegse vangistusega. Teemale lisab akuutsust asjaolu, et EIÕK-i liikmesriik Türgi kaalub

---

¹⁵ J. Sootak. 2007, lk 113-114.

¹⁶ P. Pikamäe, J. Sootak. VangS § 6/2. – L. Madise, P. Pikamäe, J. Sootak (koost). Vangistuseseadus kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2014.

¹⁷ EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 101.

¹⁸ Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf. (02.05.2017), lk 5.

surmanuhtluse taastamist.¹⁹ Töö eesmärk on analüüsida ka Eesti seaduste vastavust EIK-i praktikaga ning pakkuda välja lahendused probleemkohtadele. Viimasena analüüsib magistritöö autor Eesti seaduste vastavust EIK-i praktikale ning pakub välja lahendused probleemkohtadele.

Töö struktuur kujunes lähtuvalt eeltoodud eesmärkidest. Magistritöö jaguneb kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis analüüsitakse surmanuhtluse olemust, selle tagamaid Euroopas, surmanuhtluse seost EIÕK-i artikliga 2 ning sellest tulenevaid kohustusi EIÕK-i liikmesriikidele. Surmanuhtluse ja eluaegse vangistuse võrdlemiseks toob töö autor välja eluaegse vangistuse olemuse, selle kohaldamise erisused riigiti ning selgitab eluaegse vangistuse seost EIÕK artikliga 3. Peatüki lõpus võrdleb töö autor eluaegset vangistust ja surmanuhtlust lähtudes inimväärikusest ja üldpreventatsiooni põhimõttest.

Teises peatükis avab töö autor eluaegse vangistustuse puhul „õigus vabanemisele“ tähendust ning analüüsib, kas seda toetavad rahvusvahelised õigusallikad. Täiendavalt tuuakse välja EIK-i praktika põhjal eluaegsete kinnipeetavate vabanemise perspektiiv ning vaadeldakse kas ja kuidas peab vanglas olema tagatud resotsialiseerumise võimalus ühiskonda.

Kolmandas peatükis analüüsitakse eluaegse vangistuse kohaldamist Eestis, kinnipeetavate võimalust vabaneda ning uuritakse regulatsioone, mis toetavad eluaegsete kinnipeetavate resotsialiseerumist ühiskonda. Viimasena tuuakse välja probleemkohad eluaegse vangistuse kohaldamisel Eestis, millest võivad tekkida kohtuvaidlused ning töö autor on pakkunud neile omapoolsed lahendused.

Töö autor lähtub magistritöös nii Euroopa Nõukogu²⁰ (edaspidi: EN), kui ka Euroopa Liidu²¹ (edaspidi: EL) liikmesriikidele siduvatest õigusaktidest, tuues sh välja Eestile olulised õigusaktid. Töö uurimismeetod on kvalitatiivne teemakohase teadusliku kirjanduse, õigusaktide ja EIK-i praktika analüütiline käsitus. Magistritöös kasutatakse normatiivmaterjalina lisaks EIÕK-i konventsioonile ja selle protokollidele nr 6 ja 13 veel ka Euroopa Liidu nõukogu 13.06.2002 raamotsust Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta²², EL-i põhiõiguste hartat²³, Rahvusvahelise

---

¹⁹ PACE reopens monitoring procedure in respect of Turkey. Parliamentary Assembly. 25.04.2017 - <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=6603&lang=2&cat=8> (02.05.2017).

²⁰ EN-i liikmesriike on 47 seisuga 02.05.2017.

²¹ EL-i liikmesriike on 28 seisuga 02.05.2017.

²² Euroopa Liidu nõukogu 13.06.2002 raamotsus Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta (2002/584/JSK). – ELTL 190, lk-d 1-20.

²³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 83, 30.03.2010.

Kriminaalkohtu Rooma Statuuti²⁴, EN Ministrite Komitee soovitus Rec (2003)22²⁵, EN Ministrite Komitee soovitus Rec (2003)23²⁶, Euroopa vanglareeglistiku reeglistikku²⁷, ÜRO piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastast konventsiooni.²⁸ Lisaks rahvusvahelistele normidele kohaldatakse riigisiseseid õigusakte: Eesti Vabariigi Põhiseadust²⁹ (edaspidi: PS), karistusseadust (edaspidi: KarS), kriminaalmenetluse seadust (edaspidi: KrMS)³⁰, VangS, armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamist ja selle töökorra kinnitamist³¹ ning kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise korda.³² Avaliku õiguse osakonnas ei ole varasemalt eluaegsest vangistusest magistritööd kirjutatud.

Tööd on võimalik iseloomustada järgmiste märksõnadega: surmanuhtluse kaotamine, eluaegne vangistus, võimalus ennetähtaegselt vabastamisele.

---

²⁴ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. – RT II 2002, 2, 5.

²⁵ Committee of Ministers of the Council of Europe Recommendation Rec(2003)22 to member states on conditional release (parole). - https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df03f (02.05.2017).

²⁶ Committee of Ministers of the Council of Europe Recommendation Rec (2003)23 to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners. - https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dec7a (02.05.2017).

²⁷ *Ibid*, p 115.

²⁸ UN General Assembly, Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10 December 1984, United Nations, Treaty Series, Vol 1465, p 85. - <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3a94.html> (02.05.2017).

²⁹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

³⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 31.12.2016, 46.

³¹ Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamine ja selle töökorra kinnitamine. – RTL 2007, 13, 201.

³² Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise kord. – RT I, 29. 03.2011, 19.

1. Eluaegne vangistus *versus* surmanuhtlus

1.1. Surmanuhtluse olemus

Surmanuhtlus oli EIÕK-i liikmesriikides kriminaalkaristuse kõrgeim karistumäär, mis seisnes jõustunud kohtuotsuse alusel süüdimõistetu surmamisega.³³ Seda kohaldati üksnes raskete kuritegude korral. Teatud isikutele nagu alaealised, rasedad naised ja eakad, surmanuhtlust ei kohaldata.³⁴ Surmanuhtlus kujutas endast julma, ebainimlikku ja alandavat kohtlemist, mis seisnes pikaajalises ootamises pärast süüdimõistmist ning selle täideviimise vahel (ingl k: *death row phenomenon*), millele järgnes hukkamine. Süüdimõistetu piinamine seisnes selles, et oodates surmanuhtlust, kannatas isik vaimselt ja füüsiliselt, mis tulenes riigivõimu aparaadi tegevusest.³⁵

Surmanuhtlus oli kõige võikam ja vägivaldsem karistus, kuna see oli isiku jaoks lõpliku olemusega.³⁶ Ähvardada süüdimõistetut tappa oli üks julmemaid piinamise viise. Surmanuhtluse julmuse mõju ei piirdunud üksnes süüdimõistetuga, see põhjustas kannatusi perekonnaliikmetele, aga ka vangivalvuritele ja isikutele kes pidid hukkamise läbi viima.³⁷ Teisalt oli surmanuhtlus nagu iga teine karistus, mis järgnes sanktsioonina kuriteole.³⁸

Surmanuhtluse pöördumatu ja drastilise olemuse tõttu, toimusid pidevad arutelud selle õigluse, sobivuse ja efektiivsuse üle,³⁹ sest erinevalt teistest karistustest, kandis surmanuhtlus suurimat riski alusetult süüdimõistmise korral, kuivõrd tagajärjed olid pöördumatud. Oli alati risk, et surmatakse süütu isik.⁴⁰

1.2. Surmanuhtluse tagamaad Euroopas

Surmanuhtlus sai arvatavasti alguse antiikajast inimohverduste näol. Esimene positiivse õiguse allikas, millest nähtub surmanuhtluse rakendamine on 1570. aastal enne Kristust üles märgitud Hammurapi seadused. Piiblis oli surmaga karistatavateks tegudeks maagia,

---

³³ M. Kronewetter. *Capital Punishment: A Reference Handbook Second Edition*. Inglismaa: ABC-CLIO 2001, lk 21.

³⁴ W. A. Schabas. *The Abolition of the Death Penalty in International Law*. Third Edition. Ühendkuningriik: Cambridge University Press 2002, lk 19.

³⁵ R. Hood, R. Badinter. *The Death Penalty: Beyond abolition*. Strasbourg: Council of Europe 2004, lk 24.

³⁶ M. Kronewetter, lk 1 - 2.

³⁷ R. Hood, R. Badinter, lk 24.

³⁸ M. Kronewetter, lk 1 - 2.

³⁹ *Ibid*

⁴⁰ R. Hood, R. Badinter, lk 25.

jumalateotus, abielurikkumine, homoseksuaalsus, seksuaalsuhted loomadega, verepilastus ja vägistamine. Vaatamata asjaolule, et surmanuhtlus viidi läbi äärmiselt brutaalselt, jätkati hukkamismeetodi toetamist renessansi- ja reformatsiooniaegsete mõtlejate poolt. Nii Thomas Hobbes, kui ka John Locke tunnistasid, et surmanuhtlus on õigustatav. Jean-Jaques Rousseau uskus, et ühiskonnas ei ole tapmine õigustatud seni, kuni süüalune ei ole ise kedagi tapnud.⁴¹

Surmanuhtluse vastane liikumine sai alguse 19. sajandil, mida toetasid Inglismaa õigusteadlased Bentham ja Romilly.⁴² Surmanuhtluse kaotamine algas Euroopas Portugalist 1876, millele järgnesid Holland 1870 ja Norra 1905.⁴³ Rahvusvahelised normid, mis seadsid piirid surmanuhtlusele ja selle kaotamisele olid Teise maailmasõja järgne nähtus.⁴⁴

ÜRO Peaassamblee võttis 10. detsembri 1948. aasta resolutsiooniga vastu inimõiguste ülddeklaratsiooni, mille poolt hääletasid 56 liikmesriigist 48. Samas ei olnud tegemist juriidiliselt siduva dokumendiga, vaid poliitilise deklaratsiooniga. Õige pea leiti, et ülddeklaratsioonis esitatud põhiõigused on vaja fikseerida siduvates lepingutes.⁴⁵ 5. mail 1949. aastal loodi EN, mille eesmärgiks oli luua normid ja väärtused, mis oleks eeskujuks Lääne-Euroopa riikidele ja ühiskonnale.⁴⁶

4. novembril 1950. aastal allkirjastati Roomas EIÕK, mis jõustus 3. septembril 1953. aastal.⁴⁷ EIÕK-i artikkel 2 sätestab, et igäuhe õigust elule kaitstakse seadusega. „Kellelki ei või tahtlikult elu võtta, välja arvatud kohtuotsuse täideviimisega, mis järgneb süüdimõistmisele kuriteos, mille eest seadus näeb ette taolise karistuse.“ Kaasaegses Lääne õiguskultuuris on inimelu üks kõige hoolikamalt kaitstud väärtusi, ning seda põhimõtet järgitakse ka kuritegevuse kontrollis. Püha Vaimu, hinge kõrge väärtuse kohale on asunud inimelu pühadus kui väärtus. Valgustusideede levik lääne kultuuris ja kriminaalõiguses tähendas ühtlasi surmanuhtluse, sandistavate kehaliste karistuste ja piinamise vastu olemist.⁴⁸

Levima hakkas abolitsionism, mille eesmärgiks oli repressiivsete seaduste või institutsioonide tühistamine või likvideerimine⁴⁹, minimeerides nii välist sekkumist inimese ellu. Abolitsionistide hinnangul oli lubamatu lasta riigil otsustada inimese elu ja surma üle.

---

⁴¹ W. A. Schabas, lk 3-4.

⁴² *Ibid*, lk 5.

⁴³ I. Nicolau. Historical evolution of the death penalty abolition as a fundamental human right. - Contemporary Readings in Law and Social Justice, Vol 5, No 2, 2013, lk 280.

⁴⁴ W. A. Schabas, lk 1.

⁴⁵ U. Lõhmus, lk 10.

⁴⁶ K. Stihole. NGO-IGO Relations: Amnesty International, Council of Europe, and Abolition of the Death Penalty. - Global Governance, Vol 22, No 1, 2016, lk 79.

⁴⁷ W. A. Schabas, lk 259.

⁴⁸ J. Saar, lk 63.

⁴⁹ J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Juura: Tallinn 2015, lk 177.

Surmanuhtluse tühistamisega tunnistas riik, et ta ei ole inimelu käsutaja ning et õigus elule on võõrandamatu inimõigus.⁵⁰

Liitumisel EIÕK-iga tunnustasid riigid üha selgemalt inimelu kui kõrgeimat kaitstud väärtust. Euroopast alguse saanud ja süvenenud humanistlik-liberaalne traditsioon avaldus kurjategijatesse suhtumises kui õigelt teelt eksinud, mitte lõplikult „meie“ hulgast välja arvatud indiviidi. Ühe inimese ranget karistamist eesmärgiga teisi hirmutada peeti ebamoraalseks, kuivõrd inimest sai praktikas vahendi staatuse.⁵¹

Kurjategijate karistamise ajaloos on täheldatav pidev sanktsioonide pehmenemine, mis algas kehaliste karistuste ja surmanuhtluse asendumisest vanglakaristusega ning jätkus juba XX sajandil vanglakaristuse pideva lühenemisega ja asendumisega mittevabaduskaotuslike alternatiividega. Tänapäeval oleme jõudnud olukorda, kus paljudes Euroopa riikides on põhikaristuseks rahatrahv ja muud mitte vabaduskaotuslikud karistused.⁵² Initsiatiiv surmanuhtluse kaotamiseks tuli Euroopa Parlamendilt, kuigi esimesed sammud selle suunas olid ettevaatlikud ja tagasihoidlikud.⁵³ Surmanuhtlusest loobumist on arutatud EN alates 1949. aastast, kuid peamised muutused toimusid aastatel 1958 kuni 2010.⁵⁴

Soome ja Lääne-Saksamaa kaotasid surmanuhtluse oma seadustest 1949. aastal. Austria kaotas surmanuhtluse aastal 1968, Ühendkuningriigid aastal 1969, Rootsi aastal 1972, Hispaania aastal 1975, Portugal aastal 1976, Taani aastal 1978, Luksemburg aastal 1979 ja Prantsusmaa aastal 1981. Esialgsed arengud surmanuhtluse kaotamise suunas ei olnud seotud EN seisukohaga surmanuhtluse suhtes, vaid ühiskonnas endas toimunud arengutega, mille tulemusena loobuti nimetatud karistusest.⁵⁵

EN Parlamentaarne Assamblee deklareeris 1980. aasta aprillis, et surmanuhtlus on ebahumaanne ja kutsus üles nende liikmesriikide parlamente, kus surmanuhtlus rahuajal veel esines, seda kaotama.⁵⁶ Nimetatud arengud peegeldusid EIÕK protokollis nr 6, milles EIÕK toetas surmanuhtluse kaotamist rahu ajal. Protokoll nr 6 jõustus 1985. aasta märtsis ning see ratifitseeriti koheselt viie⁵⁷ riigi poolt.⁵⁸ EIÕK-i protokoll nr 6 surmanuhtluse kaotamise

---

⁵⁰ J. Saar, lk 63.

⁵¹ *Ibid*, lk 63- 64.

⁵² *Ibid*, lk 64.

⁵³ C. Behrmann, J. Yorke. The European Union and the Abolition of the Death Penalty. – Pace International Law Review Online Companion, Vol 4, No 1, 2013, lk 6.

⁵⁴ K. Stihole, lk 79.

⁵⁵ C. Behrmann, J. Yorke. lk 7.

⁵⁶ U. Löhmus, lk 12.

⁵⁷ Nendeks riikideks olid Austria, Taani, Hispaania, Luksemburg ja Rootsi.

kohta, EIÕK-i artikkel 1 sätestab, et surmanuhtlus tuleb kaotada. Kedagi ei või sellega karistada ega surmamõistva kohtuotsuse alusel hukata. Antud säte lubab riikidel vajadusel kasutada seaduses karistusena surmanuhtlust juhul, kui tegemist on sõjaajaga või vahetu sõjaohuga.⁵⁹

Kuna Euroopas valitses rahu, siis 3. mail 2002. aastal võeti vastu EIÕK-i protokoll nr 13, mis sätestab surmanuhtluse kaotamise igas olukorras.⁶⁰ Protokoll nr 13 preambulis on sedastatud järgnevat: „Protokollile on allakirjutanud EN-i liikmesriigid, olles veendunud, et igäihe õigus elule on demokraatliku ühiskonna põhiväärtus ning et surmanuhtluse kaotamine on hädavajalik selle õiguse kaitsmiseks ja kõigi inimeste sünnipärase inimväärikuse tunnustamiseks“. Protokoll nr 13 artikkel 1 sätestab, et surmanuhtlus kaotatakse. Kedagi ei või surma mõista ega surma mõistva kohtuotsuse alusel hukata.

Protokoll nr 13 preambulis sätestatu oli selge signaal liikmesriikidele, et surmanuhtlus arenenud ühiskonnas ei ole aktsepteeritav ning tuleb lõplikult kaotada. Õigus elada on kõrgeim ühiskondlik väärtus, milleta kõik teised õigused ja vabadused kaotaksid oma tähtsuse. See on teiste õiguste ja vabaduste kasutamise eelduseks.⁶¹

Surmanuhtluse kaotamise protsess maailmas viimase 25 aasta jooksul on olnud märkimisväärne. EIÕK-i 47 liikmesriigis on surmanuhtlus karistusena kaotatud. Vaid Valgevene totalitaarses režiimis kasutatakse tänaseni surmanuhtlust.⁶² Euroopa Liidust on saanud juhtiv eeskuju surmanuhtluse kaotamises.⁶³ Paraku ei ole kõik maailma riigid loobunud surmanuhtlusest ja see on endiselt kasutusel mitmetes riikides nagu Hiina, USA, Iraan, Pakistan, Saudi Araabia.⁶⁴

7. detsembril 2000. aastal kuulutasid Euroopa Parlament, nõukogu ja komisjon välja EL-i põhiõiguste harta, mille artikkel 2 lg 1 sätestab, et igal ühel on õigus elule ja lõikest 2 tuleneb, et kedagi ei tohi surma mõista ega hukata. Pärast EL-i põhiõiguste harta jõustumist oli selge, et EL-is ei kohaldata surmanuhtlust ning sellest sai 2007. aasta Lissaboni lepingu osa.⁶⁵ Arengud jätkusid 2012. aastal, kui Euroopa Liidu inimõiguste ja demokraatia strateegilises raamistikus (ingl k: *Strategic Framework*) ja tegevuskavas (ingl k: *Action Plan*) seati üheks

---

⁵⁸ A. Mowbray. Cases, Materials, and Commentary on the European Convention of Human Rights Third Edition. Ühendkuningriik: Oxford University Press 2014, lk 135.

⁵⁹ I. Nicolau, lk 280.

⁶⁰ *Ibid*, lk 280.

⁶¹ M. Olesk. Protection of the Right to Life in Prison. - *Juridica International*, 2015/23, lk 111.

⁶² I. Nicolau, lk 280.

⁶³ C. Behrmann, J. Yorke, lk 2.

⁶⁴ I. Nicolau, lk 282.

⁶⁵ C. Behrmann, J. Yorke, lk 3-4.

peamistest eesmärkidest võitlus surmanuhtlusega, kuivõrd see on tõsine inimõiguste ja inimväärikuse rikkumine.⁶⁶

Euroopast on kujunenud regioon, mis on surmanuhtluse vastu igas olukorras ning jätkab seda kuni maailm on surmanuhtlusest vaba. Demokraatlik ja inimõigusi kaitsev EL arendab inimõiguse standardeid suunas, mis seab fookuse surmanuhtluse kaotamisele ja seeläbi kaitseb õigust elule, mis on aluseks inimväärikusele, keeld julmale ja ebainimlikule vangistusele, õigus kohtus esindatusele, õiglastele kohtuistungitele ja õigusmõistmisele ning võimalus karistuse kergendamisele.⁶⁷

Kuigi surmanuhtlus on kaotatud EN-i liikmesriikides, on üha muret tekitav inimõiguste kohaldamine ja kasutamine Türgis. Nimetatud liikmesriigis tühistati surmanuhtlus, et täita EL-iga liitumiseks vajalikke nõudeid.⁶⁸ Türgi president Recept Tayyip Erdoğan avaldas 18. märtsil 2017. aastal seisukoha, et ootab pärast 16. aprillil 2017. aastal toimuvat referendumit presidendivõimu laienemise üle parlamendilt heakskiitu surmanuhtluse taastamisele.⁶⁹ EN-is on väljendatud seisukoht, et juhul, kui Türgi taastab surmanuhtluse, siis see oleks vastuolus EN-i eesmärkidega.⁷⁰ On küsitav, kas surmanuhtluse taastamise tagajärjel saaks Türgi olla endiselt EN-i liikmesriik.

1.3. Surmanuhtluse kaotamine Eestis

Surmanuhtlus oli Lääne-Euroopas enamjaolt kaotatud 1970. aastate lõpuks, ent Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis kehtis see jätkuvalt karistusena.⁷¹ Pärast taasiseseisvumist 1991. aastal oli Eesti innukalt valmis kinnitama riigi ajaloolist kuulumist Euroopasse ning avama end demokratiseerimisprotsessile. Võeti ette kõik vajalikud jõupingutused Eesti naasmiseks demokraatlike õigusriikide perre ja rahvusvahelise kogukonnaga taasühinemiseks, sh ka liitumine EN-iga 14. mail 1993. aastal ja hiljem EL-iga

---

⁶⁶ *Ibid*, lk 18.

⁶⁷ *Ibid*, lk 24.

⁶⁸ Türgi peaminister tahab surmanuhtluse taastada. ERR. 12.11.2012. - <http://www.err.ee/355918/turgi-peaminister-tahab-surmanuhtluse-taastada> (02.05.2017).

⁶⁹ Erdoğan tahab parlamendilt surmanuhtluse taastamist. Postimees. 18.03.2017. - <http://maailm.postimees.ee/4050565/erdogan-tahab-parlamendilt-surmanuhtluse-taastamist> (02.05.2017).

⁷⁰ PACE reopens monitoring procedure in respect of Turkey. 25.04.2017 - <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=6603&lang=2&cat=8> (02.05.2017).

⁷¹ Kriminaalkodeks. – RT 1992, 20, 287 ja 288.

1. mail 2004. aastal. Ühtlasi kinnitas Eesti nende sammude läbi, et peab inimõiguste kaitset osaks oma demokraatliku valitsemise pärandist.⁷²

Eesti taasiseseisvumise järel muudeti ulatuslikult kehtinud kriminaalkoodeksit, kuid mõnda aega kehtis surmanuhtlus karistusena edasi. Kriminaalkoodeksis oli surmanuhtlust võimalik rakendada viie kuriteo korral: inimsusevastane kuritegu, terrorism, terroriakt välisriigi esindaja vastu, tahtlik tapmine raskendavatel asjaoludel ning politseiniku või politseiametnikuga võrdsustatud isiku suhtes toime pandud vägivallategu.⁷³

Esimese astme kuritegude tahtliku toimepanemise eest sai kohaldada surmanuhtlust mahalaskmise teel erakorralise karistusena, ent seda ei kohaldataud naiste ja isikute suhtes, kes olid kuriteo toimepanemise ajal nooremad kui 18-aastased või vanemad kui 65-aastased. Armuandmise korras sai surmanuhtluse asendada eluaegse vabaduskaotusega.⁷⁴ EIÕK-i protokoll nr 6, mis käsitleb surmanuhtluse kaotamist, ratifitseeris Eesti 18. märtsil 1998. aastal. See oli suur samm demokraatia suunas ning oluline verstapost inimõiguste kaitsel Eestis, kuna osalt Nõukogude süsteemi ja kriminaalmenetluse pärandina oli Eesti õiguses sätestatud surmanuhtlus, kuigi viimane surmanuhtluse täideviimine oli toimunud septembris 1991, mil taasiseseisvunud Eesti oli alles umbes kuuvanune, seejärel asendati surmanuhtlus eluaegse vangistusega.⁷⁵ Lõplikult kaotati Eestis surmanuhtlus 13. mail 1998. aastal Riigikogus vastu võetud seadusemuudatusega, millega tühistati kriminaalkoodeksist surmanuhtlust reguleerinud paragrahvid.⁷⁶ EIÕK-i protokoll nr 13 surmanuhtluse igas olukorras kaotamise kohta ratifitseeris Eesti 12. novembril 2003. aastal.⁷⁷

1.4. Õigus elule

Õigus elule on EIÕK-is sätestatud esimene põhiõigus, kuivõrd tegemist on kõige elementaarsema inimõigusega – kui antud õigust saaks meelevaldselt kohaldada, kaotaksid teised õigused oma mõtte.⁷⁸ Õigus elule on eelduseks teiste õiguste ja vabaduste kasutamisel.⁷⁹ Antud õigus on kaitstud demokraatlikes riikides seaduse kaudu, mis näeb ette

---

⁷² J. Laffranque, lk 14 – 15.

⁷³ U. Lõhmus, lk 14.

⁷⁴ *Ibid*, lk 4.

⁷⁵ J. Laffranque, lk 16.

⁷⁶ U. Lõhmus, lk 4.

⁷⁷ J. Laffranque, lk 16.

⁷⁸ D. Kroff. The Right to life: A guide to implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbook no 8, Belgia 2006, lk 6-7.

⁷⁹ M. Olesk, lk 111.

sanktsioonid neile, kes püüavad seda õigust rikkuda.⁸⁰ EIK on kinnitanud, et EIÕK-i artikkel 2 kannab endas kõige fundamentaalsemat õigust, mis koostoimes EIÕK-i artikliga 3 esindavad demokraatliku ühiskonna baasväärtusi.⁸¹

EIÕK-i artikkel 2 kaitseb igapäevast õigust elule. Elu tähendab antud konventsioonis inimelu, see ei kohaldu loomade elule või juriidilistele isikutele. Konventsioon ei selgita elu mõistet – mis on elu või millal see EIÕK-i artikkel 2 mõistes algab või lõpeb. Kindlate piiride seadmise asemel, hinnatakse eluga seonduvat kaasuse põhiselt, jättes küsimused seotud elu alguse ja lõpuga riigisisiselt otsustada.⁸²

EIÕK-i artikkel 2 lg 1 sätestab, et igapäevast õigust elule kaitstakse seadusega. Kellelki ei või tahtlikult elu võtta, välja arvatud kohtuotsuse täideviimisega, mis järgneb süüdimõistmisele kuriteos, mille eest seadus näeb ette sellise karistuse.⁸³ EIÕK-i artikkel 2 lg 2 p-ide a-c alusel elu võtmist ei käsitata käesoleva artikli rikkumisena, kui see tuleneb absoluutselt vajadusest kasutada jõudu: inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalla eest, seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks, seaduslike toimingute rahutuste või mässu maha surumiseks.

1.4.1. Õigus elule seaduslik alus

Õigus elule on võõrandamatu põhiõigus ning see kehtib riikides ka sõja ajal või muus hädaolukorras. Õigus elule koosneb kahest elemendist, milleks on: 1) üldine kohustus kaitsta elu seadusega ja 2) keelata inimelu võtmine, v.a. EIÕK artikkel 2 lg-s 2 märgitud olukordades.⁸⁴

EIÕK-i artikkel 2 sõnastusest tulenevalt on seatud riigile negatiivne ja positiivne kohustus. On oluline, et riik hoiduks surmava jõu kasutamisest seni kuni see pole absoluutselt vajalik (negatiivne kohustus) ja samas peab riik võtma kasutusele mõistlikud meetmed, et kaitsta õigust elule (positiivne kohustus). Õigus elule ei ole EIÕK-is sätestatud üksnes selleks, et riik ei tapaks oma kodanikke, vaid tegemist on laiema nõudega, mille all tuleb mõista inimelu

---

⁸⁰ *Ibid*, lk 112.

⁸¹ E. Wicks. The Meaning of “Life”: Dignity and the Right to Life iin International Human Rights Treaties. – Human Rights Law Review, Vol 12, No 2, 2012, lk 201.

⁸² D. Kroff, lk 8- 9

⁸³ C. Behrman, J.Yorke, lk 19.

⁸⁴ D. Kroff, lk 6-7.

austamist ning surma vältimist igal võimalikul juhul ja uurimise alustamisega juhtumite puhul, kus see ei olnud võimalik.⁸⁵

Samas ei ole positiivset kohustust nii lihtne tõlgendada, kui esmapilgul grammatiliselt tundub. On ebaselge, kas kohustus kaitsta elu on piiratud üksnes tahtliku tapmise korral või see laieneb ka mittetahtlikule teole, mille tagajärjel inimene saab surma. EIÕK-i artikkel 2 teine lause viitab tahtlikkusele elu võtmisel, ent EIK kohtuasjas *McCann vs Ühendkuningriik* on kohus leidnud, et EIÕK-i artikkel 2 lg 2 defineerib kolme olukorda, millal on lubatud kasutada jõudu, mille tulemusel võib isik surma saada. Seega kõik teised olukorrad, kus jõu kasutamisel isik saab surma, on õigusvastased, olenemata sellest, kas see on tahtliku või mittetahtliku teo tagajärg.⁸⁶ Riigil on kohustus kaitsta elu ja võtta selleks kasutusele vajalikud meetmed. See positiivne kohustus hõlmab endast indiviidide elu kaitset riigi ametnike ja ametivõimude, teiste isikute kuritegude eest ning enesevigastamine eest.⁸⁷

Tapmine iseenesest ei tähenda EIÕK-i artikli 2 rikkumist, sest säte ei sisalda positiivset kohustust vältida isiku vastu vägivallateo toimepanemist. Seega sisaldab EIÕK-i artikkel vastuolu, mille seisukohast on küsitav abordi, eutanaasia ja surmanuhtluse kohaldamine.⁸⁸ EIÕK-i artikkel 2 esimese lause kohaselt peab elu kaitsmine toimuma seadusega, ent jätab täpsustamata, kuidas ning missuguste seaduste abil peavad riigid elu kaitsma. Esmajoones on see seadusandja kohustus kehtestada vastavate seaduste, näiteks kriminaalseaduse, abil normid elu kaitseks.⁸⁹

1.4.2. Erandid õigusest elule

EIÕK-i artikkel 2 keelab võtta elu, välja arvatud olukordades mis on sätestatud EIÕK-i artikli 2 lg 2 p-ides a-c. Magistritöö autor ei analüüsi EIÕK-i artiklis 2 lg-s 2 toodud erandeid, ent peab vajalikus välja tuua olulised põhimõtted erandite rakendamisel. Keeld inimese elu võtmisele laieneb nii tahtlikule, kui ka mittetahtlikule tapmisele. Antud säte kohaldub politseile, sõduritele ja teistele riigi esindajatele.⁹⁰ EIÕK-i artikkel 2 on eriti järeleandmatu seaduslikkuse osas ehk esimene lõige reguleerib, et isikute õigus elule peab olema kaitstud ebaseaduslike tegude eest, mis ei ole sätestatud lõikes 2 ning teise lõike punktides rõhutatakse

---

⁸⁵ E. Wicks, lk 202.

⁸⁶ R. Weeks. Focus on ECHR, Article 2. – Judicial review. Vol 10, No 1, 2005, lk 19.

⁸⁷ *Ibid*, lk 20.

⁸⁸ H-J. Uibopuu. Inimõiguste rahvusvaheline kaitse. Tallinn: Juura 2000, lk 25.

⁸⁹ U. Lõhmus, lk 19.

⁹⁰ D. J. Harris, M. O'Boyle, E. P. Bates, C. M. Buckley. Law of the European Convention on Human Rights. Ühendkuningriigid. Third edition. Ühendkuningriigid: Oxford University Press 2014, lk 223.

seaduspärasust, et vältida seaduspäratust. Veelgi enam, igasugune oht elule peab olema tekitatud absoluutsest vajadusest ehk jõudu võib kasutada üksnes siis, kui see on teoga rangelt proportsionaalne.⁹¹

EIÕK-i artikli 2 lg 2 ei määratle, millal on õigustatud tahtlikult tappa, kuid kirjeldab situatsiooni, millal on jõu kasutamine lubatud, mis võib kaasa tuua soovimatu järelmi inimese tapmise näol.⁹² Näiteks, kui politseinikud peavad koheselt reageerima, et kaitsta enda ja teiste inimeste elu või, kui riigis toimub relvastatud konflikt, siis on neil õigus võtta kasutusele vajalikud meetmed. Isegi selliste olukordade tekkimisel pärsitakse surmava jõu kasutamist selle allutamise ja inim- ja humanitaarõigusele.⁹³

Tahtlikult või kavatselt surmava jõu kasutamisel tuleb hinnata selle vajalikkust. Jõu kasutamine riigi poolt peab vastama absoluutsele vajadusele, et saavutada üks EIÕK-i artikkel 2 lg 2 p-des a-c märgitud eesmärkidest. Absoluutne vajadus seab ranged nõuded riigile surmava jõu kasutamisel, mille käigus tuleb otsustada, kas see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas.⁹⁴ Vajalikkuse all on mõeldud kohustust kasutada kõige vähem destruktiivset jõudu mis võimalik, teisalt proportsionaalsus tähendab, et jõudu tohib kasutada samas suurusjärgus, mis on oht. Surmava jõu kasutamise absoluutset vajalikkust tuleb kohtul vaadata iga kaasuse puhul eraldi, lähtudes kaasuse asjaoludest.⁹⁵

EIÕK artikkel 1 alusel tagavad konventsiooniosalisel igapähele, kes on nende jurisdiktsiooni all, konventsiooni I osas määratletud õigused ja vabadused ehk riigil on protseduuriline kohustus uurida surmasid koheselt, efektiivselt, avalikult ja sõltumatult organist, mis kasutas surmavat jõudu.⁹⁶ Uurimise peamine eesmärk on kindlustada tõhus elu kaitsvate riigisiseste seaduste täitmine ning teo toimepannud isiku vastutusele võtmine. Selle tulemusena saavad teoga seotud faktid avalikuks, teiste hulgas ka nende lähedastele.⁹⁷

---

⁹¹ D. Kroff, lk 23.

⁹² EIKo 27.09.1995, 18984/91, *McCann ja teised vs Ühendkuningriik*, p 148.

⁹³ R. Hood, R. Badinter, lk 24.

⁹⁴ EIKo 14.12.2000, 22676/93, *Gül vs Türgi*, p 77.

⁹⁵ S. M. Zielonka. The Universality of the Right to Life: Article 2 and the margin of appreciation in the jurisprudence of the European Court of Human Rights. – International law and politics, Vol 47, No 1, 2014, lk 248-251.

⁹⁶ EIKo 30.11.2004, 48939/99, *Öneryildiz vs Türgi*, p 94.

⁹⁷ D. J. Harris, M. O'Boyle, E. P. Bates, C. M. Buckley, lk 215.

1.5. Õigus elule ja surmanuhtluse kaotamine

Küsimus surmanuhtluse legaalsuse kohta taandub asjaolule, kas isikutel on õigus elule seaduslikul alusel ning kas seda õigust rikutakse, kui nad surmatakse. Viimastel aastakümnetel väidavad kriitikud ja surmanuhtluse vastased, et surmanuhtlus rikub inimese õigust elule ja ainuüksi seetõttu tuleb surmanuhtlus kaotada.⁹⁸ EIÕK-i koostamisel oli surmanuhtlus lubatud, sest see oli kasutusel Lääne-Euroopa riikides. Tänapäevaks on praktika radikaalselt muutunud seoses asjaoluga, et enamuse Euroopa riike on surmanuhtluse kaotanud ning riikides, kus see veel eksisteerib, ei viida seda täide.⁹⁹

Aastaks 1950 oli surmanuhtluse kohaldamine vähenemas, ent seda kasutasid endiselt mitmed konventsiooni liikmesriigid.¹⁰⁰ Algselt oli EIÕK-i artikli 2 lg 1 kohaselt riigivõimul lubatud elu võtta isikult, kes oli süüdimõistetud ja kui seadus oli sellise karistuse ette näinud.¹⁰¹ EIÕK võttis vastu protokoll nr 6 aastal 1983, millega kaotati surmanuhtlus rahu ajal.

1989. aasta kohtuasjas *Soering vs Ühendkuningriigid* arutati surmanuhtluse vastuolu EIÕK-iga. Kohus ei nõustunud *Amnesty International* ettepanekuga, et Lääne-Euroopas tuleks lugeda surmanuhtluse olemasolu ebainimlikuks ja alandavaks karistuseks EIÕK-i artikli 3 mõistes. Kohus eiras antud ettepanekut ning arvestas protokolliga nr 6, mis oli vastu võetud, kuid polnud veel Ühendkuningriigi poolt ratifitseeritud. Kohus märkis kohtuotsuses, et 1983. aastal oli liikmesriikidel võimalus võtta vastu protokoll nr 6, mis tutvustas surmanuhtluse kaotamist rahu ajal ning liikmesriikidel oli valik, millal antud protokolliga liituda. Seetõttu leidis kohus, et EIÕK-i artiklit 3 ei saa tõlgendada kui üldist keeldu surmanuhtluse suhtes¹⁰², mistõttu oli surmanuhtlus EIÕK-i artikkel 2 suhtes lubatav.¹⁰³

Samas ei tohtinud kohtuasjas *Soering vs Ühendkuningriik* kinnipeetavat välja anda riigile, mis ei olnud EIÕK-i liikmesriik ja kus teda oleks oodanud reaalne surmanuhtlus ning EIÕK artikkel 2 vastase kohtlemise oht (ebaõiglase kohtumenetluse teel surmamõistmine). Selline käitumine oleks kujutanud endast EIÕK artikli 2 rikkumist väljaandva riigi poolt.¹⁰⁴

---

⁹⁸ H. A. Bedau. Capital punishment and the right to life. – Michigan State Law Review, Vol 2011:505, No 3, 2011, lk 505

⁹⁹ D. J. Harris, M. O'Boyle, E. P. Bates, C. M. Buckley, lk 225.

¹⁰⁰ D. Kroff, lk 85-86.

¹⁰¹ U. Lõhmus, lk 20.

¹⁰² D. Kroff, lk 85-86.

¹⁰³ D. J. Harris, M. O'Boyle, E. P. Bates, C. M. Buckley, lk 225.

¹⁰⁴ P. Roosmaa. Eesti Vabariigi põhiseadus. § 16/3.4. Komm vlj 3. vlj – Ü. Madise jt (toim). Tallinn: Juura 2012. - http://www.pohiseadus.ee/public/EVPS_kommeteeritud_valjaanne_2012.pdf (02.05.2017).

Surmanuhtluse täielik kaotamine on seotud 2002. aasta EIÕK protokolliga nr 13, mille preambulis kinnitavad protokollile alla kirjutanud EN-i liikmesriigid, et igäühe õigus elule on demokraatliku ühiskonna põhiväärtus ning et surmanuhtluse kaotamine on hädavajalik selle õiguse kaitsmiseks ja kõigi inimeste inimväärikuse tunnustamiseks.

Arutelu surmanuhtluse üle tõusetus uuesti 2010. aasta kohtuasjas *Al-Saadoon ja Mufdhi vs Ühendkuningriigid*, kus EIK leidis, et kedagi ei tohi surmanuhtluse korral tappa, kuivõrd tegemist on inimese hävitamisega riigi poolt. Olenemata hukkamise meetodist, põhjustab see isikule füüsilist valu, lisaks teadmine peagi saabuvast surmast tõstab süüdimõistetu vaimse piinlemise taset.¹⁰⁵ Kõikidest EIÕK-i liikmesriikidest vaid 3 liikmesriiki¹⁰⁶ ei ole protokoll nr 13 ratifitseerinud. Kohus leidis, et arvestades neid numbreid ning riikide praktikat surmanuhtluse kaotamisel, tuleb keelata surmanuhtlus kõigil juhtudel.¹⁰⁷ Surmanuhtluse kaotamine baseerub tunnistamisel, et õigus elule on fundamentaalne inimõigus ja kõrgeim väärtus inimõiguste tasandil.¹⁰⁸

2014. aastal kohtuasjas *Öcalan vs Türgi*, milles kaebuse esitaja leidis, et surmanuhtlus on vastuolus EIÕK-i artikliga 2 ja seetõttu ei ole lubatav seda kohaldada, lisaks on see ka ebainimlik ja alandav karistus artikkel 3 mõistes.¹⁰⁹ EIK jõudis seisukohale, et õiguslik seisukoht surmanuhtluse osas on läbinud märkimisväärse arengu alates *Soering vs Ühendkuningriigid* kaasuse arutamisest. Alates 1989. aastast on surmanuhtlus kaotatud pea kõigis liikmesriikides peale Venemaa, mistõttu on enamik EIÕK-i liikmesriike järginud EN-i poliitikat pärast protokoll nr 6 allkirjastamist ja kaotanud surmanuhtluse. Kuivõrd EIÕK-iga liituvatelt riikidelt nõutakse sama eeskuju järgimist, siis selle tulemusena on EN-i liikmesriikidest saanud surmanuhtluse vaba ala. Arvestades sellist järjekindlat muutust on rahuajal surmanuhtlus muutunud vastuvõetamatuks ning see pole lubatav EIÕK-i artikkel 2 mõistes ja kujutab endas ebainimlikku karistust EIÕK-i artikkel 3 mõistes.¹¹⁰

Kuigi 60 aastat tagasi EIÕK koostamise ajal ei peetud surmanuhtlust rahvusvaheliste standarditega vastuolus olevaks, siis näitasid protokollide 6 ja 13 ratifitseerimine peaaegu kõigi Euroopa riikide poolt, et EIÕK artikkel 2 sisustamine on muutunud nii, et see keelab surmanuhtluse igas olukorras.¹¹¹ Seetõttu ei ole EIÕK-i artikkel 2 lg 1 tekst enam takistuseks,

¹⁰⁵ EIKo 02.03.2010, 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs Ühendkuningriik*, p 115.

¹⁰⁶ Nendeks riikideks on Venemaa, Aserbaidžaan ja Ameenias, kus on protokoll nr 13 allkirjastatud, ent ei ole ratifitseerinud.

¹⁰⁷ D. J. Harris, M. O'Boyle, E. P. Bates, C. M. Buckley, lk 225.

¹⁰⁸ EIKo 02.03.2010, 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs Ühendkuningriik*, p 117,120.

¹⁰⁹ EIKo 12.05.2005, 4622/99, *Öcalan vs Türgi*, p 150.

¹¹⁰ *Ibid*, p 163.

¹¹¹ EIKo 02.03.2010, 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs Ühendkuningriik*, p 116.

et tõlgendada EIÕK-i artiklit 3 viisil, et „piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise“ keeld hõlmab ka surmanuhtlust.¹¹²

1.6. Eluaegne vangistus

1.6.1. Eluaegse vangistuse olemus

Eluaegne vangistus on karistus, kus isik peab toime pandud kuriteo eest veetma ülejäänud elu vangis. Olenevalt kuriteo äärmuslikkusest, karistatakse isikut eemaldades ta ühiskonnast pika ajaperioodi vältel, mille jooksul ei võimaldata kinnipeetavale vangistusest vabanemist.¹¹³ Kuigi enamikes riikides on surmanuhtlus kaotatud ning tunnistatud aktsepteeritavaks alternatiiviks eluaegne vangistus, käib siiski arutelu nii riiklikul, kui ka rahvusvahelisel tasandil selle vastavusest inimõigustele.¹¹⁴

Sellest hoolimata, on eluaegne vangistus määratud maksimaalse karistusena rahvusvahelises kriminaalõiguses. Eluaegse vangistuse tähendus on riigiti erinev. Osades jurisdiktsioonides tähendab see, et kinnipeetav veedab terve oma ülejäänud elu vanglas, vabanemise võimaluseta. Teistes jurisdiktsioonides tähendab see, et isikutel on pärast teatud aastaid vangistust võimalus asja uueks hindamiseks ning sõltuvalt asjaoludest, vabanemiseks.¹¹⁵ Töö autor käsitleb nende riikide jaotust magistritöö punktis 1.6.3.

Ajalooliselt tekkis eluaegne vangistus surmanuhtluse surrogaadina, kuid tänapäeval ei saa selle funktsiooniga enam selle vajadust põhjendada. Pigem toetub see nüüdisasja sanktsioonisüsteemis kriminaalpoliitiliselt eelkõige positiivsele üldpreventatsioonile. Raskete eluvastaste kuritegude eest eluaegse vangistusega ähvardav seadusandja rõhutab, et elu on kõrgeim õigushüve, mida tuleb kaitsta kõige karmimal karistusõiguslikul viisil.¹¹⁶

1.6.2. Eluaegse vangistuse vanuselised ja soolised piirangud

Euroopas ei ole lubatud vabanemisvõimaluseta eluaegse vangistuse kohaldamine alaealistele, ehk isikutele alla 18 aasta. Enamus EN-i riike ei kohalda alaealistele karistusena eluaegset

---

¹¹² P. Roosmaa PS § 16/3.4.

¹¹³ F. Lüdtke. Life Imprisonment (without parole). – Turkey's Center for Prison Studies, 2015, lk 4.

¹¹⁴ E. Gumboh. The penalty of life imprisonment under international criminal law - African human rights law journal, Vol 11, No 1, 2011, lk 76.

¹¹⁵ *Ibid*, lk 76.

¹¹⁶ J. Sootak. 2007, lk 98.

vangistust.¹¹⁷ Laste õiguste konventsiooni artikkel 37 punkt a sätestab, et osalisriigid kindlustavad, et ükski laps ei satuks piinamise või muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse ohvriks. Alla 18 aastasele kuriteo toime pannud isikule ei kohaldata surmanuhtlust ega eluaegset vanglakaristust vabanemisvõimaluseta.¹¹⁸

EIK arutles kohtuasjas *Harkins ja Edwards vs Ühendkuningriik*¹¹⁹, et alaealisele eluaegse vangistuse kohaldamine oleks väga ebaproportsionaalne karistus,¹²⁰ ent kuna esimene kaebaja oli tapmise toimepaneku ajal mõne nädala kaugusel oma 21. sünnipäevast, siis ei olnud tema vanus takistuseks eluaegse vangistuse kohaldamisel.¹²¹

Tähelepanuväärne on asjaolu, et EIK-i praktikas ei ole kehtestatud eluaegse vangistuse kohaldamise ülemmäära ehk eluaegse vangistuse kohaldamise piirang on seatud üksnes alaealistele. EIK on pidanud seisukoha võtma kohtuasjas *Khamtokhu ja Aksenchik vs Venemaa*, mille mõlemad kaebajad olid eluaegset vangistust kandvad kinnipeetavad, kes leidsid, et nende suhtes on rikutud EIÕK-i artiklit 14 koosmõjus EIÕK artikliga 5. Kaebajad esitasid kaebuse seoses diskrimineerimisega, kuivõrd meestele vanuses 18-65 aastat kohaldatakse eluaegset vangistust, ent sama karistust ei kohaldata meestele, kes on alla 18 või üle 65 eluaasta ning naistele kõigis vanustes. Kaebajate hinnangul puuduvad naistele ja meestele karistuste erineval kohaldamisel mõistlikud ja objektiivsed põhjused.¹²² Esmalt viitas kohus asjaolule, et EIÕK-i liikmesriigid on jõudnud konsensusele, et isikutele alla 18 aasta ei mõisteta eluaegset vangistust. Alaealised ei mõista oma teo tõsidust, mis tuleneb nende nii vaimsest, kui ka emotsionaalsest ebaküpsusest.¹²³ Teiseks leidis kohus, et Venemaa poolt sätestatud 65-aastane ülempiir eluaegsele vangistusele on kooskõlas EIÕK artikliga 3, mille alusel peab olema eluaegsel kinnipeetaval lootus vabanemiseks. EIK-i hinnangul puudus alus kahtlemiseks, et üle 65-aastastele kurjategijatele eluaegse vangistuse mõistmise keeld poleks mõistlik või objektiivselt põhjendatav.¹²⁴ Kolmandaks arutles kohus eluaegse

---

¹¹⁷ D. Van Zyl Smit. Outlawing Irreducible Life Sentences: Europe on the Brink? – Federal Sentencing reporter, Vol 23, No 1, 2010, lk 39.

¹¹⁸ UN General Assembly Convention on the Rights of the Child, 20. November 1989, United Nations Treaty Series, vol 1577, p 3. - <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38f0.html> (02.05.2017).

¹¹⁹ EIKo 17.01.2012, 9146/07, 32650/07, *Harkins ja Edwards vs Ühedkuningriik*. Kuigi käesolevas lahendis leiti, et tegemist ei olnud EIÕK artikkel 3 rikkumisega, siis üks kaebuse esitajatest Phillip Harkins, kaebas asja edasi ning see kuulub Suurkojas läbi vaatamisele ning asja numbriks määrati 71537/14.

¹²⁰ *Ibid*, p 139.

¹²¹ *Ibid*, p 111.

¹²² EIKo 24.01.2017, 60367/08, 961/11, *Khamtokhu ja Aksenchik vs Venemaa*, p 33 – 34.

¹²³ *Ibid*, p 80, 83.

¹²⁴ Täpsemalt lootusest vabanemiseks käsitleb autor magistritöö punktis 2.3.1.

vangistuse mitte kohaldamisest naissoost kurjategijatele. EIK oli seisukohal, et naissoost kurjategijatele eluaegse vangistuse kohaldamata jätmine tuleneb avalikust huvist.¹²⁵

EIÕK-is ega EIK-i praktikas ei ole sätestatud üldist keeldu naistele eluaegse vangistuse kohaldamisel. Suurkoda tõi kohtuasjas *Khamtokhu ja Aksenchik vs Venemaa* välja, et riigisiselt on ametivõimudel otsustusõigus kriminaalpoliitiliste otsuste tegemiseks, mistõttu ei olnud tegemist erineva kohtlemisega ei vanuse ega soo alusel.¹²⁶

1.6.3. Eluaegse vangistuse kohaldamine riigiti

Hetkel on EIÕK-iga liitunudest üheksa riiki, kus eluaegset vangistust ei eksisteeri, nendeks riikideks on: Andorra, Bosnia ja Hertsogviina, Horvaatia, Montenegro, Norra, Portugal, San Marino, Serbia ja Hispaania. Maksimaalne vangistusmäär nendes riikides on vahemikus 21 aastat (Norra) kuni 45 aastat (Bosnia ja Hertsogviina). Horvaatias, mitme raske kuriteo korral, on vangistuse maksimaalne määr 55 aastat.¹²⁷ Seega pärast vangistuse kandmist saab kinnipeetav naasta ühiskonda.

Enamikes riikides, kus kohaldatakse eluaegset vangistust, on seaduses sätestatud minimaalne karistuse kandmise aeg, mille järgselt on võimalik kinnipeetava kohta tehtud kohtuotsust uuesti hinnata. Selline seadusesse integreeritud mehhanism kohaldub 32 riigis: Albaania (25 aastat)¹²⁸, Armeenia (20), Austria (15), Azerbaidžaan (25), Belgia (15 koos pikendusega 19 või 23 aastat retsidiivistidele), Bulgaaria (20), Küpros (12), Tšehhi (20), Taani (12), Eesti (30), Soome (12), Prantsusmaa (tavaliselt 18, kuid teatud tüüpi mõrvade eest 30), Gruusia (25), Saksamaa (15), Kreeka (20), Ungari (20, kui kohus ei otsusta teisiti), Iirimaa (Pärast 7 aastat vaadatakse otsus üle kriminaalhooldusnõukogu poolt välja arvatud teatud tüüpi mõrvade), Itaalia (26), Läti (25), Lichtenstein (15), Luksemburg (15), Moldova (30), Monaco (15), Poola (25), Rumeenia (20), Venemaa (25) Slovakkia (25), Sloveenia (25), Rootsi (10), Šveits (15 aastat alandatav 10-le), Makedoonia (15) ja Türgi (24 aastat, 30 raskendatud korras, väga raskendatud olukorras 36 aastat). Ühendkuningriigis Šotimaal peab kohus määrama eluaegse vangistuse lõppemise aja, mis ei tohi ületada kinnipeetava oodatavat eluiga.¹²⁹

¹²⁵ EIKo 24.01.2017, 60367/08, 961/11, *Khamtokhu ja Aksenchik vs Venemaa*, p 82 – 83.

¹²⁶ *Ibid*, p 86.

¹²⁷ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 68.

¹²⁸ Edaspidi sulges märgitud aastate arv, pärast mida on eluaegsel kinnipeetaval riigisiselt võimalus taotleda vabastamist.

¹²⁹ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 68.

EIÕK-iga liitunud riikidest on viis riiki, mille eluaegsetel kinnipeetavatel ei ole võimalik taotleda kohtult vabastamist, nendeks on: Island, Leedu, Malta, Holland ja Ukraina. Ent nendes riikides on võimalik vangistuse lõpetamist taotleda peaministrilt, presidendilt või kuningalt armuandmise läbi.¹³⁰

EIÕK-iga liitunud riikidest on kuus riiki, mille õigussüsteem võimaldab taotleda vabastamist, lisaks Inglismaale ja Wales-ile, ent teatud liiki kuriteo toimepaneku korral, ei vabasta riik eluaegsest vangistusest. Nendeks riikideks on: Bulgaaria, Ungari, Prantsusmaa, Slovakkia, Šveits ja Türgi.¹³¹

1.7. Piinamise keeld tulenevalt EIÕK-i artiklist 3

1.7.1. EIÕK-i artikkel 3 olemus

EIÕK-i artikkel 3 sätestab, et kedagi ei või piinata, ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada. Piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise keeld on üks demokraatliku ühiskonna kõige fundamentaalsemaid väärtusi, kuuludes nn tüviõiguste hulka (ingl k: *core rights*). Normi alusväärtuseks on inimväärikus¹³², mistõttu sisaldab see demokraatliku ühiskonna kõige olulisemat väärtust, mis keelab piinamise ja ebainimliku kohtlemise või ebaväärika kohtlemise või karistuse, hoolimata kinnipeetava kaasuse asjaoludest või tema käitumisest.

Selleks, et mingi tegu kvalifitseeruks EIÕK-i artikli 3 alusel väärkohtlemiseks, peab see EIK praktika kohaselt saavutama teatava minimaalse raskusastme (ingl k: *minimal level of severity*), ent miinimumi hindamine sõltub kõigist kaasuse asjaoludest, näiteks kohtlemise iseloomust ja viisist, meetodist, füüsilise ja psüühilise kohtlemise mõjust ning teatud juhtudel ohvri soost, vanusest ja tema tervislikust seisundist.¹³³ Füüsiliste kannatuste puhul on selle üheks objektiivseks ja obligatoorseks tõendiks selged meditsiiniliselt fikseeritud vigastused, jõu kasutamise puhul tuleb hinnata selle proportsionaalsust.¹³⁴

---

¹³⁰ *Ibid*, p 68.

¹³¹ *Ibid*, p 68. Ei vabastata seksuaalkurjategijad või vägivaldsed kurjategijad, kes on ohtlikud ja ravimatud ning Türgis ei vabastata lisaks eelnevalt nimetatule ka terroriste.

¹³² R. Maruste PS § 18/1. PS tuleneb inimväärikus §-st 10.

¹³³ EIKo 12.02.2008, 21906/04, *Kafkaris vs Küpros*, p 95.

¹³⁴ R.Maruste. Väärkohtlemise käsitlus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. - *Juridica* 2003/2, lk 121.

EIÕK-i artikkel 3 kohaldub üksnes füüsilistele isikutele, mitte juriidilistele.¹³⁵ Erinevalt teistest EIÕK-i artiklitest ei näe artikkel 3 ette ühtegi erandit, mis lubaks selles sätestatud õiguste piiramist. EIÕK-i artiklist 3 taganemine ei ole lubatud ka tuginedes artiklile 15, mis võimaldab lepinguosalistel oma lepingujärgsetest kohustustest taganeda hädaolukorras, kui see ähvardab rahva eluvõimet. EIÕK-i artikliga 3 kaitstavate õiguste absoluutset iseloomu on kohus oma lahendites korduvalt rõhutanud.¹³⁶ See tagab isikute absoluutse kaitse füüsilise või psühholoogilise negatiivse mõjutamise eest.¹³⁷

EIÕK-i artikli 3 suhtes ei ole liikmesriikidel lubatud teha reservatsioone ning see kehtib ühtviisi nii sõja ajal ja muus eriolukorras kui ka rahuajal. Kohtunik Fitzmaurice, kes osales *Irimaa ja Ühendkuningriik* vahelises kaasuse arutamises jäi eriarvamusele, tõdedes, et kiusatus EIÕK-i artiklit 3 tõlgendada kitsalt on suur, sest julmadena käsitletavaid tegusid ei ole artiklis loetletud, ent sellest hoolimata võivad teod olla vastuolus inimõiguste põhimõtetega. EIÕK-i artikli 3 kritiseerijad on rõhutanud, et julma kohtlemist ei või õigustada riigi huviga kaitsta avalikku korda ning, et sellist kohtlemist tuleb vältida ka terrorismivastases võitluses.¹³⁸

Asjas *Selmonui vs Prantsusmaa* tõdes kohus, et ebainimliku või alandava kohtlemise ning piinamise sisustamine võib aja jooksul muutuda. Konventsiooni artikli dünaamilisus peaks kohtu nägemuse järgi aja jooksul üha rangemalt kaitsma inimõigusi, mis on aluseks demokraatlikule ühiskonnale.¹³⁹

1.7.2. Väärkohtlemise vormide eristamine

EIÕK artiklis 3 on nimetatud väärkohtlemise alaliigid, milleks on piinamine, ebainimlik või inimväärkust alandav kohtlemine ja karistamine. EIK on jaganud väärkohtlemise kolmeastmelisse hierarhiasse, kus kõige kõrgemal astmel on piinamine, sellele järgneb ebainimlik kohtlemine või karistus ja viimasel astmel on alandav kohtlemine või karistus.¹⁴⁰

---

¹³⁵ D. J. Harris, M. O'Boyle, E. P. Bates, lk 235.

¹³⁶ U. Lõhmus, lk 47-48.

¹³⁷ S. Palmer. A Wrong turning: article 3 ECHR and Proportionality. - Cambridge Law Journal, Vol 6, No 2, 2006, lk 438.

¹³⁸ EIKo 18.01.1978, 5310/71, *Irimaa vs Ühendkuningriik*, Sir Gerald Fitzmaurice eriarvamus.

¹³⁹ D.J.Harris, M.O'Boyle, E.P. Bates, C.M. Buckley, lk 237.

¹⁴⁰ Y. Arai-Yokoi. Grading scale of Degradation: Identifying the Threshold of Degarding Treatment or Punishment under article 3 ECHR. - Netherlands Quaterly of Human Rights, 2003, Vol 21, No 3, lk 386.

Piinamine on väärkohtlemise raskeim vorm.¹⁴¹ Piinamise definitsioon tuleneb ÜRO piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastase konventsiooni artiklist 1, mis sätestab, et konventsioonis tähendab mõiste „piinamine“ mis tahes tegevust, millega tekitatakse inimesele tahtlikult tugevat füüsilist või vaimset laadi valu või piinu, et saada sellelt isikult või kolmandatelt isikutelt andmeid või ülestunnistusi; et karistada teda teo eest, mille on toime pannud tema ise või kolmas isik või mille toimepanemises teda kahtlustatakse; või et hirmutada teda või kolmandat isikut, või et neid millekski sundida, või mis tahes muul diskrimineerimisel rajaneval põhjusel, kui sellise valu või piina tekitajaks on riigi ametiisik või muu isik, kes täidab ametiisiku ülesandeid, või kui seda tehakse nende õhutusel, nende kaastadmisel või vaikival nõusolekul.¹⁴²

Teadlikkus, tahtlikkus ja sihipärasus on omane kannatuste tekitamisele. Kui teadlikkuse ja eesmärgipärasuse tunnus puudub, ei ole üldjuhul tegemist piinamisega. Piinamise eesmärk võib olla näiteks soov saada ülestunnistust, informatsiooni või saavutada süü omaksvõtt. Eesmärk võib seisneda ka näiteks kättemaksus ning agressiivsuse kontrollimatus väljaelamises nende poolt, kellel on isiku üle võim.¹⁴³

Irimaa ja Ühendkuningriik kaasuses leidis EIK, et piinamist tuleb defineerida kui tahtlikku ebainimlikku kohtlemist, mis põhjustab inimesele tõsiseid ja julmi kannatusi.¹⁴⁴ Igasugune piinamine on ebainimlik ja alandav kohtlemine, kuid iga väärrikust alandav kohtlemine või karistamine ei kvalifitseeru ebainimlikuks või piinavaks.¹⁴⁵

Julm ehk ebainimlik ja alandav kohtlemine ning karistamine erinevad piinamisest ennekõike tugevusastme poolest, olles viimasest nõrgem. Nende eristamine on faktide ja asjaolude hindamise küsimus, mida tehakse iga üksikjuhtumi puhul eraldi.¹⁴⁶ Ebainimliku kohtlemise või karistuse puhul on tegemist tegevusega, mis kestab pikaajaliselt, põhjustades kehavigastusi või füüsilisi ja vaimseid kannatusi. Eristamaks piinamist ja ebainimlikku kohtlemist, tuleb kaasuse põhiselt hinnata selle objektiivseid ja subjektiivseid asjaolusid.¹⁴⁷ Erinevalt piinamisest ei pea kannatused olema tekitatud tahtlikult.¹⁴⁸ Kohus ei erista tavaliselt

---

¹⁴¹ R. Maruste PS § 18/9.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ EIKo 18.01.1978, 5310/71, *Irimaa vs Ühendkuningriik*, p 167.

¹⁴⁵ Y. Arai-Yokoi, lk 387-389.

¹⁴⁶ R. Maruste PS § 18/11.

¹⁴⁷ Y. Arai-Yokoi, lk 389.

¹⁴⁸ D.J.Harris, M.O'Boyle, E.P. Bates, C.M. Buckley, lk 241.

ebainimlikku kohtlemist ja ebainimlikku karistust, vaid kohaldab neid koos, viidates, et tegemist on EIÕK artikkel 3 rikkumisega.¹⁴⁹

Ebainimlikku kohtlemist on võimalik tuvastada vähemalt 3 elemendi kaudu: väärkohtlemise tahtlus, kannatamine füüsiliselt või vaimselt ning õigustamatus kannatuste põhjustamiseks.¹⁵⁰

Alandav kohtlemine või karistus on inimväärikust alandav, kui see tekitab inimeses hirmu, ängistust, alaväärsustunnet, mis murrab inimese vaimse ja füüsilise vastupanu. Alandava kohtlemise avalikkuse aspekt on küll oluline, ent olulisem on inimese enda tunnetus oma alandamisest.¹⁵¹ Erinevalt ebainimlikust kohtlemisest on alandava kohtlemise puhul rõhk alavääristamisel, mitte füüsilisel ja vaimsel kannatamisel, kuigi need võivad kattuda.¹⁵²

1.7.3. EIÕK-i artiklist 3 tulenevad kohustused

EIÕK-i artiklist 3 tuleneb negatiivne kohustus, mis on absoluutne kohustus hoiduda piinamisest, ebainimlikust või alandavast kohtlemisest või karistusest. Antud säte kaitseb isikuid riigi võimu eest.¹⁵³ Põhiõiguste kaitse kontekstis on välistatud normi horisontaalmõju ehk normi rakendus ühe isiku piinamisele teise poolt. Selline juhtum on võetav põhiõiguste vastase ründena ja lahendatav tavapärase kriminaalmenetluse raames.¹⁵⁴

Kohtuasjas *Trabelsi vs Belgia* kaebaja oli Tuneesia kodanik, kes tunnistati Belgias süüdi sõjaväebaasi õhkulaskmise katses. Ameerika Ühendriikide ametivõimud esitasid 2008. aastal taotluse kaebaja väljaandmiseks seoses nelja kriminaalmenetluse episoodiga, millest kahe teo eest oli ette nähtud eluaegne vangistus vabanemise võimaluseta.¹⁵⁵ Riigil on negatiivne kohustus hoiduda EIÕK-i artikkel 3 rikkumisest, mistõttu tuleb seda hinnata ka kinnipeetava väljasaatmise korral. EIK leidis, et eluaegne vangistus täiskasvanud isiku puhul ei ole keelatud EIÕK artikli 3 mõistes, ent see ei tohi olla ebaproportsionaalne karistus. Samas eluaegne vangistus vabanemisvõimaluseta tõstatab küsimuse EIÕK artikkel 3 vastavuse suhtes. Tegemist on absoluutse õiguse kaitsega. Seega kui on põhjust uskuda, et välja- saadetaval isikul on reaalne oht sattuda väärkohtlemise ohvriks EIÕK artikkel 3 mõistes, siis

---

¹⁴⁹ *Ibid*, lk 259.

¹⁵⁰ Y. Arai-Yokoi, lk 389.

¹⁵¹ *Ibid*, lk 390.

¹⁵² D.J.Harris, M.O'Boyle, E.P. Bates, C.M. Buckley, lk 261.

¹⁵³ S. Palmer, lk 440.

¹⁵⁴ R. Maruste PS § 18/6.

¹⁵⁵ EIKo 04.09.2014, 140/10, *Trabelsi vs Belgia*, p 8, 13

peab EIÕK-i liikmesriik hoiduma isiku välja saatmisest.¹⁵⁶ Seetõttu otsustas kohus ühehäälselt et, kaebuse esitaja väljasaatmine on EIÕK artikliga 3 vastuolus.

Riigi kohustus on hoiduda ka ise EIÕK-i artikkel 3 rikkumisest, näiteks kohtuasjas *Öcalan vs Türgi*, tuli Türgi ametivõimudel lahendada erakordselt keeruline olukord, kuivõrd kaebaja puhul oli tegemist ühe riigi ohtlikuma terroristiga ning teda võidi üritada tappa. Teisalt oli tegemist Töölispartei sisulise juhiga ning kaebaja edastas oma advokaatide kaudu juhiseid oma toetajaskonnale. Kaebaja elule eksisteeris reaalne oht, samas oli riigil põhjendatud kahtlus, et tema toetajad üritavad aidata kaebajal vanglast põgeneda.¹⁵⁷

Kaebaja veetis umbes 13 aastat isolatsioonis, viibides igapäevaselt ruumis, kus oli voodi, laud, tool ja raamaturiiu. Kinnipeetava ruum oli konditsioneeriga ning nõuetele vastavate sanitaartingimustega.¹⁵⁸ EIK hindas kaebaja poolt isolatsioonis veedetud perioodi pikkust, et teha kindlaks, kas kaebaja suhtes võetud meetmed olid vajalikud ja proportsionaalsed võrreldes võimalike alternatiividega.¹⁵⁹

Eluaegne kinnipeetav pidi oma vangistust veetma oludes, mis ei olnud standardsed, näiteks puudusid kaebuse esitajal sidevahendid, tekkis pidev probleem külastajatel (advokaadid ja perekonnaliikmed) külastamisega. Kaebaja vaimne seisund halvenes 2007. aastal, mis oli põhjustatud kroonilise stressi, isolatsiooni, pettumuse ja hülgamise tunde tõttu. Riik leidis, et kuni 2008. aasta juunini puudusid kaebaja üksikvangistusele alternatiivid, mistõttu asus EIK seisukohale, et arvestades asjaolusid on tegemist ebainimliku kohtlemisega EIÕK artikli 3 mõistes.¹⁶⁰

EIÕK artikli 3 alusel on riigil positiivne kohustus ehk kohustus kaitsta indiviidi otsese väärkohtlemise eest ning garanteerida isikule kõik õigused ja vabadused, mis on sätestatud EIÕK artiklis 1. Ilma selle positiivse kohustuseta, oleks põhiõiguste kaitsmine riiklikul tasandil ebaefektiivne.¹⁶¹ Positiivne kohustus hõlmab endas täiendavat kohustust, milleks on rikkumiste efektiivne uurimine. Antud kohustus annab menetlusliku tagatise, et riigiametnikud ei kuritarvitaks EIÕK artiklit 3. See omakorda tagab riigi üldise kohustuse tagada kõigile isikutele nende jurisdiktsioonis kaitse, mis on nõutud EIÕK artiklis 1. Alati ei suuda kohus teha kindlaks, kas riik on inimest väärkohelnud, ent EIK saab tuvastada, kas riik

---

¹⁵⁶ *Ibid*, p-d 112, 116.

¹⁵⁷ EIKo 18.03.2014, 24069/03, 197/04, 6201/06, 10464/04, *Öcalan vs Türgi*, p 108.

¹⁵⁸ *Ibid*, p 111.

¹⁵⁹ *Ibid*, p 138.

¹⁶⁰ *Ibid*, p 146.

¹⁶¹ S. Palmer, lk 440.

on asja uurimata jättes rikkunud menetluslikku õigust.¹⁶² Uurimine sarnaneb EIÕK-i artiklis 3 oma olemuselt EIÕK-i artiklis 2 nimetatud uurimiskohustusega.¹⁶³

Kohtuasjas *Selmonui vs Prantsusmaa* viitas EIK, et küsimus ei ole niivõrd selles, kas uurimine viidi läbi või mitte, vaid selles, kas see viidi läbi põhjalikult, ehk kas võimud olid häälestatud sellele, et identifitseerida ja karistada neid, kes vastutavad ehk kas uurimine oli efektiivne. See on eriti oluline asjades, kus isikul on põhjendatud kaebus EIÕK artikli 3 või 2 rikkumise kohta.¹⁶⁴

EIÕK-ist tulenevad kohustused on ülimuslikud riikidevahelistest lepingutest tulenevate kohustuste ees¹⁶⁵, mistõttu olukorras, kus tõenäoliselt leiab aset EIÕK-i artiklite rikkumine, tuleb seda igas olukorras takistada.

1.8. Surmanuhtluse võrdlus eluaegse vangistusega

Humanistliku maailmavaate kohaselt on inimene kõrgeim väärtus, millele toetudes võib nõuda karistuse liberaliseerimist, surmanuhtluse kaotamist, aga ka nt karistuse karmistamist eesmärgiga tagada karistusõiguse humaanne roll mitte kurjategija, vaid kannatanu ja kogu ühiskonna huvides; ka surmanuhtlus väidetakse olevat hoopis humaansem kui eluaegne vabaduse kaotus.¹⁶⁶

EIÕK-i liikmesriikides kaotati surmanuhtlus ning selle alternatiivina võeti kasutusele eluaegne vangistus. Eelnimetatud kahe karistuse peamine vahe seisneb selles, et surmanuhtluse korral inimene surmatakse ja eluaegse vangistuse puhul veedab isik oma ülejäänud elu vanglas. Küsimus, kas eluaegne vangistus on parem karistus, kui seda oli surmanuhtlus on õigusfilosoofiline küsimus¹⁶⁷, ent töö autor võrdleb nimetatud karistusi inimväärikuse ja karistuse üldpreventsioonist lähtuvalt.

1.8.1. Inimväärikus

Inimväärikus on indiviidiga kaasasündinud õigus, mis ei kao isegi siis, kui isik on käitunud ebaväärikalt. Inimväärikus on inimesel tema inimeseks olemise tõttu, mistõttu peab olema

---

¹⁶² *Ibid*, lk 440.

¹⁶³ D.J.Harris, M.O'Boyle, E.P. Bates, C.M. Buckley, lk 277.

¹⁶⁴ R. Maruste PS § 18/12.

¹⁶⁵ EIKo 02.03.2010, 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs Ühendkuningriik*, p 138.

¹⁶⁶ J. Sootak. 2015, lk 42.

¹⁶⁷ E.Gumboh, lk 78.

tagatud inimesele ka inimväärikuse kaitse.¹⁶⁸ Levinud on negatiivne definitsioon, mille kohaselt keelab inimväärikus muuta isikut riigivõimu objektiks. Ka PS inimväärikuse printsiipi võib pidada sellesse traditsiooni kuuluvaks. Inimväärikus on PS vabadusõiguste alus. Iga vabaduspõhiõigus kujutab endast inimväärikuse aluspõhimõtte mõne aspekti väljendust.¹⁶⁹ Inimväärikuse kõige olulisem kriteerium on selle universaalsus, seda ei saa piiritleda üksnes Euroopaga, vaid EL-i riikide põhiseadustes sisalduv inimväärikus tuleneb globaalsest rahvusvahelisest õigusest.¹⁷⁰

Karistusõiguses sanktsioonide kohaldamisel arvestatakse inimese valikut panna toime kuritegu. Inimene võib kuriteo toimepanekul rikkuda ohvrite inimväärikust, keda koheldakse kui looma või kui objekti, kuid mitte kui teist inimest. Karistusõiguslikud sanktsioonid peaksid peegeldama ühiskonna moraalset seisukohta, mistõttu peaksid kohaldatavad sanktsioonid austama inimväärikust. Ideaalis annab karistus kinnipeetavale moraalset õppetundi. Kahetsusväärset on aga karistusõiguslikud sanktsioonid kriminaalsed karistatavate suhtes, rikkudes inimõigusi ning inimväärikust.¹⁷¹

EIÕK artikkel 3 kohaselt ei või kedagi piinata, ebainimlikult või alandavalt kohelda või karistada. EIÕK artikkel 3 ei näe sätestatud õiguste piiramiseks ette ühtegi erandit, mistõttu tuleb surmanuhtluse puhul hinnata, kas kohaldatavad meetmed on kooskõlas EIÕK artikliga 3.

Kohtuasjas *Soering vs Ühendkuningriik* leidis EIK, et olukord, kus isik peab ootama pikka aega oma surma ekstreemsetes oludes, on ebainimlik ja alandav kohtlemine või karistamine. Selline kohtlemine on ebainimlik, sest süüdimõistetu peab ootama pika aja vältel, kannatades intensiivselt nii füüsiliselt kui ka mentaalselt, lisaks on see alandav kuna süüdimõistetu võib tunda hirmu, ahastust ja alaväärsustunnet, mis on tõenäoliselt isikule alandav ja murrab tema füüsilise ja moraalset vastupanu.¹⁷² Surmanuhtlusele määratud isikud kannatavad tavaliselt surmanuhtluse ootamisel depressiooni, reaalsustaju kaotamise, füüsilise ja vaimse tervise halvenemise all.¹⁷³ Surmanuhtluse puhul sai inimväärikust alandavaks lugeda ka surmanuhtluse täideviimise viisi. Surmanuhtluse läbiviija inimliku eksituse tulemusena võis

¹⁶⁸ K. Männiste. Kinnipeetavale inimväärikust alanadavate kambritingimustega tekitatud mittevahalise kahju hüvitamine. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2010, lk 7.

¹⁶⁹ M. Ernits PS § 10/3.1.

¹⁷⁰ H. Kranich. Inimväärikuse mõiste sisu sõltuvus õigussüsteemist. Suurbritannia näide. – *Juridica*, 2010/IX, lk 641.

¹⁷¹ R. Johnson. Reflections on the Death Penalty: Human Rights, Human Dignity, and Dehumanization in the Death House. – *Seattle Journal for Social Justice*, Vol 13, No 2, 2014, lk 587-588.

¹⁷² EIKo 07.07.1989, 14038/88, *Soering vs Ühendkuningriik*, p 100.

¹⁷³ K. N Bojosi, lk 305.

süüdimõistetute surra piinarikkalt poomisel või piinavates valudes mahalaskmisel, surmava süüsti tegemisel, pea mahavõtmisel või elektritoolis istumisel. EN pidas selliseid hukkamismeetodeid ebainimlikeks, mistõttu ei olnud need õigustatud.¹⁷⁴

Töö autori arvates, on inimväärikuse vastane inimese tapmine olukorras, kui inimene ei ole selleks valmis – isik on terve nii mentaalselt, kui ka füüsiliselt ning bioloogilisest aspektist lähtuvalt ei peaks tema elu veel lõppema.

Eluaegse kinnipeetava karistust – määramata ajaks vabaduse kaotus, mis lõppeb tema surmaga, peetakse äärmiselt ebaproportsionaalseks ja meelevaldseks karistuseks.¹⁷⁵ Kriitikud leiavad, et eluaegne vangistus on samuti surmanuhtlus, kuivõrd isik peab terve oma elu surma ootama. Seetõttu on eluaegne vangistus sarnane surmanuhtlusega, mis ei austa inimväärikust. Inimese elu ei peaks olema taandatud ainult eksisteerimisele ja ellujäämisele, vaid inimene peab saama areneda, kasvatada oma iseloomu, arendada loovust, tunnetada vabadust ja piiramatut sotsiaalset suhtlust. Elu, võimaluseta vabaneda, saab lugeda võrdseks surmanuhtlusega¹⁷⁶ Õigusemõistmise huvides on karistuste kvalifitseerimine, et kinnipeetav teaks täpselt, mis tema karistuseks on.¹⁷⁷

Ka kõige julmemale kurjategijale tuleb tagada inimväärikuse säilitamine. Kas eluaegne vangistus võimaldab seda? Eluaegset vangistust on kritiseeritud inimväärikuse rikkumise aspektist, mida kasutatakse tulevaste rikkujate hirmutamiseks. Inimesi tuleb alati kohelda nii, nagu me kohtleks iseennast, seega süüalune ei tohiks muutuda kuriteo ennetuse objektiks, kaotades nii oma põhiseadusega kaitstud õigused, sotsiaalse väärtuse ning austuse.¹⁷⁸ Eluaegne vangistus võib kujutada endast lubamatut ohtu inimväärikusele, kuivõrd kinnipeetava suhtes on see julm, ebainimlik ja alandav karistus.¹⁷⁹ Eluaegsed vangid kaotavad kontakti oma sõprade ja perega, mistõttu ei suuda nad tavaliselt näha oma tulevikul tähendust. Sellist väljavaadet elule saab pidada alandavaks kohtlemiseks.¹⁸⁰

Magistritöö autori arvates ei riku eluaegne vangistus inimväärikust, kuna neil püsib lootus ühel päeval vangistusest pääsemiseks¹⁸¹, mistõttu on neil võimalik töötada enda arendamise ja parandamise suunas, läbides erinevaid programme, püüdes end ette valmistada ühiskonda taas

---

¹⁷⁴ J. Yorke. Inhuman Punishment and Abolition of the Death Penalty in the Council of Europe. – European Public Law, Vol 16, No 1, 2010, lk 101.

¹⁷⁵ E. Gumboh, lk 77.

¹⁷⁶ *Ibid*, lk 79.

¹⁷⁷ *Ibid*

¹⁷⁸ *Ibid*, lk 77.

¹⁷⁹ *Ibid*

¹⁸⁰ G. De Beco, lk 415.

¹⁸¹ Töö autor käsitleb lootust vabanemisele magistritöö peatükis 2.3.1.

integreerumiseks ja kuriteo vaba elu elamiseks. Autor ei nõustu ka kriitikute seisukohaga, et nagu surmanuhtluse korral, ootavad ka eluaegsed kinnipeetavad üksnes oma surma. Eluaegne vangistus karistusena ei ole oma olemuselt vastuolus EIÕK artikliga 3, küll aga võivad seda olla eluaegse kinnipeetava kinnipidamistingimused. Üks inimväärikuse element on kehalise puutumatus austus ja kaitse. Kehaline puutumatus on kõigepealt tihedalt seotud keeluga kedagi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda või karistada. Näiteks kasutas Riigikohtu halduskolleegium inimväärikuse argumenti kantsleri tingimuste tunnistamisel õigusvastaseks: „Kinnipeetava inimväärikust kahjustati tema paigutamisega kartserisse, mille tingimused ei vastanud nõuetele.“¹⁸² Riigikohus pidas seda õigusega väärikust alandavaks kohtlemiseks ning ka seos inimväärikusega pole antud juhul meelevaldne.¹⁸³

Eluaegsed kinnipeetavad saavad elada terve oma elu ilma, et see lõpetataks riigi poolt. Eluaegsed vangid ei pea elama pidevas hirmus, et peagi on käes nende kohtuotsuse lõplik täideviimise kuupäev, mistõttu erineb magistritöö autori arvates eluaegne vangistus oluliselt surmanuhtlusest.

1.8.2. Karistuse üldpreventatsioon

Karistuse eesmärk on konkreetse õigusrikkuja selline mõjutamine, et hoida ära tema poolt uute õigusrikkumiste toimepanemine – *punit, sed ne peccatur*. Kõige paremini saab süütegusid vältida üksikkurjategija mõjutamisega. Eripreventatsioon on üksikkurjategija mõjutamine ning sellel on kolmesugune sisu: üldsuse kaitsmine kurjategija isoleerimisega (kindlustamine); kurjategija taunimine selle karistuse kohaldamisega (hirmutamine); - kurjategija selline mõjutamine, et ta uusi kuritegusid toime ei paneks (kasvatamine).¹⁸⁴

Töö autor võrdleb eluaegset vangistust ja surmanuhtlust eripreventatsiooni sisu alusel. Kuigi kehtiv KarS on loobunud hirmutamisprensatsioonist¹⁸⁵ peab töö autor vajalikuks võrrelda kõiki eelnimetatud karistusi eripreventatsiooni elementide alusel.

Nii eluaegne vangistus, kui ka surmanuhtlus täidavad kindlustamise eesmärki, eemaldades isikud ühiskonnast, kas pikaks ajaks või lõplikult.

---

¹⁸² RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06, p 14.

¹⁸³ M. Ernits PS § 10/3.1.1.

¹⁸⁴ J. Sootak. 2007, lk 54.

¹⁸⁵ J. Sootak, KarS § 56/16.

Järgnevalt analüüsib autor, kas nimetatud karistused kannavad endas hirmutamise funktsiooni. Kurjategija, tegu toime pannes, ei arvesta asjaoluga, et teda võib oodata ees kõige karmim riiklik karistusmäär, mistõttu ilmselt ei mõjuta kumbki karistus otseselt teo toimepanemisest hoiduma. Seega võiks taanduda analüüs asjaolule, kas surmanuhtluse kaotamisel suureneb tapmiste arv. Üldiselt kinnitavad uuringud, et surmanuhtluse kaotamisel ei täheldatud tapmiste kasvu. EIÕK-i liikmesriigid Tšehhi, Slovakkia, Rumeenia, Ungari, Sloveenia ja Horvaatia, kes kõik kaotasid surmanuhtluse, ei täheldanud tapmiste arvu märkimisväärset kasvu. Võrdluseks toob autor ka Kanada andmed, kus surmanuhtlus kaotati 1976. aastal. Kui 1975. aastal, enne surmanuhtluse kaotamist pandi Kanadas toime 3.09 tapmist 100 000 elaniku kohta, siis pärast surmanuhtluse kaotamist 1983. aastal pandi toime ainult 2,74 tapmist 100 000 elaniku kohta.¹⁸⁶

Eeltoodust järeltab töö autor, et surmanuhtlus oleks põhjendatud üksnes juhul, kui see aitaks hirmutada võimalikke teo toimepanijaid, et nad loobuks süüteo toimepanekust. Kuivõrd selline statistika puudub, siis leiab töö autor, et eluaegne vangistus on surmanuhtlusega võrreldes humaansem karistus. Selle hirmutav funktsioon on võrdeline surmanuhtluse omaga, mistõttu tuleks eelistada valiku korral eluaegset vangistust.

Viimasena analüüsib töö autor, kas nimetatud karistused täidavad ümberkasvatamise eesmärki. On selge, et isik, keda ootab ees surmanuhtlus, ei panusta oma aega ja energiat enda ümberkasvatamisele või tehtu heastamisele. Isegi, kui surmamõistetute otsustaks seda teha, on tema ümberkasvatamisele seatud ajalised piirangud, mistõttu ei pruugi ta jõuda enda ümberkasvatamise eesmärgini. Eluaegse vangistuse korral on kinnipeetaval võimalus mõelda tehtu üle ning otsustada, kas ta soovib end parandada. Igal juhul on ümberkasvatamise eesmärgi täitmine tõenäolisem eluaegse vangistuse puhul, mistõttu tasuks kasvatamise eesmärgist lähtuvalt eelistada eluaegset vangistust surmanuhtlusele.

Arvestades ülaltoodut leiab töö autor, et üldpreventatsiooni eesmärke täidab paremini eluaegne vangistus, ent leiab, et üksnes selle alusel ei saa langetada otsust eluaegse vangistuse või surmanuhtluse sobivuse üle tänapäevasesse ühiskonda. Autori arvates tuleks hinnata üldist arengusuunda, milleks on inimväärikuse austamine ning lähtuvalt inimväärikuse põhimõttest tuleks eelistada eluaegset vangistust surmanuhtlusele.

---

¹⁸⁶ J. Ginter. Kas Eestis on vaja surmanuhtlust? – Juridica 1996/III, lk 105-107.

2. Eluaegne vangistus ja inimõiguste tagamine

2.1. Eluaegse kinnipeetava õigus vabanemisele

Viimastel aastatel on kerkinud küsimus eluaegsete kinnipeetavate kohta nii Euroopa, kui ka Eesti kohtutes. Eluaegne vangistus karistusena on seatud küsimärgi alla. Vaieldakse, kas inimese panek vanglasse terveks tema ülejäänud eluks, lootuseta kunagi vabaneda, on ebainimlik ja alandav kohtlemine või karistus vastavalt EIÕK artiklile 3.¹⁸⁷ Kritiseeritakse, et eluaegne vangistus ilma vabanemise võimaluseta on inimõiguste rikkumine.¹⁸⁸ Küsimus eluaegsest vangistusest on oluline, kuivõrd tegemist on kõige raskema karistuse liigiga pärast surmanuhtluse kaotamist¹⁸⁹ ning kinnipeetavatel on suur oht langeda ebainimliku või alandava kohtlemise ohvriks.¹⁹⁰

Eluaegne vangistus on kahtlemata vastuoluline karistus, mille üle käib arutelu mitmel tasandil. Saksamaa Liitvabariigi Konstitutsioonikohus (saksa k: *Bundesverfassungsgerecht*) on sidunud eluaegse vangistuse inimväärikuse põhimõttega ning EIK on vaadelnud eluaegset vangistust menetlusõigusliku poole pealt, hinnates isiku vabanemise perspektiivi.¹⁹¹ Argumendid eluaegsete kinnipeetavate vabastamise poolt baseeruvad põhimõttel, et igal inimesel peab olema võimalus end parandada ja seeläbi võimalus vabanemiseks.¹⁹² EIÕK-i kvintessents on inimväärikuse kaitse, mistõttu on EIK on viidanud Saksamaa Liitvabariigi Konstitutsioonikohtu seisukohale, kus leitakse, et eluaegne vangistus on vastuolus inimväärikusega - võttes inimeselt vabaduse, võimaluseta kunagi vabaneda. Seetõttu on näiteks Saksamaa põhiseadusega nõutav, et vangla ametnikud aitaksid vangil resotsialiseeruda, lähtuvalt inimväärikuse põhimõttest.¹⁹³

Teisalt vastuargumendina leitakse, et eluaegsed kinnipeetavad on isikud, kes on toime pannud mitu rasket kuritegu ning neid ei tohiks vabastada. Eluaegsed kinnipeetavad on vanglas pideva kontrolli all, sest nii on tagatud pidev järelvalve nende käitumise üle. Neil on võimalus

---

¹⁸⁷ S. Kandelia. Life Meaning Life: Is There Any Hope of Release for Prisoners Serving Whole Life Orders? - The Journal of Criminal Law, Vol 75, No 1, 2011, lk 71.

¹⁸⁸ E. Gumboh, lk 76.

¹⁸⁹ S.Kandelia, lk 71.

¹⁹⁰ H-J. Uibopuu, lk 29.

¹⁹¹ S. Verelst, lk 283.

¹⁹² D. Van Zyl Smit, lk 40.

¹⁹³ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 113.

nõustamisele, mistõttu võivad nad käituda hästi, ent väljaspool vanglat, ei ole võimalik ennustada isiku vabastamisega kaasnevaid riske.¹⁹⁴

Tulenevalt EIK-i praktikast, peab eluaegselt kinnipeetaval olema võimalus vabaneda *de jure* ja *de facto*, mis välistab EIÕK-i artikkel 3 rikkumise.¹⁹⁵ Võimalus vabaneda *de jure* tähendab, et riigisiselt on eluaegsele kinnipeetavale loodud võimalused seaduse alusel vabanemiseks. *De facto* tähendab seda, et isikul peab olema lootus vabanemiseks, mis on tagatud riigi poolt eluaegsele kinnipeetavale, kui ta tahab resotsialiseeruda.¹⁹⁶ Resotsialiseerumisest tuleb lähemalt juttu magistritöö punktis 2.4.

Töö autori arvates on eriti oluline, et nii rahvusvahelisel, kui ka riigisisel tasandil toimuks arutelu eluaegsete kinnipeetavate võimaliku vabastamise üle. Otsus eluaegse kinnipeetava vabastamise kohta on kaalutlusotsus, mistõttu on riigisisel tasandil vajalik määratleda mehhanismid, mille tulemusena lastakse vabadusse üksnes isik, kes ei kujuta endast ohtu teistele ühiskonna liikmetele.

Magistritöö autor uurib, millised on EIK-i seisukohad seoses eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamisega ning kas ja millistel tingimustel peaks eluaegsetel vangidel olema võimalus vabanemiseks ning mida see tähendab EIÕK-i liikmesriikidele.

2.2. Õiguslikud allikad eluaegse kinnipeetava vabastamiseks

Magistritöö autor leiab, et eluaegse kinnipeetava võimalus vabanemiseks peab olema toetatud õigusaktide poolt, mis mõjutaks Euroopa riikide riigisisest õigust. Seega tuleb selgeks teha, kas rahvusvahelises õiguses esineb õiguslikke aluseid eluaegse kinnipeetava vabastamiseks.

EL-i liikmesriigid peaksid arvestama eluaegse vangistuse kohaldamisel Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi artikliga 77 lg 1 punktidega a ja b, mis sätestavad, et artikli 110 kohaselt võib kohus artikli 5 alusel kuritöös süüdimõistetud isikule määrata ühe järgmistest karistustest: (a) teatud aastate pikkune vangistus, kuid mitte rohkem kui 30 aastat; või (b) eluaegne vangistus, kui süüdimõistetud isikuomadused ja kuriteo raskusaste seda karistust õigustavad. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi artikli 110 lg 2 alusel on kohtul õigus karistust kergendada pärast isiku ärakuulamist ning lõike 3 alusel võib

---

¹⁹⁴ Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf. (02.05.2017), lk 5.

¹⁹⁵ S. Kandelja, lk 71. .

¹⁹⁶ EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 91.

karistuse kergendamine toimuda juhul, kui kinnipeetav on kandnud vangistusest ära kaks kolmandikku või 25 aastat eluaegsest vangistusest.

Siinkohal tuleb arvestada asjaoluga, et Statuut reguleerib Rahvusvahelise Kriminaalkohtu tegevust tema jurisdiktsioonialasse kuuluvate kuritegude menetlemisel, millest ei tulene liikmesriikidele kohustust kujundada oma riigisisene kriminaalmenetlus ja kriminaaltäitemenetlus ümber Statuudi alusel rakendatava menetluse sarnaseks. Statuudis sätestatud menetlus arvestab Rahvusvahelise Kriminaalkohtu olemust ja tema jurisdiktsioonialasse kuuluvate kuritegude iseärasusi, mistõttu ei saa seda üks-üheselt laiendada kogu riigisisesele karistusmenetlusele.¹⁹⁷

Tulenevalt Euroopa Liidu nõukogu 13. juuni 2002. aasta raamotsusest Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta, mille artikli 5 lg 2 kohaselt, kui Euroopa vahistamismääruse aluseks oleva süüte eest saab karistada eluaegse vabadusekaotusega või eluaegse vabadust piirava julgeolekumeetmega, võib nimetatud vahistamismääruse suhtes kohaldada tingimust, et vahistamismääruse teinud liikmesriigi õigussüsteemis oleks sätestatud määratud karistuse või meetme läbivaatamine taotluse esitamise korral või hiljemalt 20. aasta möödumisel või armuandmismeetmed, mida saab isiku suhtes kohaldada vahistamismääruse teinud liikmesriigi õiguse või tavade alusel, mille eesmärk on kõnealuse karistuse või meetme täitmata jätmine.

Lisaks eelnevalt mainitule, tuleks kohaldada ka EN Ministrite Komitee soovitus Rec (2003)22 Tingimusliku vabanemise kohta punkti 4 (a) alusel, mille kohaselt, et vähendada vangistuse kahjulikke mõjusid ja edendada vangide kohanemist ühiskonda, peaks seadusega võimaldama tingimisi vabastamist kõikidele vangidele, sh eluaegse vangistuse kandjatele.

Ka EN Ministrite Komitee soovitus Rec (2003)23 Eluaegses vangistuses ja pikaajalises vangistuses viibivate kinnipeetavate kohtlemise kohta, on punktis 2 sätestatud, et tuleb tõsta ja arendada nende kinnipeetavate võimalusi saada edukalt ühiskonnas hakkama pärast seaduslikku vabastamist. Antud soovitus sisaldub kaks olulist printsiipi, millest esimene on individualiseerituse printsiip ehk iga eluaegset kinnipeetavat tuleb võtta kui isiksust ning

---

¹⁹⁷ N. Parrest. Seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta Karistusseadustiku § 77 lg 1 põhiseaduspärasus. 04.12.2014.
http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastuolu_mittetuvastamise_kohta_eluaegsest_vangistusest_vabastamise_tingimused.pdf. (02.05.2017).

arvestada tema individuaalsete plaanidega. Teiseks on arengu printsiip, mille alusel peaks kinnipeetaval olema võimalik areneda vangistuse jooksul.¹⁹⁸

EN Ministrite komitee soovitusi Rec(2003)22 ja Rec (2003)23 on arvestatud Euroopa vanglareeglistikus, mille punkti 6 alusel tuleb isikute, kellelt on võetud vabadus, tuleb kinnipidamist korraldada selliselt, et see lihtsustaks nende taaslõimumist vabasse ühiskonda.

Magistritöö autori arvates on olemas rahvusvaheliste normide näol toetus eluaegsete vangide vabastamiseks, mistõttu tuleks Euroopa Liidu liikmesriikidel hinnata, kas nende riigisiseseid normid toetavad eluaegsete vangide vabanemisvõimalust ning kas pärast pikka vangistust suudaksid nad olla vastutustundlikud ja produktiivsed ühiskonnaliikmed.

2.3. Õigus vabanemisele perspektiiv

2.3.1. Lootus vabanemisele

Eluaegse vangistuse tunnuseks on tema määramatus, sest erinevalt tavalisest kinnipeetavast, ei tea eluaegne kinnipeetav, millal ja kas ta kunagi vabaneb.¹⁹⁹ EIK leidis, et EIÕK-i artikkel 3 mõistes peab olema võimalik eluaegse vangistuse vähendamine riigisisese kohtu poolt. Uuesti asja hindamisel peab olema riigisisesel kohtul võimalik kaaluda, kas eluaegse kinnipeetava tehtud muutused on nii märkimisväärsed ja areng enese parandamiseks on olnud tähelepanuväärne, et vangistuse jätkamine karistuslike eesmärkide saavutamise alusel (ingl k: *penological grounds*) ei ole enam õigustatud.²⁰⁰

Kohus määrab kõigi teiste karistuste puhul kindla määratud aja, mil kinnipeetav peab vanglas olema. Kinnipeetav saab oodata vanglas oma karistuse lõppu ning selle lõppedes on tal võimalik olla taas vaba inimene. Eluaegne vangistus elimineerib selle võimaluse koos lootusega kunagi vabaneda, mistõttu kaob inimesel tihti ka elutahe.²⁰¹ EIK tõi välja Ühengkuningriigi Siseministri seisukoha kohtuasjas *Vinter ja teised vs Ühengkuningriigid*, mis selgitab, et juhul, kui eluaegsel kinnipeetaval puudub võimalus tema karituse ülevaatamiseks, tekib oht, et inimene ei saa kunagi oma tehtud tegusid lunastada – ei loeks, mida eluaegne kinnipeetav vangis teeb, kui erakordne on olnud tema areng eneseerandamise

¹⁹⁸ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühengkuningriik*, p 61.

¹⁹⁹ J. P. McCutcheon, Gerard Coffey. Life Sentences in Ireland and the European Convention on Human Rights. – The Irish Yearbook of International Law, Vol 1, No 3, 2006, lk 101.

²⁰⁰ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühengkuningriik*, p 119.

²⁰¹ E.Gumboh, lk 78.

suunas, kinnipeetava karistus oleks fikseeritud ja seda ei hinnataks uuesti. Sellisel juhul muutub karistus üha suuremaks – mida kauem eluaegne kinnipeetav elab, seda pikem on tema vangistus.²⁰²

EIK otsuse *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik* tähendus ei seisne üksnes selles, et on vajadus uuesti kaaluda jätkuva eluaegse kinnipidamise põhjendusi, vaid Suurkoja otsusest nähtub ka, et riigi õigus isikuid karistada ei tohi olla ebainimlik või toimuda läbi alandava kohtlemise ja karistamise. Selle keskmes on põhimõte, et inimväarikus peab säilima kõigil kinnipeetavatel. Hoolimata sellest, mis teo nad on toime pannud, neil peab olema võimalus resotsialiseerumiseks vangistuse ajal, eesmärgiga saada tulevikus vastutustundlikuks ühiskonnaliikmeks. Suurkoda leidis, et eluaegne vangistus ilma täieliku vabanemise võimaluseta on oma olemuselt alandav ja seega keelatud.²⁰³

Kohtuasjas *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, leidis kohtunik Ann Power-Forde oma konkureerivas arvamuses, et õigus lootusele, ulatus on palju suurem, kui kohtuotsuses kirjeldatud. Kohtuotsus tunnistab kaudselt, et lootus on oluline ja olemuslik aspekt inimesele. Ka neile, kes panevad toime kõige koletumaid tegusid ja kes tekitavad teistele sellega kannatusi, tuleb neile siiski säilitada humaansus ning võimalus muutuda. Läbi pika ja teenitud vanglakaristuse, peab eluaegsetele kinnipeetavatele jääma õigus loota, et ühel päeval nad saavad oma tehtud patte lunastada. Neilt ei tohiks täielikult võtta sellist lootust. Keelata eluaegsetel vangidel kogeda lootust, oleks nende fundamentaalse humaansuse aspekti eitamine ja see oleks alandav.²⁰⁴

On oluline märkida, et esineb mitmeid rahvusvahelisi õigusakte, mis kutsuvad liikmesriike üles määrama oma seadustes vabastamise alused eluaegsetele kinnipeetavatele. Näiteks ei EN-i soovitused pikaajsetele vangidele ega ka ÜRO soovitused eluaegsetele vangidele ei anna aluseid pikaajsete vangide vabastamiseks.²⁰⁵ Samas rõhutab EIK, et küsimus, mil viisil ja kui pika intervalli järel tuleb karistuse põhjendatust hinnata, on riigisisene otsustamise küsimus.²⁰⁶

Autori hinnangul saab järeldada, et lootus vabanemiseks peab eluaegsel kinnipeetaval olema terve vangistuse aja, kuid jättes liikmesriikide otsustada, kui pika intervalli järel peaks

---

²⁰² *Ibid*, p 112.

²⁰³ D. Zyl Smit, P. Weatherby, S.Creighton, lk 65.

²⁰⁴ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, kohtuniku Ann Power-Forde eriarvamus.

²⁰⁵ S.Kandelia, lk 82.

²⁰⁶ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 120.

karistuse põhjendatust hindama, tekib oht eluaegsete vangide lootuse kaotamiseks. Näiteks olukorras, kus põhjendatust hindab riigisisene kohus sama pika aja möödumisel, mil sai eluaegne kinnipeetav esimest korda taotleda ennetähtaegset vabastamist.

2.3.2. Riigisisene otsustamisõigus

EIK-i esialgne lähenemine eluaegsele vangistusele oli arusaadavalt ettevaatlik. Kohus rõhutas tihti, et tegemist on valdkonnaga, mis ei lange EIÕK-i reguleerimisalasse, samas ebaproportsionaalselt karm karistus võib tõstata küsimuse EIÕK artikkel 3 mõistes.²⁰⁷ Konventsioon ei keela eluaegse vangistuse kohaldamist nendele, kes on toime pannud raske kuriteo, nagu seda on mõrv.²⁰⁸ On mitmeid põhjuseid, miks küsimused eluaegse vangistuse kohta langevad EIÕK-i artikli 3 kohaldamisalasse, ent alati peab eluaegse vangistuse puhul olema perspektiiv vabanemiseks ning vabanemise tegelik võimalikkus.²⁰⁹

Riigil on õigus otsustada kriminaalõiguse süsteemis eluaegse kinnipeetava vangistuse uue hindamise ja vabastamise üle. Nimetatud valdkond ei kuulu konventsiooni pädevusse.²¹⁰ Riikidel on õigus iseseisvalt otsustada vangistuse pikkuse üle erinevate kuritegude korral. EIK-i otsustada ei ole, milline on sobiv karistus või karistuse pikkus kinnipidamise või arestimise korral kuriteo eest, see tuleks määrata pädeva riigisisese kohtu poolt.²¹¹

Kohtuasjas *Kafkaris vs Küpros* selgitas kohus, et kui riigisiseses õiguses on võimalik kas eluaegse vangistuse leevendamine või tingimisi vabastamine, on see piisav, et olla vastavuses EIÕK-i artikliga 3. See ei tähenda, et eluaegse vangistuse kandmine kinnipeetava surmani oleks keelatud. On oluline, et eluaegset vangistust oleks võimalik *de jure* ja *de facto* vähendada²¹², mis tähendab, et eluaegsel kinnipeetaval peab olema perspektiiv vabanemiseks ning võimalus asja uueks hindamiseks.²¹³ Olukorras, kus teatud kuritegude eest ei ole riigisisese õiguse alusel võimalust vabaneda, on riigi kohustus luua mehhanismid, mille alusel on võimalik hinnata eluaegse kinnipeetava vangistuse vajalikkust ning olukorras, kus see põhjendatud ei ole, tuleb luua võimalused vajadusel eluaegse kinnipeetava vabastamiseks.

---

²⁰⁷ D. Van Zyl Smit, lk 41-42.

²⁰⁸ EIKo 17.01.2017, 57592/08, *Hutchinson vs Ühendkuningriik*, p 42.

²⁰⁹ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 110.

²¹⁰ EIKo 12.02.2008, 21906/04, *Kafkaris vs Küpros*, p 99.

²¹¹ EIKo 20.05.2014, 73593/10, *László Magyar vs Ungari*, p 46.

²¹² EIKo 12.02.2008, 21906/04, *Kafkaris vs Küpros*, p 98.

²¹³ EIKo 17.01.2017, 57592/08, *Hutchinson vs Ühendkuningriik*, p 42.

Kuigi rahvusvahelised normid toetavad eluaegsete vangide vabanemisevõimalust, siis need ei määra riigisiseses õiguses, kuidas seda teostada tuleks. EIK on viidanud, et menetlusõiguslikud probleemid ei lange nende kohaldamisalasse. Näiteks küsimus sellest, kas eluaegset kinnipeetavat tahetakse vabastada õiglastel alustel.²¹⁴ Samas tõi EIK välja, et on riigi otsustada, mil viisil ja vormis läbivaatamine toimub, kuid tulenevalt võrdlevast ja rahvusvahelisest õigusest, nähtub selge toetus mehhanismile, mille kohaselt peaks eluaegse vangistuse uuesti läbivaatamine toimuma. Tavaliselt tuleb eluaegsel kinnipeetaval ära kanda 25 aastat. Kuid tuleks arvestada, et selline võimalus ei pea tagama viivitamatut vabastamist, ent olukord, kus vabanemislootus puudub, on alandav ja konventsiooniga vastuolus.²¹⁵

Samas tuleks arvestada siinjuures subsidiaarsusega, mis tähendab EIK-i praktikas seda, et EIK ei asenda riigisiseseid kohtuid, pigem on see mõeldud neile täienduseks. Riikide kohtutel on üldiselt lisakohustus võtta konventsiooni kohaldamisel arvesse EIK lahendeid, kuigi *de jure* ei ole tegemist pretsedendiõigusega ja iga EIK otsus on rangelt võttes siduv vaid kohtuasja osapooltele. Konventsiooni uus protokoll nr 15 näeb ette varem üksnes EIK praktikas väljendatud subsidiaarsuse põhimõtte sõnaselge sätestamise konventsiooni preambulis koos kaalutusõiguse mõistega.²¹⁶

Tavaliselt on lepinguosaliste riikide kohtutel lihtsam hinnata, kas konkreetne riive on vastavas ühiskonnas vajalik või mitte. EIK on oma praktikas korduvalt rõhutanud, et põhimõtteliselt on riigi enda võimudel kohalikke vajadusi ja tingimusi kergem analüüsida kui rahvusvahelisel kohtul. Mõnes küsimuses, nagu näiteks sotsiaal- ja majanduspoliitika, mida puudutavad arvamused võivad demokraatlikus ühiskonnas olla üsna mitmekesised, jäetakse kaalutusõigus riigi ametivõimudele, st riiklikele otsustajatele ja poliitikutele. Taolise kaalutusõiguse olemasolu korral respektierib EIK tavaliselt riikide seadusandjate tehtud valikuid, välja arvatud juhul, kui tehtud valikutel puudub ilmselgelt mõistlik alus.²¹⁷ Seega kui liikmesriigi tehtud otsusel puudub mõistlik alus, siis võib EIK menetlusõiguslike probleemide korral seisukoha võtta.

EIOK-i kohaldamisalasse ei kuulu ka hindamine, kas eluaegne kinnipeetav võiks tulevikus olla vabastamiskõlbulik. Kohtuasjas *Iorgov vs Bulgaaria* märkis EIK, et armuandmispalve rahuldamist mõjutavad riigisisest seadusest tulenevalt mitmed tegurid, nagu toimepandud kuritegude raskusaste, eluaegse kinnipeetava oma nägemus teo asjaoludest, kas eluaegne

---

²¹⁴ D. Van Zyl Smit, lk 41-42.

²¹⁵ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p-id 117, 118.

²¹⁶ J. Laffranque, lk 13.

²¹⁷ *Ibid*, lk 13 – 14.

kinnipeetav on näidanud kahetsust, kaua on eluaegne kinnipeetav vangis olnud ning milline on olnud tema käitumine selle aja jooksul, ametivõimude hinnang tema võimekusest kohaneda välise eluga ja allumine õigusele ning moraalsele standarditele ning kindlasti ka tema füüsiline ja vaimne tervis. Ei ole võimalik spekuloida, kas kaebaja vabaneb ühel päeval vangistusest ning millal see võiks juhtuda. Armuandmise hindamisel teevad otsuse ametivõimud ning Bulgaaria asepresident. EIK ei leia, et kaebajalt on võetud lootus vabanemiseks või vangistuse pikkuse vähendamiseks.²¹⁸

Olukorras, kus isik kujutab endas jätkuvalt ohtu ühiskonnale ning tal on võimalus ennetähtaegsele vabanemisele, kandes ära selleks vajalikud aastad vangistust, ning teda ei vabastata, ei loeta seda EIÕK artikliga 3 vastuolus olevaks. Selline otsustusõigus on õigustatav riigi kohustusega kaitsta ühiskonda vägivaldse kuriteo eest. Vanglakaristuse puhul on riigi üks esmaseid funktsioone ennetada karistatava poolt uuesti seaduse rikkumist. Eriti oluline on see isikute puhul, kes on varasemalt pannud toime tapmise või pannud toime mõne muu tõsise isikuvastase süüteo.²¹⁹

EIK rõhutanud kohtuasjas *Gurban vs Türgi*, et isegi kui riik rikub EIÕK-i artiklit 3, ei anna see õigust eluaegse kinnipeetava ennetähtaegseks vabastamiseks, vaid ametivõimudel tuleb täita EIK-i praktikast tulenev põhimõte ja kehtestada riigisisest eluaegse vangistuse läbivaatamise mehhanismid, mis võimaldaks kohtul või muudel organitel kaaluda, kas eluaegse kinnipeetava muutused on olnud märkimisväärsed, et kinnipidamine ei ole enam põhjendatud.²²⁰

Asjaolu, et eluaegne kinnipeetav on juba pikka aega kandnud vangistust, ei tähenda, et riik peaks eirama positiivset kohustust kaitsta ühiskonda. Riigid võivad seda positiivset õigust täide viia, hoides eluaegseid kinnipeetavaid vangis, kuni nad pole ühiskonnale ohtlikud.²²¹ Eluaegsete kinnipeetavate vabastamisel, peavad riigid suutma garanteerida, et need isikud suudaks elada vabas ühiskonnas ilma teistele ohtu kujutamata.²²²

2.3.3. Täitev- või kohtuvõimu poolt vangistuse hindamine

EIÕK-i liikmesriikides on eluaegse vangistuse ülevaatamine erinev, mistõttu on esindatud erinevad võimalused eluaegse vangistuse ennetähtaegselt vabanemise hindamiseks. Siinkohal

²¹⁸ EIKo 02.09.2010, 36295/02, *Iorgov vs Bulgaaria*, p 59.

²¹⁹ D. van Zyl Smit, lk 46.

²²⁰ EIKo 15.12.2015, 4947/04, *Gurban vs Türgi*, p-id 34, 35.

²²¹ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 108.

²²² D. van Zyl Smit, lk 46.

on EIK välja toonud, et riikidel on diskretsiooniõigus otsustamiseks, kas eluaegse vangistuse hindamine peaks toimuma kohtu- või täidesaatva võimu kaudu,²²³ mistõttu ei ole EIÕK artikli 3 rikkumist, kui eluaegse kinnipeetava võimaliku karistuse vähendamise üle otsustab kohtu asemel riigipea.

Näiteks Inglismaal ja Wales-is on eluaegse kinnipeetava vabastamise alused väga piiratud. Veelgi enam, eluaegset kinnipeetavat ei vabasta mitte kohus, vaid seda otsustab Justiitsminister²²⁴, mistõttu jääb kõrvale juriidiline protsess. See omakorda viib potentsiaalse rikkumiseni EIÕK artikli 5 lg 4 suhtes, millest tulenevalt tuleb asi lahendada õiguspäraselt läbi kohtu.²²⁵

EIK on viidanud, et juriidiline protsess loob isikule mitmeid tagatisi – otsus tehakse iseseisva ja erapooletu isiku poolt, menetluslikud tagatised ja kaitse omavoli vastu. EIK on kahes kohtuasjas *Čáčko vs Slovakkia* ja *Bodein vs Prantsusmaa* leidnud, et kuivõrd eluaegse vangistuse hindamine toimub kohtu poolt, siis see ei ole vastuolus EIÕK artikliga 3.²²⁶

Töö autori arvates on küsitav, kas üksnes riigipea poolt armuandmist tuleks arvestada eluaegsest vangistusest vabanemise võimalusena. Kohtuasjas *Kaytan vs Türgi* oli kaebajaks 1968. aastal sündinud Türgi kodanik, kellele mõisteti aastal 2005 eluaegne vangistus terroristliku tegevuse eest.²²⁷ Kaebajale mõisteti riigisisese õiguse kohaselt raskendatud eluaegne vangistus. Selline karistus tähendab seda, et kinnipeetav jääb vangi terveks eluks, ilma võimaluseta vabaneda, olenemata tema edaspidisest ohtlikkusest.²²⁸

EIK leidis, et kuigi kinnipeetaval on riigisisese õiguse alusel võimalik vabaneda tervislikel põhjustel või amnestia tõttu, siis ei ole eluaegsel kinnipeetaval perspektiivi vabanemiseks karistusõiguslikel alustel. Seetõttu leidis kohus, et tegemist on EIÕK-i artikli 3 rikkumisega.²²⁹ EIÕK-i artikliga 3 ei ole kooskõlas võimalus vabanemiseks armuandmiskorras või kaastunde korras, mis on seotud füüsilise töövõimetuse või kõrge vanusega.²³⁰ Tekib küsimus, kas kaastundlikul alusel surmahajgete või füüsiliselt teovõimetu

---

²²³ EIKo 22.07.2014, 49905/08, *Čáčko vs Slovakkia*, p 74.

²²⁴ Varasemalt otsustas eluaegsete kinnipeetavate vabastamise üle Ühendkuningriigis Siseminister, kuid nüüd otsustab Justiitsminister.

²²⁵ S.Kandelia, lk 71.

²²⁶ EIKo 17.01.2017, 57592/08, *Hutchinson vs Ühendkuningriik*, p 47.

²²⁷ EIKo 15.09.2015, 27422/05, *Kaytan vs Türgi*, p-id 1, 18.

²²⁸ *Ibid*, p 63.

²²⁹ *Ibid*, p 65.

²³⁰ EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 100.

eluaegse kinnipeetava vabastamist saab pidada üldse vabastamiseks, kui see kujutab endast olukorda, kus vangistatu sureb kodus või haiglas ning mitte vanglaseinte vahel.²³¹

Kuigi EIÕK-i pädevusse ei kuulu eluaegsete kinnipeetavate vabastamisel riigisisest tingimuste hindamine, mille alusel on neil võimalik vabaneda, on EIK pidanud vajalikuks selgitada selliste tingimuste kooskõla EIÕK-iga. Kohtuasjas *László Magyar vs Ungari* riigisiseseid õigusaktid ei kohustanud Vabariigi Presidenti armuandmisel hindama, kas eluaegse kinnipeetava vangistus on õigustatud karistuslike eesmärkide saavutamise alustel. Ent ametiasutustel oli üldine kohustus koguda informatsiooni kinnipeetava kohta ning esitada need koos armuandmispalvega. Samas ei olnud seaduses ette nähtud konkreetseid juhiseid, milliseid kriteeriume või tingimusi tuleks arvestada kogudes eluaegse kinnipeetava kohta informatsiooni, et selle alusel langetada armuandmise otsus. Lisaks eelnevale ei pidanud Justiitsminister ega Vabariigi President põhistama tehtud otsust.²³²

EIK järeldas, et üksnes Presidendi armuandmispalve eluaegse kinnipeetava vabastamiseks ei ole piisav, sest eluaegne kinnipeetav ei tea täpselt, mida ta peab tegema, et tal tekiks reaalne võimalus vabanemiseks. Selline riigisisene regulatsioon eraldiseisvalt ei taga eluaegsele kinnipeetavale võimalust korralikuks uueks hindamiseks, millest nähtuks tema progress eneseparandamise suunas, kuigi see võib olla märkimisväärne.²³³ Humaansetel kaalutlustel rakendatav presidendi armuandmismenetlus ei ole iseenesest küllaldane mehhanism eluaegse kinnipeetava karistuse põhjendatuse hindamiseks.²³⁴

Samas, arvestades armuandmisõigust koostoimes mõne muu karistuse ülevaatamise mehhanismiga, võib see olla kooskõlas EIÕK artikliga 3. Presidendilt armuandmise menetlusele esitatavatesse nõuetesse võib suhtuda leebemalt, kui see toimib paralleelselt mõne muu ennetähtaegse vabastamise taotlemist võimaldava mehhanismiga.²³⁵

Magistritöö autori arvates ei ole siiski EIK lõplikult lahendanud küsimust, et kas armuandmisesse saab suhtuda leebemalt ka olukorras, kus ennetähtaegse vabastamise miinimumperiood ei ole eluaegse kinnipeetava poolt ära kantud ning ta esitab armuandmispalve Presidendile.

---

²³¹ D. Van Zyl Smit, P. Weatherby, S. Creighton. Whole Life Sentence and the Tide of European Human Rights Jurisprudence: What Is to Be Done? – Human Rights Law Review, Vol 14, No 1, 2014, lk 61.

²³² EIKo 20.05.2014, 73593/10, *László Magyar vs Ungari*, p 57.

²³³ *Ibid*, p 58.

²³⁴ Ü. Madise. 2015, lk 7.

²³⁵ EIKo 20.05.2014, 73593/10, *László Magyar vs Ungari*, p 56, 58.

2.3.4. Ajalised piirangud eluaegse vangistuse hindamisel

Eluaegse vangistuse puhul tõusetub küsimus, et millal on eluaegsel kinnipeetaval õigus pöörduda kohtute poole seoses võimaliku vabastamisega. Eluaegse vangistuse uuesti hindamine toimub tulevikus, mistõttu ei peaks eluaegne kinnipeetav olema kohustatud kandma teadmata arv aastaid vanglakaristust, enne kui ta saab esitada taotluse asja uueks hindamiseks, mistõttu on see vastuolus EIÕK-i artikliga 3. See oleks vastuolus nii õiguskindlusega ja üldprintsipidega kannatanu staatuse kohta EIÕK artikkel 34 mõistes. Kui karistus on vähendatav riigisiseses õiguses, siis oleks kummaline oodata, et ta töötab oma eneseparandamise suunas teadmata kuupäeva, millal ja mis meetoditega tema eneseparandamist mõõdetakse ja leitakse, et vangistuse jätkamine ei ole õigustatud.²³⁶

Kohtuasjas *Čačko vs Slovakkia* leidis eluaegne kinnipeetav, et tal puudub vabanemise perspektiiv, mistõttu on tema vangistus ebainimlik EIÕK artikkel 3 mõistes. Kohus arutles, et olukorras, kus isikule määrati eluaegne vangistus aastal 2008, puudus kinnipeetaval reaalne võimalus vabanemiseks. Aga 1. jaanuaril 2010. aastal jõustus Slovakkias seadusemuudatus, mille alusel toimub eluaegse vangistuse uus hindamine pärast 25 aastat vangistuse kandmist, tingimusel, et isik on täitnud kriminaalkodeksis märgitud tingimusi. EIK leidis, et kuna vangistuse kandmise ja seadusemuudatuse vahel oli lühike periood, mil isikul puudus perspektiiv ennetähtaegseks vabanemiseks, ei ole tema kinnipidamine olnud vastuolus EIÕK artikliga 3.²³⁷

Ka kohtuasjas *Vinter ja teised vs Ühendkuningriigid* leidis kohtunik Villiger eriarvamuses, et kuivõrd EIÕK-i artikli 3 tõlgendamist, tuleb hinnata iga juhtumi puhul eraldi. Kohtunik leidis, et sellist otsust ei saa teha aastaid ette teadmata, milliseks võib kujuneda kaebaja olukord riigisisesele tulevikus.²³⁸

Eluaegsel kinnipeetaval on õigus teada, mis aja jooksul saab kohtuotsust uuesti hinnata ning mida ta peab tegema, et teda oleks võimalik vabastada eluaegsest vangistusest. Seega, kui riigisisene õigus ei võimalda eluaegsel vangil vabanemist teatud alustel, on see vastuolus EIÕK-i artikliga 3 ning see tekib kohe eluaegse vangistuse seadmisega, mitte hiljem vangistuse jooksul.²³⁹

²³⁶ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 122.

²³⁷ EIKo 22.07.2014, 49905/08, *Čačko vs Slovakkia*, p-id 76-81.

²³⁸ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, kohtunik Villiger eriarvamus.

²³⁹ *Ibid*, p 122.

EIÕK-i liikmesriikides erinevad eluaegsete kinnipeetavate miinimumvangistuse kandmise tähtajad, pärast mille kandmist on võimalik riigisiselt hinnata ennetähtaegselt vabastamise võimalust. Töö autor on riikide erinevused välja toonud magistritöö punktis 1.6.3. Kuigi Rooma Statuudis oli soovituslik miinimumvangistuse kandmise tähtaeg 25 aastat ning Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohaselt oli määratud ajaks 20 aastat, tekib küsimus, kas riikidel on piiramatult diskretsiooniõigus otsustamiseks, pärast mitut aastat vangistust hinnatakse eluaegse kinnipeetava ennetähtaegselt vabastamise võimalust.

EIK-i kohtulahend *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik* on olulise tähtsusega eluaegse vangistuse seisukohalt, kuivõrd nimetatud lahendis tõi EIK välja seisukoha, millest tulenevalt hoolimata liikmesriikide laiaast kaalutusõigusest karistusõiguse ja kriminaaltäitevõiguse kujundamisel, ei vasta EIÕK-i artiklist 3 tulenevatele nõuetele eluaegne vangistus, mille puhul ei ole ette nähtud karistuse ülevaatamist hiljemalt 25. aasta möödumisel karistuse kohaldamisest, koos selle hilisema regulaarse ülevaatamisega isiku vabastamata jätmise korral.²⁴⁰

Kuigi riigil on ulatuslik diskretsiooniõigus karistusõiguse sisustamisel, ei ole see piiramatult. Kohtuasjas *T.P ja A.T vs Ungari* leidis EIK, et riigi poolt määratud aeg, esmakordselt eluaegse kinnipeetava vangistuse hindamiseks, 40 aastat pärast vangistuse algust, on oluliselt pikem periood, kui maksimaalselt on soovitatud. Eluaegse vangistuse üle hindamisel pärast riigisisest sätestatud aega, peab olema eluaegsele kinnipeetavale tagatud, et tema vabastamist hinnatakse võrdleva ja rahvusvahelise õiguse alusel. Seega leidis EIK, et olenemata riigi kaalutusruumist on 40. aasta pikkune ooteaeg liiga pikk ning jääb väljapoole vastuvõetavat ooteaega.²⁴¹

Töö autor leiab, et EIK võiks sisustada aktsepteeritava vangistusaja, pärast mida peaks tekkima eluaegsel kinnipeetaval võimalus vabanemise taotlemiseks. Täpsem määratlus aitaks vältida võimalikke vaidlusi ja probleeme, mis kaasnevad liiga pika ooteajaga.

---

²⁴⁰ *Ibid*, p 120-121.

²⁴¹ EIKo 06.03.2017, 37871/14, 73986/14, *T.P. ja A.T. vs Ungari*, p 45.

2.4. Eluaegse kinnipeetava võimalus resotsialiseerumiseks

2.4.1. Resotsialiseerumisest üldiselt

Sotsiaalne rehabilitatsioon ehk taasühiskonnastamine tähendab protsessi, kus isikuid integreeritakse sotsiaalselt ja psühholoogiliselt teatud kindlasse sotsiaalsesse keskkonda, läbi mille ennetatakse kuriteo korduvat sooritamist. Kinnipeetavate taasühiskonnastamise eesmärgiks on aidata neil hoiduda kuritegevusest ja integreerida neid edukalt kogukondadesse, et nad uuesti kuritegusid ei sooritaks. Kriminaalõigussüsteem peab kavandama tõhusa taasintegreerimise, et ennetada retsidivismi ja peatada seni ebaõnnestunud sotsiaalne integratsioon.²⁴² Eesti keelses õiguskirjanduses kasutab kriminaalõiguse professor Jaan Sootak eelkirjeldatud protsessi kohta terminit „resotsialiseerumine“, mistõttu kasutab ka magistritöö autor eelnimetatud sõna.

Magistritöö autori arvates kajastub eluaegse kinnipeetava õigus resotsialiseerumiseks selgelt rahvusvahelistes normides, tänu millele võiks olla vabastatava isiku taas integreerumine ühiskonda lihtsustatud. Eelnimetatu alusel peaksid riigid oma riigisisese karistusõiguse kujundamisel eesmärgiks seadma.

Vangistusel võib olla mitmeid eesmarke - karistamine, üldpreventiivne hoiatus, avalikkuse kaitsmine, resotsialiseerumine, mistõttu soovitatav eesmärk või eesmärkide omavaheline tasakaal võib karistuse kandmise käigus (eriti kui karistus on pikaajaline) muutuda.²⁴³ Kuigi eluaegse vangistuse peamiseks eesmärgiks jääb isiku karistamine, on Euroopa karistuspoliitika eesmärk ka resotsialiseerida kinnipeetavaid, eriti nende vangistuse lõpupoole. Tulenevalt Euroopa vanglareeglistiku reeglist nr 6, isikutelt, kellelt on võetud vabadus, tuleb kinnipidamist korraldada selliselt, mis lihtsustaks nende taasloomumist vabasse ühiskonda.

Kinnipeetava paigutamisel vanglasse tähtajatult, perspektiivita sealt vabaneda, võivad eluaegse kinnipeetava puhul jääda karistuse eesmärgid saavutamata ning isik ei suuda oma karistusega leppida.²⁴⁴ EIK on viidanud, et olukorras, kus valitsus püüab isikut endiselt kinni pidada, põhjendades seda isiku ohtlikkusega ühiskonnale, on oluline, et need kinnipeetavad saaksid abi resotsialiseerumise süsteemidest.²⁴⁵

---

²⁴² V. Chin, Y. Dandurand. *Indrotucory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. Criminal justice handbook series. New York 2012, lk 6-7.

²⁴³ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 111.

²⁴⁴ *Ibid*, p 112.

²⁴⁵ EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 102.

Selleks, et eluaegset vangistust ümber hinnata, tuleb ametiasutustel hinnata eluaegse kinnipeetavaga toimunud muutusi või arengut, mis on tehtud kinnipeetaval enda resotsialiseerumise suunas.²⁴⁶ Resotsialiseerimise ideoloogiast kantud kriminaaltäitevõiguses eeldatakse, et süüdlase on kuriteole tõuganud teatud isiklikud ja sotsiaalsed probleemid (perekonna purunemine, töötuks jäämine jms), millest tulenevalt on ka vangla sotsiaaltöö eesmärgiks selliste probleemide tuvastamine ja nende kõrvaldamine, mis kokkuvõttes peaks süüdimõistetud juhtima õiguskuulekale käitumisele.²⁴⁷

Olenemata asjaolust, et EIÕK ei garanteeri otseselt õigust resotsialiseerumisele, tuleneb see EIK-i kohtupraktikast. Kuna eluaegse kinnipeetava vangistuse ümberhindamine toimub tulevikus, peab kinnipeetav teadma, mida ta peab tegema, et tal oleks võimalus vabanemiseks²⁴⁸ ja see peab kinnipeetavale olema teada juba karituse kandmise alguses.²⁴⁹

Töö autor leiab, et on küsitav, kas riigisisest peaksid eluaegse kinnipeetava ja teiste kinnipeetavate resotsialiseerumise võimalused erinema või tuleks neile pakkuda samu programme ja võimalusi. Eestis koostatakse eluaegsetele kinnipeetavatele, kes on viibinud reaalses vangistuses üle ühe aasta, individuaalne täitmiskava.²⁵⁰ Kohaldatavad resotsialiseerimisabinõud sõltuvad tavaliselt kinnipeetava karistuse kestusest. Pikaajaliste karistuste täideviimiseks kohandatud vanglad on enamasti komplekteerinud kõrge erialase kvalifikatsiooniga ametnikega, kelle ülesandeks on kinnipeetavatele nende individuaalse täitmiskava koostamine.²⁵¹

Magistritöö autor järeldab antud asjaolust, et iga kinnipeetava resotsialiseerumiseks on koostatud täitmiskava vastavalt kinnipeetava vajadustele, mistõttu ei eksisteeri identseid täitmiskavasid.

Eelnevast tulenevalt peab eluaegselt kinnipeetaval olema realistlikult võimaldatud, nii palju kui vangla kontekstis on saavutatav, teha selliseid edusamme enese parandamiseks, mis annab kinnipeetavale lootust, et seeläbi oleks tal võimalik ühel päeval olla kõlbulik vanglast tingimisi vabastamiseks. Seda oleks võimalik saavutada, kui vanglates loodaks individualiseeritud programmid, mis julgustaks süüdimõistetuid end arendama, mis seeläbi võimaldaks neile tulevikus kuriteovaba elu. Samas on oluline märkida, et riigi kohustus ei ole

---

²⁴⁶ EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 101.

²⁴⁷ J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõiguse. Tallinn: Juura 2001, lk 111.

²⁴⁸ EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 103.

²⁴⁹ EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*, p 122.

²⁵⁰ P. Pikamäe VangS § 65/2.1.

²⁵¹ J. Sootak, P. Pikamäe. 2001, lk 89.

tagada, et eluaegsed kinnipeetavad tahaks igal juhul resotsialiseerida, ent nad peavad looma neile selleks tingimused, kui nad soovivad seda teha.²⁵² Viimastel aastatel on pandud rohkem rõhku resotsialiseerumisele, läbi mille soodustatakse isiku vastutust.²⁵³

Kui riigid ei taga eluaegsele vangile enda resotsialiseerumise võimalust, siis tõenäoliselt ei suudaks eluaegne kinnipeetav teha kunagi piisavalt edusamme, mis aitaks tal vangistust vähendada või tingimisi vabaneda. Väljakujunenud kohtupraktika eesmärk peab olema tagada isikute õigused, mis ei tohi jääda üksnes teoreetilisele ja illusoorsele tasandile, vaid peab olema praktiline ja efektiivne.²⁵⁴

EIK ei ole kommenteerinud karistuse ülevaatamise sagedust ehk kui tihti peaks see aset leidma, seega on tegemist riigisisese küsimusega. Arvestada tuleks seejuures, et karistus on pikk, mistõttu võivad aja jooksul muutuda eesmärgid ning eluaegse kinnipeetava seisund, seetõttu on põhjendatud, et karistuse hindamine peaks toimuma regulaarselt.

2.4.2. Resotsialiseerumisest vaimse häirega isiku korral

EIK lahendas esmakordselt kohtuasjas *Murray vs Holland* kaebuse, mis puudutas vaimse häirega isiku eneseparandamist. Kaebuse sisuks oli, et eluaegse kinnipeetava vangistus oli vastuolus EIÕK artikliga 3, kuivõrd kinnipeetaval ei olnud võimalik eluaegsest vangistusest vabaneda *de facto* ja *de jure*. Isegi, kui riik oli loonud kaebajale võimaluse *de jure* vabaneda, siis *de facto* ei olnud see võimalik, sest kaebajale ei võimaldatud psühhiaatrilist ravi ning kaebaja ohtlikkus oli tema retsidivismi tõttu liiga kõrge ning seetõttu ei tekkinud tal võimalust vabastamiseks.²⁵⁵

Eluaegsete kinnipeetavate seas võivad olla vaimse häirega inimesed, kellel on teatud mentaalsed probleemid, mis võivad väljenduda nende käitumises või suutmatuses sotsialiseeruda või erinevate isiksuse häirete all kannatamises. Kõik eelmainitud vaimsed häired võivad mõjutada neid uuesti süütegu toime panema.²⁵⁶

EIK leidis, olukorras, kus tegemist on vaimse häirega isikuga, tuleks teostada läbivaatamine, mille käigus antakse hinnang, millist ravi isik vajab, et vähendada riski uue süüteo toimepanemiseks. Riik ei pea pakkuma eluaegsele kinnipeetavale taasintegreerumise

²⁵² EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 103-104.

²⁵³ EIKo 08.07.2014, 15018/11, 61199/12, *Harakchiev ja Tolumov vs Bulgaaria*, p 264.

²⁵⁴ EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*, p 104.

²⁵⁵ *Ibid*, p 3.

²⁵⁶ *Ibid*, p 107.

võimalust, mis ei ole realistlikult oodatav. Sel põhjusel tuleb arvestada eluaegse kinnipeetava individuaalse olukorra ja isikupäraga. EIK tunnistab, et teatud mentaalsed probleemid ei ole kergesti ravitavad. Eluaegne kinnipeetav ei pruugi ka aru saada, et tal on vaja abi enda parandamiseks, mistõttu tuleb selline hindamine teostada hoolimata sellest, kas eluaegne kinnipeetav on seda väljendanud. Kui hinnangu tulemusena leitakse, et teatud kindel ravi või teraapia võib aidata mentaalselt haigel eluaegsel kinnipeetaval end parandada, siis tuleks seda võimaldada ulatuses, mida saab lubada vangla kontekstis. See on eriti oluline, sest ravi võib luua eelduse, mille alusel võib eluaegne kinnipeetav olla sobiv vabastamiseks. Seega on tegu olulise nüansiga *de facto* vabastamise seisukohalt.²⁵⁷

Riigi otsustada on, milliseid raviasutusi, meetmeid ja raviviise kohaldatakse, et võimaldada eluaegselt kinnipeetaval enda resotsialiseerumine selliselt, et ta oleks tulevikus vabastamiskõlbulik. Antud tulemuse saavutamiseks on riigil lai kaalutusruum, et EIÕK-i artiklist 3 tuleneva kohustuse täitmisel ei põhjustataks riikide ametiasutustele liigset koormust.²⁵⁸ Kui riik ei võimalda eluaegsele kinnipeetavale resotsialiseerumise võimalust, siis ei ole eluaegse vangistustuse kestust võimalik *de facto* vähendada.²⁵⁹

---

²⁵⁷ *Ibid*, p 108.

²⁵⁸ *Ibid*, p 110.

²⁵⁹ *Ibid*, p 112.

3. Eluaegsete vangide inimõiguste tagamine Eestis

3.1. Eluaegsest vangistusest Eestis üldiselt

Eluaegne vangistus on karistus, mille kohaldamine nõuab erakorralisi asjaolusid ja selle mõistmiseks peab toimepandud kuritegu olema kaitsvat õigushüve ja õiguskorda kahjustanud sedavõrd, et tähtajalise vangistuse mõistmine selle eest ei taga õiguskorra piisavat kaitset. Eripreventatiivsed asjaolud võivad väljenduda süüdistatava varasemas kuritegude toimepanemises ja prognoosis tema edasise käitumise suhtes.²⁶⁰ Aasta 2017 aprilli seisuga kannab Eesti Vabariigis eluaegset vangistust 41 isikut ning kõik kannavad karistust tahtliku tapmise eest raskendavil asjaoludel (KrK 101) või mõrva eest (KarS § 114).²⁶¹

Varasemalt kehtinud kriminaalkodeksi (edaspidi: KrK)²⁶² § 55 lg 5¹ võis eluaegse vabadusekaotusega karistatud süüdimõistetu suhtes tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist või karistuse ärakandmata osa vähendamist kohaldada, kui süüdimõistetu on mõistetud karistusajast ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat. KrK § 55¹ seab piirangud § 55 lg 5¹ kohaldamisel. KrK § 55¹ alusel ei kohaldata tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist ja karistuse ärakandmata osa asendamist kergemaliigilise karistusega: 1) isiku suhtes, kellele surmanuhtlus on armuandmise või amnestia korras asendatud vabadusekaotusega; 2) isiku suhtes, kelle surmanuhtlus on kohtu poolt asendatud vabadusekaotusega. Seega kehtinud KrK kohaselt oli minimaalne vangistuse aeg 30 aastat, pärast mida võis eluaegse kinnipeetava suhtes kohaldada karistuse vähendamist.

Kehtiva KarS-i § 4 lg 2 alusel on esimese astme kuritegu süütegu, mille eest on käesolevas seadustikus füüsilisele isikule raskeima karistusena ette nähtud tähtajaline vangistus üle viie aasta või eluaegne vangistus. KarS § 77 reguleerib eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamist. KarS § 77 lg 1 alusel võib eluaegse vangistusega karistatud isiku kohus katseajaga tingimisi karistusest vabastada, kui süüdlane on karistusajast ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat. Vangistusest tingimisi vabastamine on erijuht, mis vabastab eluaegse vangistuse kandmisest. Eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamise võimaluse ettenägemine

---

²⁶⁰ *Ibid*, p 8.

²⁶¹ A. Ahven, A. Leps, B. Tammiste, jt. Kuritegevus Eestis 2015, Tallinn 2016, lk 82. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2015.pdf (02.05.2017).

²⁶² Kriminaalkodeks – RT I 2002, 56,350.

on põhjendatav nii humaansete kaalutlustega kui ka arusaamaga, et riigil ei ole ühegi inimese saatuse üle lõplikku ettemääramise õigust.²⁶³

Väljaspool KarS §-i 77 on eluaegse vangistusega karistatud võimalus vabaneda Vabariigi Presidendi poolt armuandmise korral PS § 78 p 19 alusel, mis võib toimuda varem kui pärast 30 aasta ära kandmist.²⁶⁴

Riigikohtu kriminaalkolleegium on leidnud, et isiku poolt regulaarselt ja süstemaatiliselt kuritegude toimepanemine, samuti tema teos väljenduv ükskõiksus ning lugupidamatus õiguskorra ja selle õigushüvedena kaitstavate põhiväärtuste suhtes on eelduseks tema suhtes preventiivsetest kaalutlustest lähtuvalt range karistuse mõistmiseks.²⁶⁵ Tulenevalt KarS §-st 45 isikule, kes oli kuriteo toimepanemise ajal noorem kui 18-aastane, ei või mõista tähtajalist vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust.

Eesti vanglates 26 eluaegset vangistust kandvatest süüdimõistetutest on süüdimõistetud vahemikus 1992-1999.²⁶⁶ Peagi täituvad eluaegse vangistuse kandjatel 30 aastat vangistust, mille järgselt võib kohus eluaegse vangistusega karistatud isikuid katseajaga tingimisi karistusest vabastada. 2013. aastal tekkis ennetähtaegse vabastamise taotlemise võimalus esimesel eluaegsel vangil. Neljal eluaegset vangistust kandval süüdimõistetul tekib kehtiva õiguse kohaselt see võimalus 2022. aastal ehk üheksa aastat hiljem.²⁶⁷ Riigikohus on korduvalt märkinud, et põhiseaduse tõlgendamisel ja riigisiseste õigusaktide põhiseaduspärasuse hindamisel tuleb arvestada EIÕK-i ja selle kohaldamise praktikaga EIK-is.²⁶⁸ Seonduvalt eluaegsete vangide vabanemisvõimalusega, tuleks üle vaadata Eestis kehtiva seaduse vastavus kaasaja õiguspoliitikaga ning vajadusel viia sisse korrektureid.

Eesti on kohtulikult arutanud ühe eluaegse kinnipeetava ennetähtaegse vabanemise võimalust, kellele esialgselt määrati karistuseks surmanuhtlus, ent Vabariigi Presidendi 5. märtsi 1993. aasta otsusega nr 57 asendati surmanuhtlus eluaegse vangistusega kinnises vanglas. Kinnipeetav oli seisuga 20. juuni 2016. aasta kandnud eluaegset vangistust kokku 33 aastat. Maakohus leidis, et ennetähtaegseks vabastamiseks alused puuduvad. Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise otsustamisel ei saa tugineda üksnes kinnipeetavat

---

²⁶³ P. Pikamäe. KarS § 77/1.

²⁶⁴ RKKKo 12.10.2012, 3-1-1-76-12, p 11.

²⁶⁵ RKKKo 07.03.2012, 3-1-1-13-12, p 9.1.

²⁶⁶ Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf. (02.05.2017), lk 6.

²⁶⁷ *Ibid*, lk 3.

²⁶⁸ PSJVK 25.03.2004, 3-4-1-1-04, p 18.

heast küljest iseloomustavale materjalile, vaid tuleb arvestada kõiki KarS § 76 lg 4 toodud asjaolusid nende kogumis. Jätmata tähelepanuta kõike positiivset, on maakohus seisukohal, et kinnipeetava vabastamine ei ole võimalik eelkõige tulenevalt toimepandud kuritegude asjaoludest ja raskusest. Eluaegne kinnipeetav, kandes karistust raskete isikuvastaste kuritegude eest ja olles karistatud 15-aastase vangistusega, jätkas vanglas olles uute raskete kuritegude toimepanemist, mille eest kohus karistas teda surmanuhtlusega. Vaatamata sellele, et süüdimõistetule anti uus võimalus läbi selle, et surmanuhtlus asendati eluaegse vangistusega, ei teinud eluaegne kinnipeetav mingeid järeldusi, vaid ka selle järel pani toime uue raske isikuvastase kuriteo. Viimati karistati teda, kui ta oli vangistuses viibinud ligi 20 aastat, s.o 03.09.2002. Tänapäevaks on sellest möödunud 14 aastat.²⁶⁹

Eluaegne kinnipeetav esitas määruskaebuse Tartu Ringkonnakohtule, kus kohus leidis, et süüdimõistetud määruskaebus ei anna alust maakohtu määruse tühistamiseks ja süüdimõistetud ennetähtaegseks vangistusest vabastamiseks, sest määruskaebuses ei ole välja toodud uusi asjaolusid, millele maakohus ei oleks tähelepanu pööranud või mis omaks olulist kaalu maakohtuga võrreldes teistsugusele seisukohale asumiseks. Tartu Ringkonnakohtus väljendas ka seisukohta, et alused ennetähtaegseks vabanemiseks puuduvad ning kinnipeetava ennetähtaegne vabastamine riivaks oluliselt ühiskonna õiglustunnet.²⁷⁰

3.2. Eluaegse kinnipeetava õigus vabanemiseks Eestis

Eestis on eluaegsel kinnipeetaval võimalus vabaneda eluaegsest vangistusest kahel viisil: 1) kohtulikus korras ning 2) Vabariigi Presidendilt armuandmise korras. Magistritöö autor selgitab alljärgnevalt mõlema vabanemisviisi olemust.

3.2.1. Eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamine kohtulikus korras

Kohtulikul teel vabastamiseks peab kinnipeetav ära kandma 30 aastat vangistust, mille järgselt tekib isikul võimalus katseajaga vabastamisele. VangS § 76 lg 1 kohaselt edastab vangla kinnipeetava katseajaga tingimisi enne tähtaega vabastamiseks pärast kinnipeetava poolt KarS §-s 77 sätestatud karistusaja ära kandmist kohtule kinnipeetava isikliku toimiku, iseloomustuse, milles antakse vangla hinnang uue kuriteo toimepanemise võimalikkuse, kinnipeetava ohtlikkuse ja tema ennetähtaegse vabastamise kohta, kriminaalhooldaja

²⁶⁹ TalRnKm 22.11.2016, 1-13-4429, p 1-3.

²⁷⁰ TalRnKm 22.11.2016, 1-13-4429, p 5-6.

arvamuse katseaja, käitumiskontrolli aja ja kinnipeetava suhtes kohaldatavate kohustuste valiku ja nende kohaldamise tähtaja kohta.

Vangistusest vabastamine tingimisi enne tähtaega seisneb süüdlase vabastamises enne mõistetud vangistuse lõplikku ära kandmist tingimusel, et ta vabastamisega kaasneval katseajal järgib käitumiskontrolli nõudeid ega pane toime uut kuritegu. Vangistusest ennetähtaegne vabastamine võib toimuda ka juhul, kui süüdlane on reaalse vangistuse kohaldamisega taotletud karituse eesmärgid saavutanud enne selle tähtaja saabumist.²⁷¹

Kinnipeetavaid motiveeritakse selle kaudu aktiivselt kaasa aitama karistuseesmärkide saavutamisele ning see võimaldab vabanenul pärast kinnipidamiskohast vabanemist allutada katseajaks järelevalvele, mis aitab ületada vabasse ellu tagasipöördumise raskusi ja vähendab uue kuriteo toimepanemise riski.²⁷²

Eluaegse kinnipeetava vabastamine on diskretsiooniotsus, mis tähendab, et konkreetse süüdlase ennetähtaegne vabastamine eeldab kohtu sellekohast otsustust. Isikul on õigus sätestatud tähtaja saabudes taotleda enda tingimisi vabastamise avalduse menetlemist nii vanglas kui kohtus.²⁷³

KrMS § 426 lg 1 kohaselt võib karistuse täitmise asukoha järgse maakohtu täitmiskohtunik pärast süüdimõistetud poolt KarS §-s 77 sätestatud karistusaja ära kandmist vabastada süüdimõistetud vangistusest tingimisi enne tähtaja lõppemist. Kui täitmiskohtunik keeldub süüdimõistetud tingimisi enne tähtaja lõppemist vangistusest vabastamisest, võib ta sama paragrahvi lõike 2 kohaselt määrata VangS § 76 lg 3 sätestatud kuuekuulisest või lõikes 4 sätestatud ühe aasta pikkusest tähtajast pikema või lühema tähtaja, millal vabastamise küsimust uuesti arutada.

Vabastamise korral, määratakse katseaeg viis kuni kümme aastat. Katseaja kestuse otsustamisel peab kohus lähtuma KarS § 76 lg-s 3 sätestatud asjaoludest.²⁷⁴

3.2.2. Eluaegsest vangistusest vabastamine armuandmispalve läbi

Eluaegne kinnipeetav võib paluda Vabariigi Presidendilt armu. Presidendi õigus armuandmiseks tuleneb Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 78 p-st 19, mille alusel Vabariigi

---

²⁷¹ P. Pikamäe. KarS § 76/1.1.

²⁷² *Ibid*

²⁷³ P. Pikamäe. KarS § 76/1.2.

²⁷⁴ P. Pikamäe. KarS § 77/3.

President vabastab süüdimõistetuid nende palvel armuandmise korras karistuse kandmisest või kergendab karistust. Siiani on praktikas aset leidnud üks juhtum, kus president Arnold Rüütel kergendas 31. oktoobri 2001. aasta otsusega nr 264 Mihhail Talõšanovi eluaegset vangistust ning asendas selle 20 aasta pikkuse vangistusega.²⁷⁵

Armuandmine on Vabariigi Presidendi ühekordne individuaalne halastusakt ning see on traditsiooniliselt riigipeale-suveräänile kuuluv privileeg. Klassikalises ajaloolises tähenduses antakse armu kohtu poolt süüdi mõistetud isikutele, kes on toime pannud kuriteo. Armuandmine vabastab süüdlase täielikult või osaliselt kuriteo toimepanemisega kaasnevatest tagajärgedest. Samas ei sea armuandmine kahtluse alla kohtulahendi seaduslikkust ja põhistatust ega mõjuta teisi analoogilise teo toime pannud isikuid. Armuandmine erinevalt amnestiast eeldab selle individuaalset taotlemist.²⁷⁶

PS mõttest tulenevalt ei ole armuandmine restitutiivne akt. Armuandmisel ei hinnata tegu tagantjärele ümber, vaid süüdimõistetu üksnes vabastatakse karistuse kandmisest pärast Vabariigi Presidendi otsuse jõustumist. Vabariigi President vabastab süüdimõistetuid nende palvel armuandmise korras karistuse kandmisest või kergendab nende karistust. Armuandmispalve saab Vabariigi Presidendi nimele esitada üksnes süüdimõistetu, sest isikul on ka õigus karistust kanda, kui ta leiab selle olevat õiglase. Armuandmispalvet võib esitada kohtuotsuse ulatuses alates otsuse jõustumisest kuni karistuse kustumiseni. Armuandmispalve esitamine ei peata karistuse kandmist.²⁷⁷

Vabariigi President vaatab läbi Eesti Vabariigi kohtute poolt kriminaalasjas süüdimõistetud isikute armuandmispalveid pärast süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist. Teiste riikide kohtute poolt karistatud Eesti Vabariigi kodanike armuandmispalveid vaatab Vabariigi President läbi juhul, kui see on ette nähtud riikidevahelise lepinguga ja kui süüdimõistetu kannab karistust Eesti Vabariigis.²⁷⁸ Armuandmispalve esitamine ja sellega armuandmise otsustamise menetluse käivitamise õigus on üksnes karistatud isikul endal, erinevalt KarS §-des § 76 ja 77 ning VangS §-s 76 ette nähtud tingimisi vabastamise otsustamise mehhanismist ei käivitu menetlus seega n-ö automaatselt, kui karistatu ise armuandmist ei taotle.²⁷⁹

Vabariigi President võib vabastada süüdimõistetu vabaduskaotusliku karistuse kandmisest kas täielikult, osaliselt või tingimisi; vabastada nii põhi- kui ka lisakaristusena mõistetud teataval

---

²⁷⁵ Ü. Madise. 2015, lk 5.

²⁷⁶ Ü. Madise jt (koost). PS § 78/20.1.

²⁷⁷ Ü. Madise jt (koost) PS § 78/20.1.

²⁷⁸ Ü. Madise jt (koost). PS § 78/20.3.

²⁷⁹ Ü. Madise. 2015, lk 7.

ametikoal töötamise või teatud tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmisest; kergendada karistust või jätta armuandmispalve rahuldamata. Armuandmise ega armuandmisest keeldumise otsust ei põhjendata.²⁸⁰

3.3. Eluaegsete vangide võimalus resotsialiseerumiseks

Eestis koostatakse VangS § 16 lg 1 p 1-7 alusel kinnipeetavale, kelle poolt realselt ärakandmisele kuuluva vangistuse tähtaeg ületab üht aastat, individuaalne täitmiskava, milles nähakse ette: 1) kinnipeetava paigutamine vanglasse, 2) tema ümberpaigutamine avavanglasse või teise kinnisesse vanglasse, 3) kinnipeetava töövõimelisus ja kutseoskused, 4) kinnipeetavale üldhariduse või kutsehariduse või töölase koolituse andmise vajadus, 5) kinnipeetava kohaldatavad soodustused 6) kinnipeetava vabastamise ettevalmistamiseks vajalikud abinõud, 7) muud vangistuse täideviimise eesmärkide saavutamiseks vajalikud abinõud.

VangS § 16 lg 1 p-dega 1-6 on sätestatud minimaalsed nõuded kohtlemismeetmete kohta. Täitmiskava kujutab endast vangistuse täideviimiseesmärkide individualiseerimist konkreetse kinnipeetava tasandil, andes üldised raamid kinnipeetava ja vanglapersonali suhetele karistuse täideviimisprotsessis. Täitmiskavas nähakse iga kinnipeetava osas ette individuaalsed tegevused ja alaeesmärgid, mis peavad täideviimisprotsessi lõpuks viima karitsuse eesmärkide saavutamiseni.²⁸¹

Täitmiskava ei ole oma olemuselt haldusakt, vaid üksiku kinnipeetava vangistuse täideviimist planeeriv programmiline dokument. Täitmiskavas ette nähtud eesmärkide saavutamiseks vajalikud otsused, millega piiratakse kinnipeetava õigusi, tuleb vormistada eraldi haldusaktidega. Üksnes haldusakti alusel võib vangla teha kinnipeetava suhtes koormavaid toiminguid.²⁸²

Eestis toimub ennetähtaegselt vangistusest vabastamine Justiitsministri 01. september 2010. aastal jõustunud määruse „Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise kord“ kohaselt, mille § 2 p-de 1-4 alusel peab vangla kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamiseks koostama materjalid, milleks on kinnipeetava isiklik toimik, kinnipeetava iseloomustus, milles antakse hinnang uue kuriteo toimepanemise võimalikkusele, kinnipeetava ohtlikkusele ja tema enne tähtaega vabastamise kohta;

²⁸⁰ Ü. Madise jt (koost) PS § 78/20.3.

²⁸¹ P. Pikamäe. VangS §16/3.1.

²⁸² P. Pikamäe. VangS §16/4.2.

kriminaalhooldusametniku arvamus katseaja ja kinnipeetava suhtes kohaldatavate kohustuste valiku ja kohaldamise tähtaja kohta; kinnipeetava nõusolek elektroonilise valve kohaldamiseks. Materjalide eesmärk on näidata eluaegsele kinnipeetavale kehtestatud eesmärkide saavutamist või mittesaavutamist. Ennetähtaegse vabastamise materjalid on nii eluaegsetel kinnipeetavatel, kui ka tähtajalist vangistust kandvatel kinnipeetavatel ühesugused.

VangS § 76 lg 3 sätestab, et kohus võib oma määruses sätestada materjalide uuesti esitamiseks pikema või lühema tähtaja kui üks aasta. Eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise arutamine ning selle üle otsustamine, millal võib materjalid uuesti kohtule esitada, on niivõrd erakordne ja kaalumist vääriv otsus, mille osas peab kohus kindlasti võtma seisukoha. Kui kohus jätab kinnipeetava eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastamata, on põhjendatud see, et kohus kaalub koheselt ka seda tähtaega, millal vangla peab materjalid uuesti kohtule esitama ja selle ka määruses selgelt väljendama.

Sellisel juhul ei ole problemaatiline, et VangS §-s 76 ei ole sõnaselgelt sätestanud tähtaega, millal KarS § 77 puhul tuleb vanglal esitada uuesti materjalid kohtule, kui kohus jätab kinnipeetava tingimisi ennetähtaegselt vabastamata. Seda toetab ka KrMS § 426, kus lõikes 1 räägitakse nii KarS §-st 76 kui ka §-st 77 ning lõikes 2 öeldakse, et juhul, kui kohus keeldub süüdimõistetut vabastamisest vangistusest tingimisi enne tähtaja lõppemist, võib ta määrata vangistusseaduse § 76 lg 3 sätestatud ühe aasta pikkusest tähtajast pikema või lühema tähtaja, millal vabastamise küsimust uuesti arutada. See säte laieneb seega nii KarS §-le 76 kui ka §-le 77.²⁸³

Eluaegse kinnipeetava pikaajalisel ettevalmistamisel tema vabastamiseks kujuneb probleemiks ebakindlus – kas isik üldse vabastatakse või kas korduv vabastamisaotlus rahuldatakse. See raskendab omakorda sotsiaalprogrammide planeerimist. Kui esmasel eluaegse vangistuse ennetähtaegse vabanemise korral on usk kindlal ajal vabanemisse, ent seda ei rahuldata, siis see võib tuua kaasa inimese pettumuse ja viha koos sellest tulenevate ohtudega.²⁸⁴ Magistritöö autor leiab, et sellisel juhul on eluaegset kinnipeetavat raske uuesti motiveerida või tal endas motivatsiooni leida, et täita vangistuse eesmärgi.

---

²⁸³ Ü. Madise. 2015, lk7.

²⁸⁴ Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf. (02.05.2017), lk 15.

3.4. Probleemküsimused Eesti seaduses ja lahendused

Kuigi Eesti seadustes eluaegsete kinnipeetavate võimaliku vabastamise puhul on viidud kooskõlla EIÕK-i ja EIK-i praktikaga, näeb magistritöö autor mõningaid probleemkohti.

Esmalt leiab töö autor, et tulevikus võib probleemiks osutada eluaegse vangistuse miinimumaeg, mille järgselt võib tekkida eluaegsel vangil võimalus tingimisi vabastamiseks. Eestis peab eluaegne kinnipeetav ära kandma vähemalt 30 aastat, mis tagab vanglale õiguse esitada materjalid kohtule kinnipeetava ennetähtaegselt vabastamiseks. Põhjamaades on ennetähtaegse vabastamise regulatsioon leebem: Rootsis on ennetähtaegse vabastamise võimalus 10 aasta järel ning Soomes ja Taanis on ennetähtaegne vabastamine võimalik 12 aasta järel.²⁸⁵

Magistritöö autor tõi töö punktis 2.2.2. välja, et tuginedes riigisiseste õigusaktide ja rahvusvahelise õiguse instrumentide võrdlevale analüüsile, jõudis EIK seisukohale, et valdavalt tagatakse eluaegsetele kinnipeetavatele nende suhtes tehtud karistusotsuse ülevaatamine mitte hiljem, kui 25 aasta möödumisel nende karistamisest. Tõusetub küsimus, kas Eesti ei peaks vähendama eluaegse vangistuse ülevaatamisega 30-lt aastalt 25-le.

Samasisuline pöördumine on tehtud Õiguskantslerile, kus avaldaja palus hinnata KarS § 77 lg 1 põhiseaduspärasust. Õiguskantsler leidis, et 25. aasta pikkuse maksimumtähtaja eluaegse vangistuse ülevaatamiseks on EIK tuletanud EIÕK-i liikmesriikide, samuti rahvusvahelise ja EL-i õiguse ning rahvusvaheliste kohtute ja EIK praktika õigust võrdleva analüüsi tulemusena. Samas toonitab kohus siiski liikmesriikide laia kaalutlusruumi selle määramisel, millisel viisil, millises menetluses ja mis aja jooksul karistus üle vaadatakse. Kohus ei pea ennast pädevaks otsustama selle üle, millises vormis ning millise organi poolt karistuse ülevaatamise küsimus riigisiselt lahendatakse.²⁸⁶

Lisaks leidis Õiguskantsler, et KarS §-s 77 käsitletu ei ole ainus mehhanism Eesti õiguskorras, mille kaudu tagatakse eluaegsest vangistusest vabastamise või karistuse kergendamise võimalus. Hinnangu andmisel tuleb vaadelda kõiki võimalikke eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise kaalumist võimaldavaid mehhanisme nende koosmõjus.²⁸⁷ Õiguskantsler märkis kokkuvõtteks, et Eesti riigisisese õiguse ühtlustamiseks

---

²⁸⁵ Ü. Madise, Eluaegsest vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord, 2015. - http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_eluaegset_vangistust_kandva_kinnipeetava_karistusest_tingimisi_vabastamise_kord.pdf (02.05.2017), lk 9.

²⁸⁶ *Ibid*, lk 5.

²⁸⁷ *Ibid*, lk 6.

teiste EIÕK-i liikmesriikidega ning edasiste arusaamatuste ja vaidluste vältimiseks võiks kaaluda karistusest vabastamise põhjendatuse esmakordse hindamise tähtaja lühendamist 5 aasta võrra, s.o 25-le aastale.²⁸⁸

Eluaegse karistuse esmakordse hindamise tähtaja lühendamise poolt räägib ka argument, et vältimatu pikk karistusaeg vanglas vähendab kinnipeetava motivatsiooni end ette valmistada eluks vabaduses, kuivõrd see on isikule heidutav, sest ta on ühiskonnast võõrdunud ja see raskendab kohanemist vabaduses. Lühema vangistusaja puhul on eluaegselt kinnipeetaval võimalik paremini säilitada erialaseid oskusi.²⁸⁹ Samas on küsitav, kas viis aastat rohkem või vähem vangistuse kandmist, motiveeriks eluaegset kinnipeetavat vangistuse eesmärke täitma.

Kuigi Eestis eksisteerib lisaks eluaegse vangi ennetähtaegse vabanemisele kohtulikus korras läbi vaatamisele ka armuandmise kord, nõustub magistritöö autor Õiguskantsleri seisukohaga ning leiab, et tulevikus tekkivate vaidluste vältimiseks, tuleks Eestis karistusest ennetähtaegse vabastamise põhjendatuste esmakordse hindamise tähtaeg viia vastavusse EIK praktikaga ning lühendada seda 30 aastalt 25-le.

Järgmist probleemi näeb magistritöö autor armuandmispalve läbivaatamises. Vabariigi Presidenti nõustab armuandmispalvete läbivaatamise komisjon, kuhu kuuluvad Riigikohtu ja Riigiprokuratuuri esindajad, kelle määravad vastavalt Riigikohtu esimees ja riigi peaprokurör. Komisjoni koosseisu kuulub ja seda juhivad Vabariigi Presidenti Kantselei siseosakonna juhataja asetäitja. Komisjoni sekretär on Vabariigi Presidenti Kantselei siseosakonna nõunik. Komisjoni töökorra kehtestab President²⁹⁰

Probleemne koht seisneb käesolevas küsimuses komisjoni esindajates. Sisuliselt on tegemist Riigikohtu ja Riigiprokuratuuri esindajate näol inimestega, kes võisid olla eluaegse kinnipeetava kohtuprotsessi juures või nõustasid oma kolleege tekkinud õiguslikes küsimustes, mis seab kahtluse alla nende erapooletuse. Kuigi nõuandjate näol on tegemist isikutega, kes tavapäraselt taandaks end sellisest olukorrast, on tegemist erandliku komisjoniga, mis nõustab Presidenti ning kus ei ole taandamine ette nähtud.

Komisjoni töökorra on reguleeritud Vabariigi Presidenti käskkirjaga „Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamine ja selle töökorra kinnitamine“ (edaspidi läbivaatamise

---

²⁸⁸ *Ibid*, lk 8.

²⁸⁹ Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf. (02.05.2017), lk 13.

²⁹⁰ Ü.Madise jt (koost). PS § 78/20.3.

töökord), mille punkti 7 alusel hindab komisjon oma otsuse kujundamisel süüdimõistetu varasemat karistatust, toimepandud kuriteo raskust ja selle toimepanemise asjaolusid, karistusest ärakantud aega, süüdimõistetu iseloomustust ja varasemat elukäiku, tema perekondlikku olukorda, tervislikku seisundit ja teisi võimalikke asjaolusid, samuti seda, kas süüdimõistetu on oma süüd mõistnud ja kahetseb toimepandud kuritegu. Läbivaatamise töökorra punkti 9 alusel teeb komisjon Vabariigi Presidendile ühe järgnevatest ettepanekutest: 1) vabastada süüdimõistetu karistuse kandmisest; 2) kergendada karistust; 3) jätta armuandmispalve rahuldamata.

Magistritöö autori hinnangul rikub selline korraldus võimude lahususe põhimõtet, kuivõrd täidesaatvat võimu nõustavad kohtuvõimu esindajad, kes esitavad Vabariigi Presidendile läbivaatamise töökorra punkti 9 alusel ühe eelnevalt nimetatud ettepanekutest. Kuigi läbivaatamise töökorra punkti 11 alusel on tegemist soovitusliku ettepanekutega, on küsitav, palju Vabariigi President ise armuandmispalvete asjaoludega tutvub. Kuna komisjoni poolt tehtud ettepanekuid ei avalikustata, siis saab vaid spekuloida, mitu otsust on Vabariigi President teinud ilma komisjoni soovitusi arvestamata.

Kuigi Eestis on armuandmispalvete korras süüdimõistetu karistuse kergendamine või vabastamine kohtuliku ennetähtaegse vabastamisega kõrvuti eksisteeriv mehhanism, on magistritöö autori arvates see potentsiaalne probleemkoht.

Kolmanda probleemina näeb töö autor probleemi KrMS § 426 lg-s 2, millest tulenevalt, kui kohus keeldub süüdimõistetu vabastamisest vangistusest tingimisi enne tähtaja lõppemist, võib ta määrata vangistuseseaduse § 76 lg 3 sätestatud ühe aasta pikkusest tähtajast pikema või lühema tähtaja, millal vabastamise küsimust uuesti arutada. Tegemist on selgelt kohtu diskretsioonotsusega, kus arvestades edastatud materjale määrab kohus tähtaja, mille jooksul võib uuesti kaaluda ennetähtaegset vabastamist.

Töö autori arvates oleks erakordne, kui eluaegne kinnipeetav suudaks vähem kui ühe aasta vältava perioodi jooksul täita eluaegse vangistuse eesmärgid. Teisalt ei ole selline ootus realistlik arvestades, et kinnipeetav eesmärgi senise 30 aasta jooksul ei täitnud. Sellele vaatamata pole võimalik ette näha, millise aja vältel võiks eluaegne kinnipeetav vangistuse eesmärgi täita, mistõttu võib kohus määrata aja vabastamise küsimuse arutamiseks kümne aasta pärast.

Ka õiguskantsler on antud teemat puudutanud, leides, et tegemist on ühe intensiivsema riivega kinnipeetava õiguste suhtes, kuna kui eluaegset kinnipeetavat 30 aasta möödumisel karistuse

algusest ennetähtaegselt ei vabastata, tuleb isikul eelduslikult kanda karistust oma surmani. Arvestades inimese keskmist eluiga võib see ajavahemik vältida mitukümmend aastat, sh pikemalt kui 30 aastat. Isikule jääb võimalus ka sellel perioodil taotleda armuandmist Vabariigi Presidendilt, kuid see mehhanism ei täida suure tõenäosusega eraldiseisvalt EIÕK-ist tulenevaid nõudeid karistuse põhjendatuse hindamisel (eelkõige pole tagatud, et kinnipeetav saab teada, millised on tema karistuse kergendamata või karistusest vabastamata jätmise põhjused ja millises suunas ta peab ennast arendama, et tema karistust ka tegelikkuses kergendataks).²⁹¹

Töö autor näeb probleemi võimaliku lahendusena riigisisest määratud fikseeritud pikkusega intervalle (näiteks kaks aastat), mille järgselt on kinnipeetaval uuesti võimalus taotleda vabanemist ja kohtul kohustus analüüsida eluaegse vangistuse põhjendatust. Autori arvates säiliks nii eluaegsel kinnipeetaval lootus vabanemiseks ning see oleks piisav aeg kohtule eluaegse kinnipeetava arengu näitamiseks. Lisaks oleks võimalik kohtul kergem jälgida isiku poolt tehtud arengut – näiteks milliseid täiendavaid asju võttis eluaegne kinnipeetav ette, et oma olukorda parandada ja kui suured muutused on aset leidnud.

Viimasena on magistritöö autori arvates küsitav eluaegse kinnipeetava resotsialiseerumine ja selle hindamine. Kuna eluaegne kinnipeetav peab täitma vangistuse eesmärgi – ennast parandama ja tõestama seda vastavatele ametnikele ning kohtule, tekib siiski küsimus, millal saab isikut pidada resotsialiseerunuks. Otsest vastust sellele küsimusele ei tulene EIK-i praktikast, mistõttu on see riigisisene küsimus. Autori hinnangul ei selgu seadusest, milline või millise ajaperioodi jooksul peab olema eluaegse kinnipeetava poolt läbitud muutus, et tema suhtes kaalutaks ennetähtaegset vabanemist.

Tartu Ringkonnakohtus oli arutlusel eluaegse kinnipeetava tingimisi vabastamise materjalid ja kinnipeetava isiklik toimik. Kohtumäärusest tulenevat oli eluaegne kinnipeetav viibinud vangistuses kokku 33 aastat, mille jooksul on kinnipeetav olnud hõivatud vangla majandustöödel. Omandanud 2007. aastal keskhariduse, õppinud alates 2006. aastast riigikeelt ja aastaks 2012 oli saavutanud riigikeeleoskuse taseme B2. Eelnevalt mainitu tõttu on kinnipeetav vabanemise korral konkurentsivõimeline tööturul. Lisaks oli kinnipeetav osalenud sotsiaalprogrammides ning vangla iseloomustuse kohaselt oli isiku käitumine viimase 13 aasta jooksul paranenud.²⁹²

---

²⁹¹ Ü. Madise. 2015, lk10.

²⁹² TalRnKm 22.11.2016, 1-13-4429, p 2.1.

Maakohus leidis, et eluaegset vangistust kandva isiku vabastamine vaid 14 aastat peale viimase kuriteo toimepanemist, ei oleks kooskõlas karistuse mõistmise alustega ega vasta ka KarS § 77 lg 1 mõttele.²⁹³ Ringkonnakohus leidis kohtumääruses, et formaalsete eelduste täitmine, st seaduses märgitud ärakantud karistuse eeldus, ei anna alust veel isiku ennetähtaegseks vabastamiseks. Vastupidi, karistuse tervikuna ärakandmine on reegliks ja sellest tingimisi ennetähtaegne vabastamine selgelt erandiks. Eluaegse kinnipeetava puhul ei esine selliseid veenvaid asjaolusid, mis võimaldaksid käesoleval ajal tema ennetähtaegset vabastamist. Materiaalsed eeldused on täitmata. Isiku tingimisi enne tähtaega vabastamine on eelkõige kogutud materjali hindamine kohtuniku siseveendumusest lähtuvalt ning iga isiku suhtes individuaalne.²⁹⁴ Kohus jättis eeltoodud eluaegse kinnipeetava ennetähtaegselt vabastamata.

Arvestades kohtulahendit on selge, et 14 aastat peale viimase kuriteo toimepanekut ei ole piisav aeg, et lugeda isikut valmis ühiskonda naasma. Samas on küsitav, kui täpselt seda on võimalik reguleerida, mis aja jooksul saaks lugeda eluaegset kinnipeetavat resotsialiseerunuks. Magistritöö autor ei näe ühest ja selget lahendust antud probleemile, ent leiab, et tegemist on probleemse kohaga, mille suhtes võivad tekkida tulevikus vaidlused.

---

²⁹³ *Ibid*, p 2.2.

²⁹⁴ *Ibid*, p 6.

Kokkuvõte

Magistritöö peamise eesmärgi välja selgitamiseks uuris töö autor surmanuhtluse kaotamise tagamaid. EIÕK-i koostamisel oli surmanuhtlus lubatud ja kasutusel Lääne-Euroopa riikides, ent seda ei kohaldatud üldjuhul rasedatele naistele, eakatele ja lastele. Kuigi 1950. aastatel oli surmanuhtluse kohaldamine vähenemas, kasutasid seda endiselt mitmed EIÕK-i liikmesriigid. 1983. aastal võeti vastu EIÕK-i protokoll nr 6, mille kohaselt tuli surmanuhtlus kaotada rahu ajal. Nimetatud dokumendi tulemusena ei kaotatud surmanuhtlust täielikult, vaid üksnes piirati selle kohaldamist. Samas leidis EIK, et kinnipeetava välja andmine riigile, mis ei ole EIÕK-i liikmesriik ja kus teda oleks oodanud reaalne surmanuhtlus ning EIÕK-i artikkel 2 vastase kohtlemise oht (ebaõiglase kohtumenetluse teel surma mõistmine), on EIÕK artikli 2 rikkumine väljaandva riigi poolt.

Täielik surmanuhtluse kaotamine on seotud 2002. aasta EIÕK protokolliga nr 13, millega liikmesriigid nõustusid surmanuhtluse kaotama igal ajal. Kui varasemalt oli surmanuhtlus lubatud ning ei olnud vastuolus EIÕK artikliga 2, siis kohtuasjas *Öcalan vs Türgi* võttis EIK seisukoha, et surmanuhtlus on muutunud vastuvõetamatuks ning see pole lubatav EIÕK-i artikkel 2 mõistes, kujutades ebainimlikku karistust EIÕK-i artikkel 3 mõistes. Seetõttu ei ole EIÕK-i artikkel 2 lg 1 tekst enam takistuseks, et tõlgendada EIÕK-i artiklit 3 viisil, et „piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise“ keeld hõlmab ka surmanuhtlust.

Surmanuhtluse ja eluaegse vangistuse võrdlemiseks selgitas töö autor välja eluaegse vangistuse olemuse ning kohaldamise EIÕK-i liikmesriikides. Nagu surmanuhtlusel, esineb ka eluaegsel vangistusel vanuseline piirang – tulenevalt laste õiguste konventsiooni artiklist 37 punktist a, ei kohaldata eluaegset vangistust isikutele, kes on alla 18-aastased. Samas puudub EIÕK-ist või EIK-i praktikast tulenev ülemmäär ja sooline piirang eluaegse vangistuse kohaldamisel. Sellise piirangu kohaldamine on riigisisene otsustusõigus.

Järgnevalt leidis töö autor, et esialgu eluaegse vangistuse kohaldamine, ei olnud vastuolus EIÕK artikliga 3. EIK-i praktika arendes on leitud, et EIÕK artikliga 3 võivad vastuolus olla kinnipeetava kambritingimused või eluaegselt kinnipeetavalt vabanemiseks lootuse võtmine. Magistritöö autor ei välista, et tulevikus võib EIÕK artiklit 3 tõlgendus praktikas muutuda nii, et eluaegne vangistus on olemuselt vastuolus inimväärikusega, mistõttu lubamatu EIÕK artikkel 3 mõistes.

Töö autor võrdles surmanuhtlust ja eluaegset vangistust inimväärikuse ja üldpreventatsiooni põhimõtetest lähtuvalt. Töö autor analüüsis üldpreventatsiooni 3 aspektist: üldsuse kaitsmine kurjategija isoleerimisega (kindlustamine); kurjategija taunimine talle karistuse kohaldamisega (hirmutamise); kurjategija selline mõjutamine, et ta uusi kuritegusid toime ei paneks (kasvatamine). Kuigi autori hinnangul täitis üldpreventatsioon paremini karistuse eesmärgi, kui surmanuhtlus, ei tuleks vaid selle alusel hinnata eluaegse vangistuse või surmanuhtluse sobilikkust tänapäevasesse ühiskonda. Lähtuda tuleks inimväärikusest, kuna õigus elule on võõrandamatu põhiõigus ja EIÕK-i artikli 2 kohaselt peab elu kaitsmine toimuma seadusega, mis sätestab normid elu kaitseks.

Töö autor leidis, et surmanuhtlus ei austa inimväärikust, kuna surma mõistetud isik peab ootama pikka aega oma surma oludes, mis võivad olla ebainimlikud ja osutada alandava kohtlemise või karistamise ohvriks. Surmanuhtlus on alandav, kuna süüdimõistetud võib tunda hirmu, ahastust ja alaväärsustunnet, mis murrab tema füüsilise ja moraalse vastupanu. Inimväärikust alandav on ka surmanuhtluse täiteviimise viis, mille tulemusel võib surma mõistetud surra piinarikkalt. Kuigi kritiseeritakse, et eluaegne vangistus on sisult võrreldav surmanuhtlusega ja seetõttu inimväärikuse vastane, ei nõustunud töö autor sellise seisukohaga. Magistratöö autor tõi välja, et eluaegne vangistus kui karistus, ei ole olemuselt vastuolus EIÕK artikliga 3, küll aga võivad seda olla kinnipidamistingimused, ent neid on võimalik muuta. Eluaegsed kinnipeetavad saavad erinevalt surma mõistetud isikust elada oma elu bioloogilise surmani, mistõttu ei nähtu töö autori arvates eluaegse vangistuse vastuolu inimväärikusega.

Magistratöö teises peatükis selgitati välja EIK-i praktika ja seisukohad seoses eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabastamisega ning uuriti, kas ja millistel tingimustel peaks olema eluaegsetel kinnipeetavatel võimalus ja lootus vabanemiseks. Selgus, et tulenevalt EIK-i praktikast, peab eluaegsel kinnipeetaval olema võimalus vabaneda *de jure* ja *de facto*, mis välistab EIÕK-i artikli 3 rikkumise. Samas ei esine EIÕK artikli 3 rikkumist, kui eluaegne kinnipeetav kannab vangistust surmani.

Riikidel on kohustus luua mehhanismid, mille alusel oleks võimalik hinnata eluaegse kinnipeetava vabanemise võimalust. Menetluslikud probleemid, mille alusel otsustatakse näiteks, millal toimub eluaegse kinnipeetava uus hindamine ja tekib võimalus vabastamiseks, ei kuulu üldjuhul konventsiooni pädevusse. EIÕK-i kohaldamisalasse ei kuulu ka hindamine, kas eluaegne kinnipeetav võiks tulevikus olla vabastamiskõlbulik. Kui riigisisel menetlusnormi valikul puudub ilmselgelt mõistlik alus, siis võib EIK anda hinnangu

menetlusõigusele. Riigil ei ole kohustust vabastada isikut, kui ta kujutab endiselt ohtu ühiskonnale. Eluaegse kinnipeetava vabastamiseks peavad tema muutused olema nii märkimisväärsed, et isiku kinnipidamine ei ole enam põhjendatud.

EIÕK-i liikmesriikides on eluaegse kinnipeetava ennetähtaegne vabastamine erinevalt reguleeritud – osades riikides toimub see kohtuvõimu, teistes täitevvõimu kaudu. EIK on leidnud, et tegemist on kaalutlusotsusega, mistõttu võivad riigid ise otsustada, kuidas antud süsteem peaks toimima. Samas tõi EIK välja, et üksnes Presidendi armuandmispalve eluaegse kinnipeetava vabastamiseks ei ole piisav, sest üldjuhul eluaegne kinnipeetav ei tea täpselt, mida ta peab tegema, et tal tekiks reaalne võimalus vabanemiseks. Humaansetel kaalutlustel rakendatav presidendi armuandmismenetlus ei ole iseenesest küllaldane mehhanism eluaegse kinnipeetava karistuse põhjendatuse hindamiseks. Samas leidis EIK, et Presidendilt armuandmise menetlusele esitatavatesse nõuetesse võib suhtuda leebemalt, kui see toimib paralleelselt mõne muu (näiteks kohtuvõimu) ennetähtaegse vabastamise taotlemist võimaldava mehhanismiga.

Töö autor leidis, et aeg, mil esmakordselt hinnatakse ennetähtaegselt vabastamist EIÕK-i liikmesriikides, erineb oluliselt, näiteks Austrias toimub esmakordne hindamine 15 aasta möödumisel, ent Eestis alles 30 aasta täitumisel. Kuigi EIK-i praktikast tulenevalt puuduvad piirangud eluaegse vangistuse ennetähtaegse vabastamise uueks hindamiseks, on EIK välja toonud, et 40 aasta pikkune ooteaeg on liiga pikk ning jääb väljapoole vastuvõetavat ooteaega. Töö autor leidis, et EIK-i poolt määratud täpne aeg vähendaks segadust liikmesriikides ning ennetaks võimalikke vaidlusi ja probleeme, mis kaasnevad esmakordse hindamise ooteajaga.

Eluaegsel kinnipeetaval peab olema võimalus resotsialiseerumiseks. Selleks, et eluaegset vangistust ümber hinnata, tuleb ametiasutustel hinnata eluaegse kinnipeetavaga toimunud muutusi ja arengut, mis on tehtud kinnipeetaval resotsialiseerumise suunas. Kuna eluaegse kinnipeetava vangistuse ümber hindamine toimub tulevikus, peab kinnipeetav teadma, mida tuleb teha, et tal oleks võimalus vabaneda ja see peab kinnipeetavale olema teada karituse kandmise algusest saati. Eelnevast tulenevalt peab eluaegsel kinnipeetaval olema realistlikult võimaldatud, nii palju kui vangla kontekstis võimalik, teha selliseid edusamme enese parandamiseks, mis annavad kinnipeetavale lootust, et seeläbi oleks tal võimalik tulevikus olla kõlbulik vanglast tingimisi vabastamiseks. Samas on oluline märkida, et riigi kohustus ei ole tagada, et eluaegsed kinnipeetavad igal juhul end rehabiliteerivad, ent nad peavad looma neile selleks tingimused, kui nad soovivad seda teha. Töö autor uuris, kas eluaegse kinnipeetava ja teiste kinnipeetavate resotsialiseerumise võimalused peaksid erinema. EIK-i

praktikast ei nähtunud vastavasisulist vaidlust, ent Eestis koostatakse igale kinnipeetavale individuaalne täitmiskava, mistõttu on iga kinnipeetava resotsialiseerumise võimalused ja eesmärgid erinevad.

Erandlik olukord on vaimse häirega isiku resotsialiseerumine. EIK tunnistab, et teatud mentaalsed probleemid ei ole kergesti ravitavad. Seetõttu ei pruugi ka eluaegne kinnipeetav aru saada, et tal on vaja abi enda parandamiseks, mistõttu tuleb selline hindamine teostada hoolimata sellest, kas eluaegne kinnipeetav on seda soovi väljendanud. Kui hinnangu tulemusena leitakse, et teatud kindel ravi või teraapia võib aidata mentaalselt haigel eluaegsel kinnipeetaval end parandada, siis tuleks seda võimaldada ulatuses, mida saab lubada vangla kontekstis. See on eriti oluline, sest ravi võib luua eelduse, mille alusel võib eluaegne kinnipeetav olla sobiv vabastamiseks. Seega on tegu olulise nüansiga *de facto* vabastamise seisukohalt.

Viimasena analüüsis töö autor Eesti seaduste vastavust EIK-i praktikaga. Eestis on võimalik eluaegsest vangistusest vabaneda nii presidendilt armuandmise korras, kui ka kohtulikult ennetähtaegselt vabastamise teel. Kuigi Eesti seadused eluaegsete kinnipeetavate võimaliku vabastamise puhul on viidud kooskõlla EIÕK-i ja EIK-i praktikaga, esines magistr töö autori hinnangul mõningaid probleemkohti.

Esimese probleemina tõi töö autor välja eluaegse vangistuse miinimumaja, mille järgselt võib esmakordselt tekkida eluaegsel kinnipeetaval võimalus tingimisi vabanemiseks on pikem kui EIK praktika seda heaks kiidab. Kuigi EIK-i praktika kohaselt on liikmesriikidel riigisisest otsustamisõigus karistuse menetluslike mehhanismide kehtestamise osas, on see siiski pikk ning vaidluste vältimiseks tuleks ka Eestis vähendada miinimum tähtaega 30. aastalt 25-le.

Teine probleem seisnes armuandmispalve läbivaatamises presidendi poolt. Kuna presidenti nõustab armuandmispalvete läbivaatamise komisjon, kuhu kuuluvad Riigikohtu ja Riigiprokuratuuri esindajad, kelle määravad vastavalt Riigikohtu esimees ja riigi peaprokurör, siis leidis töö autor, et määratud komisjon rikub võimude lahususe põhimõtet. Töö autor asus seisukohale, et kuigi armuandmispalve kõrval on süüdimõistetul võimalik vabaneda kohtulikult teel, tuleks armuandmispalve läbivaatamise komisjoni moodustamise korraldust muuta.

Kolmanda probleemina tõi magistr töö autor esile, et kui kohus otsustab eluaegse kinnipeetava tähtaegse vabastamise üle ja jätab kinnipeetava vabastamata, siis kohus peab määrama uue tähtaja, mille jooksul võib eluaegne kinnipeetaval tekkida võimalus eluaegsest

vangistusest ennetähtaegseks vabastamiseks. Uus tähtaeg Eesti õiguses võib olla ühest aastast pikem või lühem. Autori arvates ei ole realistlik, et eluaegne kinnipeetav, kes ei suutnud 30 aasta vältel teha piisavalt edusamme, et pidada teda vabastamiskõlblikuks, võiks olla seda vähem kui aasta pärast uuesti hindamisel. Autor leidis, et tulevikus vaidluste vältimiseks, tuleks riigisiselt määrata näiteks kahe aastane intervall, mille tulemusena kohus analüüsiks eluaegse vangistuse põhjendatust. Nii säiliks eluaegsel kinnipeetaval lootus vabanemiseks ning see oleks piisav aeg kohtule eluaegse kinnipeetava arengu näitamiseks.

Viimase probleemina tõi autor välja eluaegse küsimuse eluaegse kinnipeetava resotsialiseerunuks pidamisest. Eluaegse kinnipeetava vabanemiseks peab ta täitma vangistuse eesmärgi – end parandama ja seda tõestama, ent jääb selgusetuks, millal saab isikut pidada resotsialiseerunuks. Otsest vastutust sellele küsimusele EIK-i praktikast ei tulene. Magistritöö autor ei näe ühest ja selgelt lahendust antud probleemile, ent leiab, et tegemist on probleemse kohaga, mis on potentsiaalseks vaidlusallikaks.

Töö autor leiab, et käesolev magistritöö annab hea ülevaate senistest arengutest surmanuhtluse kaotamisel Euroopas ning eluaegse vangistuse kohaldamisest EIK-i praktikast ja Eesti seaduste vastavust EIK-i praktikale. Magistritöö autor näeb käesolevas magistritöös võimalust teema edasiarendamiseks, kus võiks võrrelda eluaegsete kinnipeetavate resotsialiseerumist teistes Euroopa riikides – millistel alustel on peetud isikuid resotsialiseerunuks ning kas nad vabaduses suutsid elada kuriteo vaba elu.

Life imprisonment in the light of the European Court of Human Rights

Résumé

The Master's thesis main aim was to analyze the European Court of Human Rights practice of life imprisonment with the possibility of parole to provide an overview under what conditions the parole should take place in Council of Europe (hereinafter: CoE) Member States. The first chapter of the Master's thesis compares death penalty and life imprisonment. The second chapter focuses on life imprisonment in the light of the European Court of Human Rights and the third chapter gives an overview of life imprisonment in Estonia.

The European Convention on Human Rights (hereinafter: ECHR or Convention) was signed at Rome on 4 November 1950, and entered into force on 3 September 1953. During that time death penalty was allowed and used in many countries. Significant change was made, when CoE Member States ratified Protocol No. 6 that establishes the abolition of the death penalty for ordinary crimes for Member States of the CoE, but allows for the punishment in times of war or in the imminent threat of war. In 2002 CoE Member States adopted Protocol No. 13, which provides for abolition in all circumstances.

After abolishing death penalty, the maximum penalty available under international criminal law is life imprisonment. Life imprisonment without the possibility of parole is criticized as a violation of human rights. The author compared the death penalty and life imprisonment with the principles of human dignity and general prevention. The author found that the death penalty does not respect human dignity. Even the vilest offender remains possessed of human dignity. Life imprisonment as punishment is not contrary to Article 3 of the ECHR. In conclusion the author found that life imprisonment reflects better values in today's society.

As the death penalty, life imprisonment also has an age limit – people, who are under age of 18, can not be sentenced to life imprisonment. However ECHR has no limits concerning the maximum age or gender of life prisoner. Such restrictions can be imposed in Member States when there is public interest.

The author analyzed in the second chapter the European Court of Human Rights (hereinafter: ECtHR) views on life imprisonment. In the context of a life sentence, Article 3 must be

interpreted as requiring reducibility of the sentence, in the sense of a review which allows the domestic authorities to consider whether any changes in the life prisoner are so significant, and such progress towards rehabilitation has been made in the course of the sentence, as to mean that continued detention can no longer be justified on legitimate penological grounds. Where domestic law does not provide for the possibility of such a review, a whole life sentence will not measure up to the standards of Article 3 of the Convention. Although the requisite review is a prospective event necessarily subsequent to the passing of the sentence, a whole life prisoner should not be obliged to wait and serve an indeterminate number of years of his sentence before he can raise the complaint that the legal conditions attaching to his sentence fail to comply with the requirements of Article 3 in this regard. This would be contrary to both legal certainty and to the general principles on victim status within the meaning of that term in Article 34 of the Convention. Furthermore, in cases where the sentence, on imposition, is irreducible under domestic law, it would be capricious to expect the prisoner to work towards his own rehabilitation without knowing whether, at an unspecified future date, a mechanism might be introduced which would allow him, on the basis of that rehabilitation, to be considered for release. Member States have an obligation to create mechanisms, which allow to assess the possibility of life prisoner to early release. In general, procedural issues do not fall within scope of the Convention. If Member States procedural provision is clearly not reasonable, than ECtHR may have an opinion about it. Member States are not obliged to release life prisoner, who still is danger to society.

However, the ECtHR has emphasized that, having regard to the margin of appreciation which must be accorded to Contracting States in the matters of criminal justice and sentencing, it is not its task to prescribe the form (executive or judicial) which that review should take. For the same reason, it is not for the Court to determine when that review should take place. Although Member States can decide which system they want to use, it has been pointed out, that clemency alone to release a life prisoner is not sufficient. This being said, the Court would also observe that the comparative and international law materials before it show clear support for the institution of a dedicated mechanism guaranteeing a review no later than twenty-five years after the imposition of a life sentence, with further periodic reviews thereafter.

While punishment remained one of the aims of imprisonment, the emphasis in European penal policy is now on the rehabilitative aim of imprisonment, even in the case of life prisoners. Notwithstanding the fact that the Convention does not guarantee, as such, a right to rehabilitation, the Court's case-law thus presupposes that convicted persons, including life prisoners, should be allowed to rehabilitate themselves. One of the aims of rehabilitation is to

prevent reoffending and thus to ensure the protection of society. It follows from this that a life prisoner must be realistically enabled, to the extent possible within the constraints of the prison context, to make such progress towards rehabilitation that it offers him or her the hope of one day being eligible for parole or conditional release. This could be achieved, for example, by setting up and a periodically reviewing individualised programme that will encourage the sentenced prisoner to develop himself or herself to be able to lead a responsible and crime-free life. Life prisoners are thus to be provided with an opportunity to rehabilitate themselves. As to the extent of any obligations incumbent on States in this regard, the Court considers that even though States are not responsible for achieving the rehabilitation of life prisoners, they nevertheless have a duty to make it possible for such prisoners to rehabilitate themselves.

Regards the treatment of prisoners with mental health problems, the Court has consistently held that Article 3 of the Convention requires States to ensure that the health and well-being of prisoners are adequately secured by, among other things, providing them with the requisite medical assistance. In general it will be for the State to decide, and not for the Court to prescribe, which facilities, measures or treatments are required in order to enable a life prisoner to rehabilitate himself or herself in such a way as to become eligible for release.

Finally the author analyzed Estonian laws with EctHR practice. In Estonia life prisoner can be released through judicial and executive power. Most of the Estonian laws concerning prisoners serving life sentences for possible release has been aligned with the ECHR and the ECtHR's practice, there are still some problematic issues. Like the minimum time period that is fixed by the law, the Commission, which helps to examine clemency requests, no fixed time in periodic reviews, lastly when court can believe that life prisoner is rehabilitated.

Kasutatud materjalide loetelu

Kasutatud kirjandus

1. 70% eestimaalastest toetab surmanuhtlust. ERR. 15.06.2015. – <http://www.err.ee/536924/70-eestimaalastest-toetab-surmanuhtlust> (02.05.2017).
2. Ahven, A., Leps, A., Tammiste, B. jt. Kuritegevus Eestis 2015, Tallinn 2016, lk 82. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevu_s_eestis_2015.pdf (02.05.2017).
3. Amnesty International. Death penalty. - <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> (02.05.2017).
4. Arai-Yokoi, Y. Grading scale of Degradation: Identifying the Threshhold of Degarding Treatment or Punishment under article 3 ECHR. – Netherlands Quaterly of Human Rights, 2003, vol 21, no 3.
5. Bedau, H. A. Capital punishment and the right to life. – Michigan State Law Review, Vol 2011:505, No 3, 2011.
6. Behrmann, C., Yorke, J. The European Union and the Abolition of the Death Penalty. – Pace International Law Review Online Companion, Vol 4, No 1, 2013.
7. Bojosi, K. N. The death row phenomenon and the prohitbition against torture and cruel, inhuman or degarding treatment. – African Human Rights Law Journal, Vol 4, No 2, 2004.
8. Chin, V., Dandurand, Y. Indrotucory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Criminal justice handbook series. New York 2012.
9. De Beco, G. Life sentences and human dignity. - The International Journal of Human Rights, Vol 9, No 3, 2010.
10. Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf. (02.05.2017).
11. Erdoğan tahab parlamendilt surmanuhtluse taastamist. Postimees. 18.03.2017. - <http://maailm.postimees.ee/4050565/erdogan-tahab-parlamendilt-surmanuhtluse-taastamist> (02.05.2017).
12. Ginter, J. Kas Eestis on vaja surmanuhtlust? – Juridica 1996/III.

13. Gumboh, E. The penalty of life imprisonment under international criminal law - African human rights law journal, Vol 11, No 1, 2011.
14. Harris, D. J., O'Boyle, M., Bates, E. P., Buckley, C. M. Law of the European Convention on Human Rights. Ühendkuningriigid. Third edition. Ühendkuningriigid: Oxford University Press 2014.
15. Hood, R., Badinter, R. The Death Penalty: Beyond abolition. Strasbourg: Council of Europe 2004.
16. Johnso, R. Reflections on the Death Penalty: Human Rights, Human Dignity, and Dehumanization in the Death House. – Seattle Journal for Social Justice, Vol 13, No 2, 2014.
17. Kandelja, S. Life Meaning Life: Is There Any Hope of Release for Prisoners Serving Whole Life Orders? - The Journal of Criminal Law, Vol 75, No 1, 2011.
18. Kranich, H. Inimväärikuse mõiste sisu sõltuvus õigussüsteemist. Suurbritannia näide. – Juridica, 2010/IX.
19. Kroff, D. The Right to life: A guide to implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbook no 8. Belgia: Council of Europe 2006.
20. Kronewetter, M. Capital Punishment: A Reference Handbook Second Edition. Inglismaa: ABC-CLIO 2001.
21. Laffranque, J. Euroopa Inimõiguste Kohus ja Eesti õigus: Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika mõju demokraatia ja õigusriigi arengule Eestis. Tallinn: Juura 2017.
22. Lavrysen, L. Human Rights in a Positive State: Rethinking the Relationship between Positive and Negative Obligations under the European Convention of Human Rights. Ühendkuningriigid: Intersentia LDT 2016.
23. Lõhmus, U. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juura 2003.
24. Lüdtke, F. Life Imprisonment (without parole). – Turkey's Center for Prison Studies, 2015.
25. Madise, L., Pikamäe, P., Sootak, J. Vangistusseadus. Komm vlj 2. vlj. Tallinn: Juura 2014.
26. Madise, Ü. Eluaegsest vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord. 24.07.2015. -
http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_eluaegset_vangistustikandva_kinnipeetava_karistusest_tingimisi_vabastamise_kord.pdf
 (02.05.2017).

27. Madise, Ü. jt (toim.) Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj 3. vlj. Tallinn: Juura 2012. - http://www.pohiseadus.ee/public/EVPS_kommeteeringud_valjaanne_2012.pdf (02.05.2017).
28. Maruste, R. Väärkohtlemise käsitus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. - *Juridica* 2003/2.
29. Mavronicola, N. Crime, Punishment and Article 3 ECHR: Puzzles and Prospects of Applying an Absolute Right in a Penal Context. - *Human Rights Law Review*, Vol 15, No 4, 2015.
30. McCutcheon, J. P., Coffey, G. Life Sentences in Ireland and the European Convention on Human Rights. – *The Irish Yearbook of International Law*, Vol 1, No 3, 2006.
31. Mowbray, A. Cases, Materials, and Commentary on the European Convention of Human Rights Third Edition. Ühendkuningriigid: Oxford University Press 2014.
32. Männiste, K. Kinnipeetavale inimväärikust alanadavate kambritingimustega tekitatud mittevahalise kahju hüvitamine. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2010.
33. Nicolau, I. Historical evolution of the death penalty abolition as a fundamental human right. - *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol 5, No 2, 2013.
34. Olesk, M. Protection of the Right to Life in Prison. - *Juridica International*, 2015/23.
35. PACE reopens monitoring procedure in respect of Turkey. Parliamentary Assembly. 25.04.2017 - <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=6603&lang=2&cat=8> (02.05.2017).
36. Palmer, S. A Wrong turning: article 3 ECHR and Proportionality. - *Cambridge Law Journal*, Vol 6, No 2, 2006.
37. Parrest, N. Seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta karistusseadustiku § 77 lg 1 põhiseaduspärasus. 04.12.2014. - http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastuolu_mittetuvastamise_kohta_eluaegsest_vangistusest_vabastamise_tingimused.pdf (02.05.2017).
38. Saar, J. Õiguskultuur ja kurtegevuse roll. – *Juridica*, 2013/I.
39. Schabas, W. A. The Abolition of the Death Penalty in International Law. Third Edition. Ühendkuningriigid: Cambridge University Press 2002.
40. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015.
41. Sootak, J. Sanktsiooniõigus: Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn: Juura 2007.
42. Sootak, J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Komm vlj 4. vlj. Tallinn: Juura 2015.
43. Sootak, J., Pikamäe, P. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Juura 2001.

44. Stihole, K. NGO-IGO Relations: Amnesty International, Council of Europe, and Abolition of the Death Penalty. - Global Governance, Vol 22, No 1, 2016.
45. Zielonka, S. M. The Universality of the Right to Life: Article 2 and the margin of appreciation in the jurisprudence of the European Court of Human Rights. – International law and politics, Vol 47, No 1, 2014.
46. Türgi peaminister tahab surmanuhtluse taastada. ERR. 12.11.2012. - <http://www.err.ee/355918/turgi-peaminister-tahab-surmanuhtluse-taastada> (02.05.2017).
47. Uibopuu, H-J. Inimõiguste rahvusvaheline kaitse. Tallinn: Juura 2000.
48. Van Zyl Smit, D. Outlawing Irreducible Life Sentences: Europe on the Brink? – Federal Sentencing reporter, Vol 23, No 1, 2010.
49. Van Zyl Smit, D., Weatherby, P., Creighton, S. Whole Life Sentence and the Tide of European Human Rights Jurisprudence: What Is to Be Done? – Human Rights Law Review, Vol 14 , No 1, 2014.
50. Weeks, R. Forcus on ECHR, Article 2. – Judicial review. Vol 10, No 1, 2005.
51. Verelst, S. Life imprisonment and human rights in Belgium. - Human Rights Law Rewiev, 2003, Vol 3, No 2.
52. Wicks, E. The Meaning of “Life“: Dignity and the Right to Life iin International Human Rights Treaties. – Human Rights Law Rewiev, Vol 12, No 2, 2012.
53. Yorke, J. Inhuman Punishment and Abolition of the Death Penalty in the Council of Europe. – Eurpean Public Law, Vol 16, No 1, 2010.

Kasutatud normatiivmaterjal

47. Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamine ja selle töökorra kinnitamine. – RTL 2007, 13, 201.
48. Committee of Ministers of the Council of Europe Recommendation Rec(2003)22 to member states on conditional release (parole). - https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df03f (02.05.2017).
49. Committee of Ministers of the Council of Europe Recommendation Rec (2003)23 to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners. - https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dec7a (02.05.2017).

50. Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
51. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 1996, 11, 34. - RT II 2010, 14, 54.
52. Euroopa Liidu nõukogu 13.06.2002 raamotsus Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta (2002/584/JSK). – ELTL 190, lk-d 1-20.
53. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 83, 30.03.2010.
54. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokollid. – RT II 2010, 14, 55.
55. Karistusseadustik. – RT I, 31.12.2016, 14.
56. Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise kord. – RT I, 29. 03.2011, 19.
57. Kriminaalmeneltuse seadustik. – RT I, 31.12.2016, 46.
58. Rahvuvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. – RT II 2002, 2, 5.
59. Vangistusseadus. – RT I, 01.03.2017, 4.

Kasutatud kohtupraktika

60. EIKo 02.03.2010, 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs Ühendkuningriik*.
61. EIKo 02.09.2010, 36295/02, *Iorgov vs Bulgaaria*.
62. EIKo 04.09.2014, 140/10, *Trabelsi vs Belgia*.
63. EIKo 06.03.2017, 37871/14, 73986/14, *T.P. ja A.T. vs Ungari*.
64. EIKo 07.07.1989, 14038/88, *Soering vs Ühendkuningriik*.
65. EIKo 08.07.2014, 15018/11, 61199/12, *Harakchiev ja Tolumov vs Bulgaaria*.
66. EIKo 09.07.2013, 66069/09, 130/10 ja 3896/10, *Vinter ja teised vs Ühendkuningriik*.
67. EIKo 12.02.2008, 21906/04, *Kafkaris vs Küpros*.
68. EIKo 12.05.2005, 4622/99, *Öcalan vs Türgi*.
69. EIKo 14.12.2000, 22676/93, *Gül vs Türgi*.
70. EIKo 15.09.2015, 27422/05, *Kaytan vs Türgi*.
71. EIKo 15.12.2015, 4947/04, *Gurban vs Türgi*.
72. EIKo 17.01.2012, 9146/07, 32650/07, *Harkins ja Edwards vs Ühedkuningriik*.
73. EIKo 17.01.2017, 57592/08, *Hutchinson vs Ühendkuningriik*
74. EIKo 18.01.1978, 5310/71, *Irimaa vs Ühendkuningriik*.
75. EIKo 18.03.2014, 24069/03, 197/04, 6201/06, 10464/04, *Öcalan vs Türgi*.
76. EIKo 20.05.2014, 73593/10, *László Magyar vs Ungari*.
77. EIKo 22.07.2014, 49905/08, *Čačko vs Slovakkia*.

78. EIKo 24.01.2017, 60367/08, 961/11, *Khamtokhu ja Aksenchik vs Venemaa*.
79. EIKo 26.04.2016, 10511/10, *Murray vs Holland*.
80. EIKo 27.09.1995, 18984/91, *McCann ja teised vs Ühendkuningriik*.
81. EIKo 30.11.2004, 48939/99, *Öneryildiz vs Türki*.
82. PSJVK 25.03.2004, 3-4-1-1-04.
83. RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06.
84. RKKKo 07.03.2012, 3-1-1-13-12.
85. RKKKo 12.10.2012, 3-1-1-76-12.
86. TalRnKm 22.11.2016, 1-13-4429.

Kasutatud lühendid

art	artikkel
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIÕK	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon
EL	Euroopa Liit
EN	Euroopa Nõukogu
ingl k	inglise keeles
jt	ja teised
KarS	Karistusseadustik
Komm vlj	kommenteeritud väljaanne
KrK	Kriminaalkoodeks
KrMS	kriminaalmenetluse seadustik
lg	lõige
p	punkt
PS	Eesti Vabariigi põhiseadus
s.o.	see on
sh	seal hulgas
VangS	Vangistusseadus
vs	<i>versus</i>
vt	vaata
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Stina Raudsepp,

(s. 20.05.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „ Eluaegne vangistus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika valguses“, mille juhendajaks on professor Julia Laffranque,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.05.2017.